

การปกครอง แบ่งเป็น ๑๐ หมู่บ้าน โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลไม้เรียงดูแล หมู่ที่ ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ และหมู่ที่ ๑๐ ส่วนเทศบาลตำบลไม้เรียงดูแล หมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๙

การตั้งบ้านเรือนในตำบล มีลักษณะกระจุกตัวเป็นกลุ่มใหญ่ในหมู่ญาติพี่น้องที่อยู่ในอาณาเขตเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน^๑ และแบบแผนการจัดที่อยู่หลังการแต่งงานส่วนใหญ่พบว่า “เป็นแบบมาตุพงศ์ (Matrilocal Residence) กล่าวคือ ฝ่ายชายจะเป็นผู้ย้ายออกจากบ้านตนเองไปอยู่ร่วมกับครอบครัวฝ่ายหญิง”^๒

จำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากร

มีครัวเรือนทั้งหมด ๒,๗๖๖ ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด ๗,๖๑๘ คน อยู่ในเขตเทศบาล ๒,๓๕๘ คน เป็นชาย ๑,๑๕๑ คน หญิง ๑,๒๐๗ คน ส่วนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลมี ๕,๒๖๐ คน เป็นชาย ๒,๕๖๑ คน หญิง ๒,๖๙๙ คน (ดูตารางที่ ๓.๑ ประกอบ)

ตารางที่ ๓.๑ แสดงพื้นที่ ครัวเรือนและประชากรแยกตามเพศของตำบลไม้เรียง

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	พื้นที่ (ไร่)	ครัวเรือน	ประชากร		
				ชาย	หญิง	รวม
๑	บ้านทุ่งไหม้	๒,๗๐๖	๒๔๙	๔๐๔	๔๕๒	๘๕๖
๒	บ้านหนองหาด	๒,๓๖๔	๓๑๘	๔๗๕	๔๖๙	๙๔๔
๓	บ้านทานพอ	๖๒๗	๖๓๖	๕๒๖	๕๓๔	๑,๐๖๐
๔	บ้านหาดทรายแก้ว	๒,๐๐๐	๑๕๖	๒๗๘	๒๕๑	๕๒๙
๕	บ้านหนองคอม	๘๐๐	๑๕๖	๒๓๗	๒๙๒	๕๒๙
๖	บ้านกันละ	๑,๗๓๙	๑๖๖	๒๕๙	๒๙๒	๕๕๑
๗	บ้านหนองม่วง	๘๖๐	๑๙๒	๓๒๑	๓๒๗	๖๔๘
๘	บ้านหนองตรุด	๑,๒๓๒	๕๒๖	๖๒๕	๖๗๓	๑,๒๙๘
๙	บ้านตรอกไม้แดง	๒,๘๗๐	๑๙๓	๒๘๓	๓๐๑	๕๘๔
๑๐	บ้านควนหนน့်	๗,๐๒๒	๑๗๔	๓๐๔	๓๑๕	๖๑๙
รวม		๒๒,๒๒๐	๒,๗๖๖	๓,๗๑๒	๓,๙๐๖	๗,๖๑๘

ที่มา : ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลตำบลไม้เรียง

แหล่งท่องเที่ยว/สถานบริการ ที่น่าสนใจในตำบล มี ๔ แห่ง คือ น้ำตกบ้านควนหนน့်, สถานที่บ่อดินเก็บน้ำหนองม่วง, ภูเขาศูนย์และริมตลิ่งแม่น้ำตาปี

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^๒ สุพรรณิ ไกรนรา, “กระบวนการเรียนรู้สู่การจัดการแบบชุมชนพึ่งตนเอง: ศึกษากรณีตำบลไม้เรียง อำเภอดง จังหวัดนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๔๖) หน้า ๖๗.

หน่วยบริการสาธารณะทางสังคม/การศึกษา/สาธารณสุข ที่มีในตำบล ดังนี้

- วัด ๓ แห่ง คือ วัดไม้เรียง วัดหาดสูง และสำนักสงฆ์วัดปากหลาม
- โรงเรียน ๗ แห่ง คือ
 - โรงเรียนวัดไม้เรียง - โรงเรียนไม้เรียงประชาสรรค์
 - โรงเรียนวัดหาดสูง - โรงเรียนบ้านหาดทรายแก้ว
 - โรงเรียนบ้านกันละ - โรงเรียนเจริญมิตร (โรงเรียนเอกชน)
 - โรงเรียนเจริญมิตรพาณิชยการ

- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก/ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ ๒ แห่ง คือ

- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านทุ่งไหม้ - ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดหาดสูง

- สถานีอนามัย ๒ แห่ง คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล บ้านทานพอ,
โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล บ้านหนองท่อม

- ป้อมตำรวจ/สถานีตำรวจภูธร ๒ แห่ง คือ ป้อมตำรวจตลาดทานพอ, สภ.ไม้เรียง

- อื่น ๆ เช่นหอกระจายข่าว, ศูนย์ข้อมูลและที่ประชุมหมู่บ้านอย่างละ ๑๐ แห่ง

แหล่งน้ำ

- แหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีลำคลองไหลผ่าน ๔ สายคือ คลองหลาด, คลองตาปี, คลองเส และคลองรังซ้อน มีลำห้วยไหลผ่าน ๗ สาย คือ ห้วยทุ่งคา, ห้วยทับน้ำเต้า, ห้วยน้ำใส, ห้วยรังแร้ง, ห้วยน้ำใส, ห้วยปากน้ำผุดและห้วยหรี ส่วนหนองบึงและสระมี ๖ แห่งคือสระน้ำบ้านห้วยทุ่งคา, หนองน้ำหนองท่อม, หนองม่วง, สระน้ำซอยน้ำตก, หนองพันกวางและหารส้มไฟ

- แหล่งน้ำกิน-น้ำใช้ที่สร้างขึ้น มีประปาหมู่บ้าน ๘ แห่ง บ่อบาดาลสาธารณะ ๓ แห่ง บ่อบาดาลส่วนตัว ๔๙๘ บ่อ และบ่อน้ำตื้นส่วนตัว ๕๓๑ บ่อ

เส้นทางคมนาคม

เส้นทางรถไฟ ทางรถไฟสายใต้เชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ ผ่านสถานีรถไฟทานพอ ลงสู่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นขบวนรถเร็วธรรมดา วันละ ๑๐ เที่ยว

ทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๔๑๐๔ เชื่อมระหว่างทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๔๐๑๕ ผ่านตำบลกะเปียด ตำบลไม้เรียง สู่อำเภอฉวาง

ถนนลาดยางเชื่อมระหว่างตำบลไม้เรียงกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๔๑

มีถนนสายต่างๆ ในตำบล ดังนี้ - ถนนลาดยาง ๙ สาย - ถนนคอนกรีต ๒๒ สาย

- ถนนลูกรัง ๑ สาย - ถนนหินคลุก ๓๕ สาย

โทรศัพท์ มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ ๗ ตู้ มีโทรศัพท์บ้าน ๔๒๐ เครื่อง

ไฟฟ้า มีไฟฟ้าใช้ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ปัจจุบันมีครบทุกครัวเรือน

๓.๑.๑.๒ ข้อมูลทางการเมือง การปกครอง สังคมวัฒนธรรม

ผู้นำท้องถิ่น (ดูรายละเอียดตารางที่ ๓.๒ ประกอบ)

ตารางที่ ๓.๒ แสดงรายชื่อผู้นำท้องถิ่นที่เป็นทางการ

ที่	ชื่อ – สกุล	ตำแหน่ง	หมู่ที่
๑	นายสายันต์ ทิพย์สุวรรณ	กำนัน	๙
๒	นายสิทธิพงษ์ ธรฤทธิ์	ผู้ใหญ่บ้าน	๑
๓	นายศิริวัฒน์ ธรฤทธิ์	ผู้ใหญ่บ้าน	๒
๔	นายวุฒิเลิศ บุญนำ	ผู้ใหญ่บ้าน	๓
๕	นางนงรักษ์ บัวดำ	ผู้ใหญ่บ้าน	๔
๖	นายโกวิวัฒน์ ศรีอักษร	ผู้ใหญ่บ้าน	๕
๗	นายศรชัย ศรีน้อย	ผู้ใหญ่บ้าน	๖
๘	นายสมพงศ์ ละอ	ผู้ใหญ่บ้าน	๗
๙	นายอำนาจ ยกเลื่อน	ผู้ใหญ่บ้าน	๘
๑๐	นายธงไชย เอียดขาว	ผู้ใหญ่บ้าน	๑๐
๑๑	นายสมพร ด้านปราการวิวัฒน์	ประธานเครือข่าย กทบ. ระดับตำบล	๓
๑๒	นางจิราภรณ์ จินา	ประธานเครือข่าย OTOP	๑๐
๑๓	นายชัยศรี มีพัฒน์	นายกเทศมนตรี	๓
๑๔	นายธรรมศักดิ์ อุบล*	นายก อบต.	๕

*นายธรรมศักดิ์ อุบล ได้รับตำแหน่งแทนนายไกรณรงค์ ธรฤทธิ์ ตั้งแต่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๕

ศาสนา นับถือศาสนาพุทธเกือบทั้งหมด

วิถีการดำรงชีวิต ประกอบอาชีพการเกษตร ทำสวนยางพารา สวนผลไม้ ปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ ความเป็นอยู่ส่วนใหญ่ยึดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^๓ ชาวไม้เรียงมีลักษณะเหมือนคนภาคใต้ทั่วไปที่มีลักษณะเด่นคือ รักพวกพ้อง รักศักดิ์ศรี รักถิ่นฐานบ้านเกิด และยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของตน ชาวไม้เรียงไม่ปิดกั้นตัวเอง ยอมรับประสบการณ์ใหม่ ๆ ศูนย์รวมจิตใจคือ วัดหาดสูงและวัดไม้เรียง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคือ หลวงพ่อท่านคล้ายวาจาสิทธิ์อดีตเจ้าอาวาสวัดสวนขัน ตำบลละอาย อำเภอฉวาง และท่านพระครูกลาย คงคาสุณโณ อดีตเจ้าอาวาสวัดหาดสูงผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของพ่อท่านคล้าย ค่านิยมความเชื่อเหนือธรรมชาติคือ เทวดาเขาศูนย์ที่สิงในรูปงูจงอาง (ภาคใต้เรียกว่า งูบองหลา)^๔

^๓ พัฒนาการตำบลไม้เรียง, แผนตำบลไม้เรียง, ๒๕๕๕ (อัดสำเนา).

^๔ จันทรา มาศสุพงศ์, คู่มือศึกษาประวัติการชุดแร่บนเขาศูนย์ ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช, (วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

ประเพณีและเทศกาล ที่น่าสนใจของตำบลมีดังนี้ ทำบุญวันปีใหม่,งานวันเด็ก, รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ, วันสารทเดือนสิบ, ประเพณีเข้าพรรษา, ประเพณีวันลอยกระทงและเข้าโรงครุมโนราห์

๓.๑.๑.๓ ข้อมูลทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจ ในเขตเทศบาลตำบลไม้เรียง มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีเท่ากับ ๖๙,๔๕๖.๐๗ บาท (เฉลี่ยในชุมชนระหว่าง ๔๑,๒๙๐-๑๐๗,๑๔๗.๒๙ บาท) ส่วนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีเท่ากับ ๕๓,๖๘๐.๔๗ บาท แบ่งตามหมู่บ้านได้ดังนี้ (ดูรายละเอียดตารางที่ ๓.๓ ประกอบ)

ตารางที่ ๓.๓ แสดงรายได้เฉลี่ยในหมู่บ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลไม้เรียง

หมู่ที่	หมู่บ้าน	รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี (บาท)
๑	บ้านทุ่งไหม้	๖๓,๙๒๕.๓๗
๒	บ้านหนองหาด	๔๕,๕๓๐.๘๗
๔	บ้านหาดทรายแก้ว	๔๙,๓๒๗.๐๕
๕	บ้านหนองท่อม	๖๓,๙๒๕.๓๗
๖	บ้านกันละ	๗๗,๓๘๘.๔๘
๗	บ้านหนองม่วง	๕๔,๒๐๒.๙๑
๙	บ้านตรอกไม้แดง	๓๘,๕๓๐.๙๗
๑๐	บ้านควนนนท์	๔๒,๓๐๑.๕๓
รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี		๕๓,๖๘๐.๔๗

ที่มา : ข้อมูล จปฐ. ประจำปี ๒๕๕๔ อ้างจากองค์การบริหารส่วนตำบลไม้เรียง

- การประกอบอาชีพ**
- อาชีพหลัก คือ เกษตรกร
 - อาชีพรอง คือ ค้าขาย, รับจ้าง
 - อาชีพเสริม คือ เสริมสวย, ปลูกผัก, เลี้ยงสัตว์

สัดส่วนของการประกอบอาชีพ มีดังนี้

- ทำการเกษตร ร้อยละ ๗๐
- ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ ร้อยละ ๑๐
- รับจ้าง/พนักงานเอกชน ร้อยละ ๘
- ธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ ๕
- เลี้ยงสัตว์ ร้อยละ ๔
- อื่นๆ ร้อยละ ๓

ผลิตภัณฑ์และสินค้าที่มีชื่อเสียงหรือน่าสนใจของตำบลมีดังนี้ คือ น้ำมันเหลืองทาแก้ปวดเมื่อย, เครื่องแกงกลุ่มแม่บ้าน, ผลไม้, ผลิตภัณฑ์ยางแผ่นดิบ, ยางแผ่นรมควัน, ส้มจับปลา, ศูนย์การเรียนรู้สาธิตหัตถกรรม, น้ำยาสระผมและน้ำยาล้างจาน

โดยสรุป สภาพปัจจุบันของตำบลไม้เรียงดูเหมือนไม่แตกต่างกับพื้นที่อื่น ในอดีตตำบลนี้เคยเป็นแดนมิคสัญญีที่มีปัญหามากมาย แต่ปัจจุบันกลับมีความมั่นคง พึ่งตนเองได้และเป็นต้นแบบการพัฒนาชุมชนใหม่ ๆ เรื่องราวไม้เรียงเป็นอย่างไร จะได้นำเสนอในหัวข้อต่อไป

๓.๑.๒ เรื่องราวพื้นที่ไม้เรียง

ไม้เรียงก่อนนั้นสุขฤทัย ประสบวาตภัยเสียหายหมดสิ้น ครั้นทำกินราคายางมาดำดิ่ง พอได้พึงเมื่อเข้ายุคตื่นแร่ แต่ไม่ซ้ากลายเป็นแดนมิคสัญญี คนเป็นผีมืออยู่ทุกหัวถนน ผู้คนจึงรวมใจสู้ดันรน ให้พ้นทุกข์พ้นจนพ้นปัญหา ค้นคว้าเรียนรู้พบมรรคา ภูมิปัญญาชุมชนพึ่งตนเอง^๖

ไม้เรียงเป็นชื่อตำบลหนึ่งในอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นที่ราบเชิงเขา ระหว่างแม่น้ำตาปีกับภูเขาศูนย์ มีคำขวัญว่า “ร่มเงาเขาศูนย์ วูลแฟรมเลอล้า ยิปซัมแน่นหนา ยางพาราดีเด่น เยือกเย็นหัวใจ สุขฤทัยชั่วกาลปี”^๗ ผู้คนเริ่มตั้งบ้านเรือนขึ้นเมื่อกว่าหนึ่งร้อยห้าสิบปีมาแล้ว บรรพบุรุษที่บุกเบิกเข้ามาตั้งถิ่นฐานคือ กลุ่มที่อพยพจากจังหวัดพัทลุง ทั้งนี้ผู้ที่เข้ามาบุกเบิกคือ ตระกูลไม้เรียง ตระกูลอุบล ตระกูลชรฤทธิ์ ตระกูลโนวัณ^๘ พื้นที่ไม้เรียงในสมัยนั้นมีสิ่งดึงดูดให้ผู้คนย้ายมาเนื่องจาก “เป็นที่ราบเชิงเขา แวดล้อมด้วยธรรมชาติ ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์มีแหล่งน้ำและที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนและทำการเกษตร”^๙

งานวิจัยของจันทรา มาศสุพงศ์ระบุว่า บริเวณเริ่มแรกที่ตั้งบ้านเรือนและต่อมาขยายพื้นที่ออกไปโดยทางป่าละเมาะนั้น เคยมีดอกไม้บานเต็มทุ่งซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ทุ่งดอกไม้” แต่เมื่อถึงฤดูแล้งจะเกิดไฟไหม้ทุกปี จึงเปลี่ยนชื่อเป็น “ทุ่งไหม้” กลายเป็นชื่อ “บ้านทุ่งไหม้” หรือ “หมู่บ้านทุ่งไหม้” หมู่ที่ ๑ ตำบลไม้เรียงในปัจจุบัน^{๑๐} ไม้เรียงยุคแรกนี้เป็นยุคสุขสบาย

เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นจึงขยายไปสร้างหมู่บ้านอื่น ๆ จนได้ยกฐานะเป็นตำบลตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ (พุทธศักราช ๒๔๔๑) เริ่มแรกไม่มีชื่อตำบล

จนกระทั่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของอำเภอฉวางเดินทางมาสำรวจพื้นที่บริเวณทุ่งนาบ้านเกาะเหวียง เมื่อยืนหันหน้าไปทางเขาศูนย์ มองเห็นทุ่งนาสลับกับสวนผลไม้และป่าไม้ที่ขึ้นเป็นแถวเรียงราวเป็นระเบียบตามธรรมชาติยาวเหยียดไปถึงยอดเขาศูนย์ จึงตั้งชื่อว่า

^๖ สมบูรณ์ เอื้อมอริวงศ์ ผู้ประพันธ์

^๗ จันทรา มาศสุพงศ์, คู่มือศึกษาประวัติการขุดแร่บนเขาศูนย์ ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช, หน้า ๑ ขณะที่แผ่นป้ายที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง เขียนวลีสุดท้ายว่า “ยิ่งใหญ่คุณธรรม” แทน “สุขฤทัยชั่วกาลปี”.

^๘ จันทรา มาศสุพงศ์และคณะ, โครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาเขาศูนย์ ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์, หน้า ๕๗.

^๙ พัฒนาการตำบลไม้เรียง, แผนตำบลไม้เรียง, ๒๕๕๕ (อัดสำเนา).

^{๑๐} จันทรา มาศสุพงศ์และคณะ, โครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาเขาศูนย์ ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์, หน้า ๕๘.

“ไม้เรียง” โดยนำเสนอในที่ประชุมอำเภอ ที่ประชุมเห็นชอบให้ใช้ชื่อตำบลว่า “ไม้เรียง” มาตั้งแต่บัดนั้น^{๑๑}

วิชิต นันทสุวรรณ^{๑๒} กล่าวถึงปัจจัยของการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงในไม้เรียงว่า มาจาก ๔ ปัจจัย^{๑๓} คือ ประการที่ ๑ การขยายตัวของครอบครัวในชุมชน ประการที่ ๒ การสัมปทานตัดไม้ซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายที่ดินทำกินเมื่อตัดโค่นป่าธรรมชาติแล้ว รวมทั้งคนในชุมชนใกล้เคียงอพยพเข้ามาเป็นลูกจ้างบริษัททำไม้และลงหลักปักฐานในชุมชน ประการที่ ๓ เส้นทางรถไฟสายใต้ตัดผ่านเปิดชุมชนออกสู่โลกกว้าง เกิดสถานีรถไฟทานพอ^{๑๔} ในตำบลไม้เรียง ในสมัยนั้นคนบางกลุ่มเช่น กรรมการสร้างทางรถไฟชาวจีนเมื่อทำทางรถไฟแล้วเสร็จไม่ได้กลับประเทศแต่ตั้งหลักแหล่งตามชุมชนโดยเฉพาะบริเวณสถานีรถไฟ^{๑๕} และประการที่ ๔ วาตภัยจากพายุโซนร้อน “แฮเรียต” ที่ก่อตัวขึ้นที่แหลมตะลุมพุกเมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕ เป็นภัยธรรมชาติครั้งร้ายแรงที่ส่งผลกระทบอย่างมาก (ดูภาพที่ ๓.๓ ประกอบ) ประยงค์ผู้อยู่ท่ามกลางพายุได้เล่าให้ฟังถึงสภาพไม้เรียงวันรุ่งขึ้นหลังพายุพัดผ่านว่า รู้สึกเว้งว่างเปล่าเปลี่ยวราบเรียบสุดลูกหูลูกตา เจียบสังัดไม่มีแม้เสียงนกกา มองไปรอบกระตอม ข้าวไร่ที่เริ่มออกรวงล้มราบแบกับดิน ต้นพริก ต้นมะเขือ ผักต่าง ๆ ถอนรากถอน

^{๑๑} อ้างแล้ว.

^{๑๒} วิชิต นันทสุวรรณเป็นนักพัฒนาจากมูลนิธิหมู่บ้านที่ทำงานร่วมกับประยงค์ รัตนรงค์และชุมชนไม้เรียงมาเป็นเวลานาน.

^{๑๓} วิชิต นันทสุวรรณ, “การเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนแม่บทชุมชน : กระบวนการตัดสินใจที่มีอิสระเพื่อกำหนดอนาคตของชุมชน”, **เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ๒๐ วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก**, บรรณาธิการโดย ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล, (กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕) : ๑๔๖-๑๔๗.

^{๑๔} ตำนานบ้านทานพอ ณ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงระบุชื่อที่ถูกต้องคือ ทานพอ ดังนี้

ไม้หลุมพอล้มขวาง	ดาปี
ทอดลงตรงพอดี	ทางผ่าน
ชาวบ้านเดินข้าม	แทนสะพาน
เกิดตำนานชื่อบ้าน	ทานพอ
ต่อมาทางรถไฟ	ตัดผ่าน
ป้ายชื่อทางพอฟาน	ขาดหาย
คนสร้างใหม่ไม่เข้าใจ	ความหมาย
กลับกลายเป็นชื่อบ้าน	ทานพอ

^{๑๕} สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์, ดิลก วุฒิพาณิชย์และประสิทธิ์ ชินการณ, **จีนทักษิณ : วิถีและพลัง**, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า ๙๑.

โคน ไม่มีเหลือแม้แต่ต้นเดียว ลิง ค่าง ชะนีที่อยู่บนเขาศูนย์ที่ส่งเสียงร้องโหยหวนตอนเช้า ทุก ๆ วัน วันนี้เจียบกริบ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเพียงข้ามคืน กลับหน้ามือเป็นหลังมือ ทุกคนซอกทำอะไรไม่ถูก เพราะปรับตัวไม่ทัน^{๑๖}

ภาพที่ ๓.๓ แสดงสภาพบ้านเรือนหลังประสบวาทภัยแะเรียด

วาทภัยครั้งนั้นไม่ได้ส่งผลเพียงวันเดียว แต่มีผลกระทบตามมา วิชิตสรุปว่า ป่าธรรมชาติที่เหลืออยู่ถูกพายุถล่มล้มราบเป็นหน้ากลอง ลำธารที่ชาวบ้านใช้สอยแห้งในหน้าแล้ง เกิดไฟป่าเผาไหม้เป็นวงกว้างอยู่หลายปี ชาวบ้านแทบสิ้นเนื้อประดาตัว กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเข้าไปช่วยเหลือ ให้ทุนเป็นค่าแรงงาน ค่าต้นกล้ายาง พันธุ์ดีและอื่น ๆ พื้นที่ทำกินเดิมยกเว้นที่นา ถูกแทนที่ด้วยยางพารา^{๑๗}

การให้ความช่วยเหลือของกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางในครั้งนี้ ทำให้วิถีชีวิตและวิธีการผลิตของคนในชุมชนไม่เรียงเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง จากก่อนหน้าการเกิดวาทภัย การปลูกยางพาราของชาวบ้าน มีวิธีคิดคือปลูกเป็นปายาง คือมียางเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับพืชอื่น ๆ ซึ่งเมื่อกรีดยางแล้ว สามารถหาฟืน หาของกินของใช้กลับบ้านได้^{๑๘} แต่เมื่อวาทภัยทำให้เกิดความเสียหาย ชาวไร่เรียงจึงจำต้องรับความช่วยเหลือพร้อมเงื่อนไขจากกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง เงื่อนไขสำคัญคือ ยอมรับกระบวนการทัศน์การปลูกยางพาราเป็นพืช

^{๑๖} ประยงค์ รัตนรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออดีตชีวิตประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๑๗} วิชิต นันทสุวรรณ, “การเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนแม่บทชุมชน : กระบวนการตัดสินใจที่มีอิสระเพื่อกำหนดอนาคตของชุมชน”, *เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ๒๐ วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก* : ๑๔๗.

^{๑๘} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๕ เมษายน ๒๕๕๕.

เชิงเดี่ยว ไม่มีพืชชนิดอื่นแซมยกเว้นพืชคลุมดินที่กำหนด โดยถือว่าพืชชนิดอื่นเป็นวัชพืช ทั้งนี้ เหตุผลหรือคำบรรยายหลักคือเพิ่มประสิทธิภาพซึ่งจะทำให้ได้ผลผลิตยางเพิ่มขึ้น ๓ เท่าในพื้นที่ เท่ากัน^{๑๙} การอ้างความรู้ตามหลักวิชาการว่าเป็นความจริงหรือวาทกรรมเช่นนี้ ทำให้คนไม่เรียง เปลี่ยนวิธีคิดและวิธีการผลิตยางพาราเป็นพืชเชิงเดี่ยว

ผลกระทบที่ไม่ได้ตั้งใจคือ วิถีชีวิตของชาวไม้เรียงได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย การปลูก ยางพาราเพียงอย่างเดียวทำให้ต้องอาศัยน้ำยางเป็นแหล่งรายได้ เมื่อขายแล้วจึงนำเงินที่ได้มา ซื้อสิ่งอุปโภค บริโภคอื่น ๆ ทั้งหมด ของกินของใช้ประจำวันที่เคยเก็บได้จากป่ายางถึงระยะนี้ไม่มีอีกต่อไป น้ำใจที่เคยแบ่งปันกันเริ่มหายไป ทั้งนี้เนื่องจากทุกคนขายน้ำยางเหมือนกัน ได้เงิน มาเพื่อใช้จ่ายได้เองเหมือนกัน เวลามีปัญหาราคายางก็มีเหมือนกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมใน วิถีชีวิตแบบเดิมจึงลดลง^{๒๐}

เมื่อถึงต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ ยางพาราที่ปลูกหลังวาทภัยเริ่มกริดได้ ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ ราคายางตกต่ำเหลือเพียงกิโลกรัมละ ๘ บาท^{๒๑} ขณะที่ราคาสินค้าเพิ่มสูงขึ้น ชาวสวน ยางต่างเดือดร้อนอย่างมากเหมือนกันและต่างไม่สามารถช่วยเหลือกันได้

จะด้วยเหตุดาเขาศูนย์ที่ชาวไม้เรียงมีความเชื่อหรือไม่ก็ตาม กริด คงศิลป์ ชาวไม้ เรียงที่จับจองที่ดินป่าสงวนบนเขาศูนย์เพื่อปลูกยางพาราตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๑๐ ขณะที่ชุด หลุมปลูกยางอยู่ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ นั้น ได้พบก้อนหินที่หนักกว่าปกติ หลังจากสอบถาม ทราบว่าเป็นก้อนแร่ลูฟเฟอหรือ “ลูกพลัด” จึงเริ่มเก็บขายโดยไม่บอกใคร แต่ไม่นานก็มีคนรู้^{๒๒}

เมื่อข่าวแพร่ออกไป ไม่เพียงชาวไม้เรียงที่เปลี่ยนจากชาวสวนยางกลายเป็นชาว เหมือนแร่เท่านั้น ผู้คนจากเกือบทั่วประเทศต่างเข้ามาแสวงโชคบนเขาศูนย์ จากเดิมมีผู้อยู่อาศัย เพียงหลักพันได้เพิ่มถึงประมาณสองหมื่นคนในช่วงของยุคตื่นแร่^{๒๓}

^{๑๙} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๑.

^{๒๐} อ้างแล้ว.

^{๒๑} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๕ เมษายน ๒๕๕๕.

^{๒๒} จันทรา มาศสุพงศ์และคณะ, โครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางการพัฒนา เขาศูนย์ ตำบลไม้เรียง อำเภอดง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์, หน้า ๑๒๕-๑๒๗.

^{๒๓} จันทรา มาศสุพงศ์, คู่มือศึกษา ประวัติการขุดแร่บนเขาศูนย์ ตำบลไม้เรียง อำเภอดง จังหวัดนครศรีธรรมราช, หน้า ๒๔-๒๕.

ผลประโยชน์จากการขุดและจำหน่ายแร่ลูปแฟรมไม่เพียงทำให้เศรษฐกิจในไม่เรียงมีเงินสะพัดถึงวันละ ๑๐ ล้านบาท^{๒๔} หรือในอำเภอฉวางมีเงินสะพัดจากธุรกิจซื้อขายแร่วันละ ๑๐๐ ล้านบาท^{๒๕} เท่านั้น แต่ยังดึงดูดคนหลากหลายประเภทเข้ามาในพื้นที่รวมถึงเรื่องต่าง ๆ ที่ตามมา อาทิ การฆ่า การปล้น การค้าประเวณี การพนัน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ไม่เว้นแม้แต่คนในพื้นที่ไม่เรียง ตระกูลใหญ่ ๒ ตระกูลต่างทะเลาะและยกพวกถล่มกัน ฆ่ากันระหว่างตระกูลเนื่องจากขัดผลประโยชน์ในเรื่องแร่^{๒๖} ผลคือบางคนตายหรือบางคนติดคุก ส่วนที่เหลือได้แก่เด็ก ผู้หญิงหรือคนที่ต้องหลบจากพื้นที่ไป หลายคนเรียกไม่เรียงช่วงนี้ว่า **แดนมิดัส** มีการแบ่งเป็นก๊กเป็นเหล่า แม้แต่ประยงค์ วรรณรงค์ผู้วางตัวเป็นกลางในความขัดแย้งระหว่างญาติฝ่ายภรรยา ยังต้องออกจากไม่เรียงในปี ๒๕๑๙ ไปอยู่ที่จังหวัดพังงาถึง ๒ ปีเนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างไม่ไว้วางใจ จนเหตุการณ์สงบลงจึงกลับมาไม่เรียงได้อีกครั้ง^{๒๗}

ช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ ต่อทศวรรษ ๒๕๒๐ นั้น ความรุนแรงจากผลประโยชน์แร่เขาศูนย์ได้ผสมเข้ากับ ความรุนแรงทางการเมืองภายในประเทศ เนื่องจากบริเวณเขาศูนย์ จังหวัดนครศรีธรรมราชและบริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นเขตปฏิบัติการของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) ซึ่งขยายตัวอย่างมากภายหลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๙ บริเวณพื้นที่ไม่เรียงได้รับการจัดให้เป็นพื้นที่สีชมพู

ไกรณรงค์ ธรฤทธิ์เล่าให้ฟังว่า เมื่อยังเด็กและขึ้นไปกรีดยางกับคุณแม่แต่เช้ามีदनั้น บางครั้งพบกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ผู้ก่อการร้ายเหล่านั้นจะสั่งห้ามลงจากสวนยางจนกว่าจะเที่ยงเพื่อป้องกันไม่ให้แจ้งความกับเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้บางครั้งผู้ก่อการร้ายเหล่านี้จะเข้ามาในชุมชนและจับคนที่เป้น “ค่างควา” ศัพท์ที่เรียกคนขโมยแร่คนอื่น มายิงทิ้งเพื่อเป็นการสร้างมวลชนและความนิยมให้คนในพื้นที่เห็นว่าเป็นผู้รักษาความถูกต้อง ดังนั้น คนในไม่เรียงช่วงแดนมิดัสผู้นี้ ในตอนกลางวันต้องเผชิญกับเจ้าหน้าที่รัฐที่มาทำปฏิบัติการจิตวิทยาและตรวจตราว่าใครเป็นคนของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ พอกลางคืนต้องเผชิญกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่มาเคลื่อนไหวในชุมชนและดูว่าใครเป็นสายให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ^{๒๘} ภาวะอยู่

^{๒๔} ประยงค์ วรรณรงค์, “การรวมพลังของชุมชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ ท่ามกลางกระแสทุนนิยม”, **ปาฐกถาวันระ ๑๐ ปี สถาบันปรีดี พนมยงค์**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.pridiinstitute.com/autopage/show_page.php?h=25&s_id=12&d_id=12, [๑๙ มกราคม ๒๕๕๒].

^{๒๕} จันทรา มาศสุพงศ์, **คู่มือศึกษา ประวัติการขุดแร่บนเขาศูนย์ ตำบลไม่เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช**, หน้า ๖๗.

^{๒๖} สัมภาษณ์ ไกรณรงค์ ธรฤทธิ์ นายกอบต. ไม่เรียง, ๒๗ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ ประยงค์ วรรณรงค์, ๑๗ มกราคม ๒๕๕๒.

^{๒๘} สัมภาษณ์ ไกรณรงค์ ธรฤทธิ์ นายกอบต. ไม่เรียง, ๒๗ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๒.

ระหว่างเขาควายทั้งสองเช่นนี้ทำให้คนไม่เรียงต้องเกรงกลัวและระมัดระวังตัวอยู่เสมอ ความรู้สึกนี้ยังคงอยู่แม้หลังเหตุการณ์ความไม่สงบจากผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ผ่านพ้นไปแล้ว

ยุทธศาสตร์การเมืองนำการทหารในระดับประเทศตามคำสั่งที่ ๖๖/๒๓ นำสู่ เหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้งในพื้นที่ไม่เรียง เริ่มจากพลโทจวน วรรณรัตน์แม่ทัพ ภาคที่ ๔ ได้ประกาศปิดเขาศูนย์ยุติการทำเหมืองแร่ลุ่มแฟรมในปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ เพื่อตัด แหล่งเสบียงและผลประโยชน์ที่ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ได้รับตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๑๕^{๒๙} ต่อมาพลโทหาญ ลีนานนท์ได้มาเป็นแม่ทัพภาคที่ ๔ แทน จึงสานต่องานของพลโทจวน พร้อม ทั้งนำนโยบาย ๖๖/๒๓ มาแปลงเป็น “ได้ร่มเย็น” โดยให้ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เข้ามาบดตัว รวมทั้งโจมตีและยึดค่าย ๕๐๘ ซึ่งเป็นค่ายที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้ ส่วนที่เขาศูนย์คนต่างถิ่นส่วน หนึ่งย้ายกลับภูมิลำเนาของตน ส่วนที่ไม่สามารถกลับภูมิลำเนาเดิมได้ พลโทหาญจัดพื้นที่ใน ตำบลสุทรีน จังหวัดนราธิวาส เป็นพื้นที่ทำกินซึ่งต่อมาชาวบ้านตั้งชื่อว่าหมู่บ้านลีนานนท์^{๓๐}

ผลดีจากคำสั่งปิดเขาศูนย์มีทั้งลดการตายรายวันลง กำจัดกลุ่มอิทธิพล ระบบนิเวศ ทั้งน้ำและป่าดีขึ้น แต่ผลสืบเนื่องที่ไม่ตั้งใจนั้น ไม่เพียงนำไปสู่การฟุบตัวของเศรษฐกิจในชุมชน ไม่เรียงเท่านั้น แต่นำไปสู่ปัญหาสังคมและวิถีชีวิตด้วย คนที่มีเงินสะสมบางรายปรับตัวย้ายไป ทำธุรกิจที่อื่น แต่สำหรับคนที่ไม่ได้เก็บสะสมเงินไว้ บางคนปรับตัวได้กลับไปเริ่มต้นทำสวนยาง ซึ่งทิ้งรกร้างไปในช่วงทำแร่ บางคนปรับตัวไม่ได้เนื่องจากเคยมีเงินใช้จ่ายอย่างมากในแต่ละวัน จึงก่อปัญหาสังคม อาทิ การปล้น ฆ่า จับคนเรียกค่าไถ่ การพนัน หรือแม้แต่ขโมยข้าวที่วางอยู่ หน้าบ้าน ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเพื่อรักษาวิถีชีวิตที่เคยมีเงินใช้จ่ายอย่างสบายก่อนหน้านี้ นั้น ประยงค์เล่าถึงสังคมขณะนั้นว่า “...อยู่กันอย่างระแวงกันตลอด ไม่มีใครไว้วางใจใคร ไม่รู้ใคร เป็นใคร ตัวใครตัวมัน ผมไม่คิดว่าเราจะกลับมาเป็นอย่างนี้ได้ในช่วงนั้น”^{๓๑}

ท่ามกลางภาวะวิกฤตทางสังคมในช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๒๒-๒๕๒๕ นี้ ศักยภาพ ใหม่ของชุมชนไม่เรียงได้ผุดบังเกิดขึ้นในเวลาต่อมา ศักยภาพที่เป็นคุณสมบัติใหม่ของชุมชน ไม่เรียงนี้คือ การรู้จักตนเองและการใช้ภูมิปัญญาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง แต่ศักยภาพนี้มีได้ผุด บังเกิดจากความบังเอิญหรือจากการสั่งการของหน่วยงานภายนอก แต่มาจากการตั้งใจ ความ อดทน ความมุ่งมั่นและการคิดใคร่ครวญของผู้นำและคนในชุมชน ดังจะกล่าวในหัวข้อถัดไป.

^{๒๙} จันทรา มาศสุพงศ์และคณะ, โครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางการพัฒนา เขาศูนย์ ตำบลไม้เรียง อำเภอดง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์, หน้า ๑๔๑ และ ๑๔๕.

^{๓๐} จันทรา มาศสุพงศ์, คู่มือศึกษา ประวัติการขุดแร่บนเขาศูนย์ ตำบลไม้เรียง อำเภอดง จังหวัดนครศรีธรรมราช, หน้า ๑๒๑-๑๒๒.

^{๓๑} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๑๗ มกราคม ๒๕๕๒.

๓.๒ ประยงค์ รัตนรงค์กับการก้าวข้ามของบุคคล

ในหัวข้อนี้จะนำเสนอสองประเด็นคือ ชีวิตประวัติของประยงค์ รัตนรงค์ (ดูประวัติย่อในภาคผนวกที่ ๓) และระดับการก้าวข้ามของประยงค์ รัตนรงค์ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นว่า ช่วงเวลาที่ผ่านมานั้นมีการก้าวข้ามอุปสรรคและความเห็นไปมากน้อยเพียงใด และการก้าวข้ามนั้นผ่านขั้นการพัฒนาจากขั้นใดไปสู่ขั้นใด สอดคล้องกับหลักทางพระพุทธศาสนาและหลักทางจิตวิทยาอย่างไร

๓.๒.๑ อัตชีวประวัติ : คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง^{๓๒}

ประยงค์ไม่ใช่ลูกที่ไม่เรียง คือไม่ได้เกิดที่ไม่เรียงแต่เกิดที่ตำบลนากะชะ อำเภอดงวาง จังหวัดนครศรีธรรมราชอยู่ติดด้านตะวันตกของไม่เรียง ประยงค์เล่าถึงสภาพเมื่อเด็กว่า

...สมัยนั้น ธรรมชาติยังมีความอุดมสมบูรณ์ คนอยู่กับธรรมชาติ มีการทำมาหากินกันอย่างเดียว ไม่คิดฝันที่จะร่ำรวย แ่่งชิง สะสมทั้งทรัพย์สินและอำนาจเหมือนปัจจุบัน ยิ่งในชนบทที่บ้านเกิดผมคือหมู่ที่ ๕ ต.นากะชะ อ.ดงวาง จ.นครศรีธรรมราช สมัยนั้นเป็นท้องถิ่นที่เขาเรียกว่าทุรกันดาร คือไม่มีถนน ไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำประปา และไม่มีทุกอย่างที่เป็นตัวชีวิตที่เขาใช้วัดความเจริญกันในสมัยนี้^{๓๓}

ยุคนั้นครอบครัวแถวนากะชะส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรแบบผสมผสานคือ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ หาของป่า ทำจักสาน ผลิตเครื่องมือทำกิน ทุกครอบครัวต้องพึ่งตนเองหรือพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน เด็กจึงมีโอกาเรียนต่อน้อย ต้องช่วยครอบครัวทำมาหากินพร้อมเล่นกับเพื่อนไปด้วย การพึ่งตนเองนี้จึงถือเป็นอุปนิสัยพื้นฐานเพราะแม่แต่ “ของเล่นก็ต้องทำเอง”^{๓๔}

๓.๒.๑.๑ ช่วงวัยเยาว์ เป็นช่วงที่ประยงค์ รัตนรงค์รับการอบรมกล่อมเกลாதงสังคมอย่างดีทั้งจากครอบครัวโดยเฉพาะจากคุณตา คือ พ่อเฒ่าเขียนและจากประสบการณ์ชีวิตร่วมกับเพื่อน ๆ แม้ว่าประยงค์ รัตนรงค์จะอยู่ในระบบการศึกษาไม่นานนักก็ตามแต่ดูเหมือนจะนำหน้าเด็กในรุ่นเดียวกันทั้งในเรื่องการเรียนและการเริ่มต้นชีวิตการทำงาน นอกจากนี้การออกจากการเรียนดูเหมือนทำให้ประยงค์กระหายในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองตลอดชีวิต ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเกษียณได้อย่างเพื่อน ๆ ที่เรียนหนังสือแล้วไปรับราชการ

^{๓๒} เป็นชื่อเอกสารที่ประยงค์ รัตนรงค์เขียนถึงอัตชีวประวัติด้วยลายมือ ยังไม่ตีพิมพ์และใช้เป็นข้อมูลหลักในหัวข้อนี้ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงการสะท้อนภาพตนเองของประยงค์ รัตนรงค์.

^{๓๓} ประยงค์ รัตนรงค์, คุณค่าแห่งชีวิต ที่ลิขิตเอง, ด้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ (อัตสำเนา).

^{๓๔} อ้างแล้ว.

ประยงค์ ธรรงค์เขียนสะท้อนชีวิตประวัติของตนเองว่าเกิดเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐ เป็นหลานคนโปรดของคุณตาคุณยายหรือพ่อเฒ่าเขียน แม่เฒ่าคล้าย ตอนเด็กใช้เวลาส่วนใหญ่คลุกคลีและปรนนิบัติรับใช้ท่านทั้งสองซึ่งพักอยู่ใกล้บ้านคุณพ่อคุณแม่

พ่อเฒ่าเขียนเป็นปราชญ์ชาวบ้านทั้งในด้านหมอยา ผู้รู้หนังสือและกฎหมาย ประยงค์ช่วยงานเหมือนเป็นลูกศิษย์กันกุฎิ พ่อเฒ่าเขียนสอนประยงค์ให้หัดเขียนหัดอ่านได้ตั้งแต่อ่อนเข้าโรงเรียน ประยงค์เล่าว่า “พ่อเฒ่าเขียนเป็นคนใจดีมาก ชอบช่วยคนอื่นตลอดเวลา ใครเจ็บไข้ได้ป่วยก็วิเคราะห์ตำราแผนโบราณและผสมยาหม้อให้ไปต้มกิน โดยไม่คิดค่าตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น...”^{๓๕} รวมทั้งการขอคำปรึกษาเรื่องกฎหมาย ข้อพิพาทต่าง ๆ อยู่เสมอ

ประสบการณ์การอยู่กับพ่อเฒ่าเขียนนี้ดูเหมือนจะมีอิทธิพลต่อประยงค์ตลอดชีวิตทั้งด้านวิชาและจรรยา เพราะเมื่อย้อนกลับมาดู ผู้วิจัยพบว่าประยงค์เองมีลักษณะเดียวกับพ่อเฒ่าเขียนเช่นกัน กล่าวคือเป็นทั้งปราชญ์ชาวบ้านผู้มีจรรยาเลื่อมใส เป็นผู้ที่มีคนมาขอคำปรึกษาแก้ไขปัญหาโดยตลอด ดังนั้นการอบรมกล่อมเกลายในครอบครัวในวัยเด็กดังกล่าวจึงนับเป็นก้าวสำคัญก้าวแรกของการหล่อหลอมตัวตนของประยงค์ในช่วงเวลาต่อมา

นอกจากในเรื่องวิชาและจรรยาแล้ว ประยงค์อาจได้วิธีคิดจากพ่อเฒ่าเขียนอีกด้วย อาทิ วัฒนธรรมของการเตรียมความพร้อมตลอดเวลาหรือความไม่ประมาท พ่อเฒ่าเตือนว่า “อย่าหาแต่พอกิน ต้องทำเผื่อไว้บ้าง คือเผื่อเจ็บเผื่อไข้ เผื่อเป็นเผื่อตาย เผื่อแก่เผื่อเฒ่า” ซึ่งการเตรียมพร้อมเช่นนี้ส่งผลดีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ จนถึงช่วงสร้างรากฐานเพื่อการเกษียณ

แม้ว่าประยงค์เกิดในช่วงสบายแต่เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลงในปีพุทธศักราช ๒๔๘๘ ชีวิตที่สบายก็เปลี่ยนเป็น “ยากเย็นแสนเข็ญ” เนื่องจากทางรถไฟถูกตัดขาด สินค้าที่ผลิตเองไม่ได้จึงขาดแคลน ประยงค์เล่าว่าคนที่เติบโตมาในยุคข้าวยากหมากแพงนี้ “มีความกร้าวแกร่งเพราะภาวะแวดล้อมได้หล่อหลอมให้อดทน เข้มแข็ง เอาตัวรอด โดยการพึ่งตนเอง พึ่งพาอาศัยกัน แก้ปัญหาร่วมกันตามสถานการณ์”^{๓๖} ถ้าจะมีคำอธิบายลักษณะของประยงค์ว่าเป็นคนแบบไหนแล้ว คำเหล่านี้น่าจะเป็นคำที่ใช้ได้อย่างเหมาะสม

ประยงค์มีช่วงวัยเรียนไม่นานแม้ว่าจะเรียนได้ที่ ๑ ตลอด เก่งคณิตศาสตร์และสอบข้ามชั้นได้จากการรู้หนังสือก่อนเข้าเรียน แต่ประยงค์ได้เรียนเพียงถึงประถมปีที่ ๔ เมื่อเริ่มเรียนมัธยม ๑ ไม่นานก็มีปัญหาสุขภาพคือเป็นโรคมะเร็งเรื้อรังจึงต้องหยุดการเรียนไปโดยตลอด พร้อมทั้งผันตัวเองไปเริ่มชีวิตการทำงานก่อนคนทั่วไปคือเมื่ออายุ ๑๑ ปีซึ่งประยงค์เล่าว่ามีข้อดีคือทำให้ “เอาการเอางานเพราะต้องช่วยเหลือครอบครัวทำมาหากิน”^{๓๗}

^{๓๕} อ้างแล้ว.

^{๓๖} อ้างแล้ว. (ตัวเน้นทั้งหมดเป็นของผู้วิจัย).

^{๓๗} อ้างแล้ว.

ประยงค์พร้อมเพื่อนสนิทที่ไม่ได้เรียนต่อชอบรวมกลุ่มซึ่งประยงค์บอกว่าไม่ได้ทำเรื่องเสียหายเหมือนเด็กสมัยนี้ สิ่งที่เพื่อนกลุ่มนี้ชอบทำคือการล่าสัตว์และการหาปลา เป้าหมายไม่ได้อยู่ที่หามาบริโภคอย่างเดียว แต่คือสนุก ทำหายและแสดงความสามารถ ประยงค์สะท้อนว่าประสบการณ์การเล่นของเด็กช่วงนี้กลายเป็นความรู้ความสามารถที่เรียนรู้นอกห้องเรียนจากการรู้จักจริง ทำได้จริง เป็นทักษะที่นำมาใช้แก้ปัญหาชีวิตและอาชีพในเวลาต่อมา^{๓๘}

๓.๒.๑.๒ ช่วงวัยรุ่น ช่วงนี้ตั้งแต่อายุ ๑๕ ปีจากกล่าวว่าเป็นช่วงของการเป็นเจ้าแก๊วฝึกหัด แม้เป็นเวลาสั้น ๆ แต่ประยงค์นอกจากรับจ้างกรีดยางซึ่งมีรายได้ลดลงเนื่องจากราคายางตกต่ำ ประยงค์ยังได้ลงมือทำธุรกิจหาเลี้ยงตนเองถึง ๒ อย่าง คือธุรกิจเลี้ยงไก่ซึ่งเริ่มต้นเลี้ยง ๔๐๐ ตัวทำรายได้เฉพาะช่วงตรุษจีนถึง ๓-๔ พันบาท นับว่ามีมูลค่ามากในสมัยนั้นแต่ต้องเลิกหลังทำอยู่ ๒ ปีเนื่องจากข้าวเปลือกราคาสูงขึ้น ธุรกิจต่อมาคือพิมพ์กระเบื้องซีเมนต์ซึ่งได้ซื้อเครื่องจักรและจ้างคนงานถือเป็นการทำธุรกิจเต็มตัว แต่ธุรกิจนี้ต้องเลิกไปเช่นกันเนื่องจากคู่แข่งขนาดใหญ่เปลี่ยนมาผลิตกระเบื้องลอนคู่และลูกค้านิยมมาก แม้ว่าธุรกิจทั้งสองต้องเลิกไปด้วยเหตุปัจจัยจากภายนอก แต่ประสบการณ์ที่มีค่าเหล่านี้ส่งผลต่อประยงค์ในการดำเนินงานของชุมชนไม้เรียงในอนาคตโดยไม่อาจคาดการณ์ล่วงหน้าได้ในเวลานั้น

จากการล้มเหลวในการทำธุรกิจทั้งสองอย่าง ประยงค์สรุปทบทวนว่า

สิ่งที่ได้จากการล้มเหลว ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งคือได้ประสบการณ์ ได้แนวคิดที่ทำให้ผมต้องคิดรอบคอบมากขึ้น เพราะการต้องเริ่มต้นใหม่แต่ละครั้งต้องใช้ทั้งเวลา แรงงาน เงินลงทุนค่อนข้างมาก จึงพอสรุปได้ว่าการวางแผนระยะยาวไว้จะเป็นการป้องกันไปในตัว ดีกว่าการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอยู่บ่อย ๆ^{๓๙}

๓.๒.๑.๓ ช่วงวัยหนุ่ม ช่วงนี้อยู่ประมาณอายุ ๑๘-๒๔ ปี เป็นช่วงการเรียนรู้ความเป็นผู้นำ และการทำงานเป็นทีม ตลอดจนการวางแผนเป้าหมายชีวิตและเริ่มต้นกระบวนการก้าวข้ามตนเอง ภายหลังจากได้สะสมประสบการณ์การเรียนรู้ชีวิตจริงในช่วงวัยรุ่นและวัยหนุ่มแล้ว

ประยงค์แสดงความผิดหวังจากการไม่ประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจให้ถาวร ความผิดหวังนี้ส่วนหนึ่งอาจด้วยความมุ่งมั่นที่จะหาหนทาง “เผื่อแก่เผื่อเห่า” อาชีพที่สามารถทำจนเกษียณตัวเองได้ เมื่อไม่สำเร็จจึงเริ่มเที่ยวเตร่ จนพบกับญาติที่รับช่วงสัมปทานป่าไม้ ประยงค์จึงไปร่วมงานล่องแพซุงซึ่งในสมัยนั้นเป็นงานหนักและเสี่ยงภัย แม้การล่องแพนี้ประยงค์จะได้ล่องเพียง ๒ เที่ยวแต่ประยงค์เล่าว่าได้รับประสบการณ์อย่างมาก “ในการช่วยตัวเอง ความรับผิดชอบ ทำงานเป็นทีม หากใครมีปัญหาก็ต้องรับผิดชอบร่วมกัน ทุกคนใช้

^{๓๘} อ่างแล้ว.

^{๓๙} อ่างแล้ว.

ความสามารถเต็มที่ ความเสี่ยงอันตรายทำให้คนรอบคอบ เข้มแข็ง เชื่อมั่น ตัดสินใจ แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันทั่วทั้งที่ ด้วยการใช้ภูมิปัญญาและทุกส่วนของร่างกาย”^{๔๐}

ต่อมาญาติฝ่ายแม่ประยงค์ได้ให้ที่ดินกว่า ๓๐ ไร่เพื่อทำสวนยางเนื่องจากเห็น ประยงค์และน้องชายเติบโตเป็นหนุ่มแล้ว แม้เป็นที่ดินทุรกันดาร แต่ประยงค์คิดว่า ควรทำอะไร เป็นหลักแหล่งจึงตัดสินใจทำ การทำสวนมีอุปสรรคมากทั้งการเดินทาง ที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ประยงค์ใช้เวลาพร้อมกับน้องชายทำอยู่ ๒ ปีต้นยางจึงเติบโตได้ดีโดยไม่ต้องดูแลมากนัก

ช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ ซึ่งถือเป็นปีกึ่งกลางพระพุทธศาสนา พ่อเฒ่าเขียนบอกว่า ถ้าได้บวชในปีนั้นจะได้านิสงส์แรง ประยงค์อายุครบ ๒๐ ปีพอดีจึงตัดสินใจบวช ประยงค์เล่าว่า

แต่การบวชเป็นพระในสมัยนั้นมีความเคร่งครัดมาก เช่นการเลือกวัดที่มีเจ้าอาวาสเป็น ที่ยอมรับของคนท้องถิ่นนั้นไม่มีประวัติเสื่อมเสีย ผู้ที่จะบวชต้องเข้าอยู่วัดโดยพ่อแม่ นำไป มอบตัวกับเจ้าอาวาสก่อนวันกำหนดบวชไม่น้อยกว่า ๓ เดือน เพราะต้องเล่าเรียนสิ่งที่ควร รู้ก่อนบวชให้ครบถ้วน อย่างน้อยต้องท่องนวโกวาทที่เป็นทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติของ พระภิกษุ และคำพร่ำสวดเบื้องต้น^{๔๑}

ประยงค์ยังบอกว่า ในยุคนั้นการบวชเป็นเรื่องสำคัญสำหรับลูกผู้ชายที่จะต้องผ่าน การบวชเรียนอย่างน้อย ๑ พรรษาถึงจะถือว่าเป็นผู้ชายที่สมบูรณ์

ช่วงนี้เป็นช่วงแปลงเปลี่ยนครั้งสำคัญของประยงค์ การรวมกลุ่มคนหนุ่มที่จะมาบวช นอกจากเรียนเรื่องพระพุทธศาสนาแล้วยังคุยเรื่องอื่น ๆ ซึ่งประยงค์บอกกับเพื่อน ๆ ว่า

ผมได้วางแผนชีวิตไว้แล้วว่าบวชไม่เกิน ๓ ปี ในระยะเวลาที่บวชจะเรียนนักธรรมด้วย หลังจากสึกแล้วจะต้องแต่งงานเมื่ออายุไม่เกิน ๒๕ ปี แต่งงานแล้วจะทำงานหนักสัก ๓๐ ปี เพื่อสร้างบ้านญาติให้กับตัวเองและภรรยา เมื่ออายุ ๕๕ ปีก็จะเกษียณอายุจากเกษตรกรให้ เหมือนข้าราชการ เพราะมีเพื่อนอีกหลายคนที่เขาได้เรียน เขาบอกว่าเขาจะเป็นข้าราชการ ให้ได้ เขาบอกว่าข้าราชการทำงานระยะหนึ่งพอถึงอายุ ๖๐ ปีก็ได้เกษียณอายุแล้วจะมี บ้านญาติกินตลอดชีวิต ผมก็เห็นดีด้วยแต่ผมเป็นเกษตรกรก็มีสิทธิ์เกษียณอายุจาก เกษตรกรได้เหมือนกัน แต่เราต้องสร้างบ้านญาติไว้เองถึงจะมีกินตลอดชีวิต^{๔๒}

มีคนอายุ ๒๐ ปีไม่มากนักที่ตั้งเป้าหมายได้เช่นนี้และยังมีน้อยลงไปอีกที่มุ่งมั่นทำ ตามเป้าหมายของตนอย่างต่อเนื่องอีก ๓๕ ปี ประยงค์เป็นคนหนึ่งในจำนวนนั้น.

^{๔๐} อ่างแล้ว.

^{๔๑} อ่างแล้ว.

^{๔๒} อ่างแล้ว.

แม้การตั้งเป้าหมายชีวิตในครั้งนั้น เพื่อน ๆ จะหัวเราะแต่ประยงค์ได้ทยอยทำตามเป้าหมาย เริ่มจากบวชกว่า ๒ พรรษา สอบได้นักธรรมตรีและต่อมาสอบได้ธรรมศึกษาโทเมื่อเป็นฆราวาส หลังลาสิกขาประยงค์ได้กลับมาทบทวนเส้นทางชีวิตและภูมิใจที่มีความเป็นลูกผู้ชายเต็มตัว หลังจากนั้นคือการเตรียมตัวเป็นผู้ครองเรือน ประยงค์เล่าว่า

การที่เราได้บวชครั้งนี้ จะต้องทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ให้สังคมเห็นชัดเจนว่าการได้บวชได้เรียนทำให้คนเป็นคนดีได้ไม่มากนักน้อย ที่จริงผมก็ไม่ใช่นักเลวอะไรมากนัก แต่ก็มีบ้างที่ตอนยังเป็นวัยรุ่นอยู่ เช่นการคบเพื่อนที่ไม่ดี กินเหล้าเมายาบ้าง เที่ยวเตร่เเกร่ในบางครั้ง เล่นการพนันเพื่อสนุกสนานกับเพื่อน ๆ พอสึกจากพระในครั้งนั้น จึงมีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่า พวกนี้ต้องเลิกให้หมด โดยไม่ต้องให้พ่อแม่เตือนเหมือนที่ผ่านมา^{๔๓}

วัฒนธรรมการบวชของไทยในอดีตที่มีความเคร่งครัดอย่างมาก มีการเตรียมตัวก่อนบวช ๓ เดือนและมีระยะเวลาการบวชที่ยาวนานเพียงพอน้อย ๑ พรรษา ส่งผลให้เกิดการก้าวข้ามของบุคคลขึ้นได้ ในกรณีของประยงค์ การก้าวข้ามนี้คือการมีสัมมาทิฐิ ตั้งใจแน่วแน่ในการละเว้นความชั่วโดยเฉพาะที่กล่าวถึงคือ อบายมุขทั้งหลาย นอกจากนี้ประยงค์ยังตั้งใจมั่นในการกำหนดเป้าหมายชีวิตของตนซึ่งถือเป็นฉันทะและศรัทธาในการเป็นบาทฐานของความสำเร็จ (อิทธิบาท ๔) และกำลังหรือปัจจัยที่เป็นใหญ่ในกิจของตน (พละ ๕ หรืออินทรีย์ ๕)

ประยงค์เล่าว่า การปรับปรุงตัวเองในครั้งนี้เป็นผลดีในการหาคู่ครองเนื่องจากมีเสียงสะท้อนจากผู้ใหญ่ว่า “หนุ่มบ้านนั้นเป็นเด็กดีคนหนึ่ง ไม่เกเร รู้จักที่ต่ำที่สูง อ่อนน้อมถ่อมตน”^{๔๔} ประยงค์แต่งงานเมื่อในวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๔ กับเจ้าสาวชื่อแนบ ช่วยบำรุงซึ่งเป็นคนตำบลไม่เรียง

หลังจากประยงค์ช่วยเจ้าสาวตอบแทนครอบครัวกว่าหนึ่งปี ตามธรรมเนียมโบราณของไทย พ่อตาได้ให้ที่ดินเนื้อที่ประมาณ ๑๕ ไร่ อยู่ติดกับป่าเขาศูนย์ ประยงค์และครอบครัวได้มาอยู่ในที่แห่งนี้ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๐๕.

๓.๒.๑.๔ ช่วงวัยครองเรือน ระหว่างอายุ ๒๕-๕๕ ปี ช่วงนี้เป็นช่วงที่เป้าหมายชีวิตของประยงค์และครอบครัวต้องประสบกับอุปสรรคใหญ่ ๆ มากมายแต่ทั้งหมดได้ก้าวข้ามมรสุมชีวิตเหล่านั้นและพบกับความสำเร็จตามที่ตั้งใจ จนเกษียณจากอาชีพเกษตรกรได้สำเร็จ.

^{๔๓} อ่างแล้ว.

^{๔๔} อ่างแล้ว.

ประมาณกลางปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ ประยงค์และภรรยาพร้อมลูกคนแรกอายุ ๓ เดือน ได้แยกครอบครัวมาอยู่ในที่ดินที่พ่อตายกให้โดยสร้างกระท่อมหลังคามุงจาก ที่ดินแห่งนี้ อยู่ห่างจากตลาดทานพอประมาณ ๔ กิโลเมตร ในสมัยนั้นใช้การเดินเท้าเพียงอย่างเดียว.

ประยงค์ได้คุยกับภรรยา ในเรื่องขั้นตอนการดำเนินชีวิตโดยบอกว่าจะทำงานหนัก ๓๐ ปีเพื่อสร้างบ้านอายุ เมื่ออายุ ๕๕ ปีจะได้สบาย เกษียณได้ ประยงค์เล่าถึงแผนครอบครัวว่า

แผนครอบครัวที่ผมและภรรยากำหนดร่วมกัน คือ

๑. ต้องมีบ้านถาวร สองชั้น ที่ขนาดพอดีกับสมาชิกในครอบครัว
๒. ต้องมีส่วนยางพาราซึ่งเป็นอาชีพหลักไม่น้อยกว่า ๒๐ ไร่
๓. ต้องมีส่วนสมรม (ที่ปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน) ไม่น้อยกว่า ๕ ไร่
๔. ทำงานรับจ้างหารายได้จนเจือครอบครัวบางครั้งเท่าที่จำเป็น
๕. ต้องมีลูกไม่เกิน ๕ คน^{๔๕}

ประยงค์เริ่มโดยการปลูกยางพารา สวนสมรมและทำนาในพื้นที่ของตนแต่ไม่นาน อุปสรรคแรกได้มาเยือน วันที่ ๒๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕ พายุโซนร้อนแฮเรียตได้ขึ้นฝั่งที่แหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนตำบลไม้เรียงอยู่ในบริเวณจุดศูนย์กลางของพายุจึงทำให้เกิดความเสียหายอย่างย่อยยับ ประยงค์รำลึกว่า

คืนวันที่ ๒๕ ตุลาคม ตอนประมาณ ๓ ทุ่มเรายังไม่นอนกำลังนั่งคุยกันอยู่ ผมได้ยินเสียงดังอื้ออึงไปหมดไม่รู้ว่าเป็นเสียงอะไร ผมบอกกับภรรยาว่าสงสัยทำนบพังแล้วเพราะน้ำล้นเขื่อนตั้งแต่เมื่อวาน พอพูดขาดคำ พายุก็กระแทกกระท่อมบีมใหญ่ หลังกาไปด้านหนึ่ง ประเดี๋ยวเดียวก็หวนมาอีกด้านหนึ่ง หลังกาไปหมดทั้งหลังยังเหลือแต่ฝากระเบื้อง เพราะกระท่อมผมไม่ได้ยกพื้นจึงมีเพียงหลังกากับฝាកั้นตั้งบนพื้นดิน หลังจากหลังกาไปหมดแล้วฝนก็เทลงมาอย่างหนักทั้งคืน เรา ๓ คน ผม ภรรยาและลูกเล็กมีเพียงร่มดำคันเดียว นั่งชนหัวกันให้ลูกอยู่ตรงกลางได้ร่มดำคันเดียวจนสว่าง^{๔๖}

วาทภัยสร้างความเสียหายอย่างมหาศาล ความช่วยเหลือจากภายนอกไม่สามารถมาถึงได้ในสมัยนั้น ทุกคนต้องช่วยเหลือตนเองและครอบครัว ชุมชนไม้เรียงและครอบครัวของประยงค์ ปรณรงค์ที่เคยมีทรัพย์สินต่าง ๆ นั้นถือว่า "ถอยกลับไปนับหนึ่งใหม่อีก ๑ ปี"^{๔๗} เมื่อย้ายครอบครัวไปบ้านพ่อตาซึ่งไม่เสียหาย จากนั้นกลับมาซ่อมบ้านพ่อและบ้านของตนเองแล้ว จึง

^{๔๕} อ้างแล้ว.

^{๔๖} อ้างแล้ว.

^{๔๗} อ้างแล้ว.

เตรียมปลูกต้นไม้ในฤดูถัดไป แต่ปัญหายังไม่หมดสิ้น หลังจากพายุผ่านไปฝนไม่ตกอีกเลยจนถึงเดือนเมษายนของปีถัดมา ไม่เพียงเท่านั้นต้นไม้ที่ล้มกลายเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี เกิดไฟไหม้อย่างกว้างขวางตั้งแต่พื้นราบถึงยอดเขาศูนย์ เมื่อพื้นที่ป่าสงวนไฟไหม้จนเตียน ผู้คนจึงเข้ายึดพื้นที่จับจองปลูกข้าวไร่และยางพารา เขาศูนย์จึงกลายเป็นสวนยางพาราตั้งแต่บัดนั้น

ต่อมามีผู้ขอสัมปทานทำไม้ล้มได้มาติดต่อพ่อตาประยงค์ให้เข้าร่วมโครงการ พ่อตาให้ประยงค์ไปเป็นความอยู่ข้างชักรากซุงเพื่อจะได้เลือกไม้เตรียมไว้สร้างบ้าน ๒ ชั้นตามเป้าหมาย ประยงค์รับทันที "ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยเป็นความอยู่ข้างมาก่อน เพราะผมเป็นคนไม่ค่อยกลัวงานหนักหรืองานยาก ชอบงานที่ทำหายด้วย"^{๔๘} ประยงค์เป็นคนเลี้ยงช้างพังพรหมเมศและเป็นความอยู่ประมาณ ๒ ปี ได้ทั้งไม้สร้างบ้าน ประสบการณ์เกี่ยวกับป่าและด้านการจัดการเนื่องจากพ่อตาเป็นผู้เหมางานมาจากโรงเลื่อย บางครั้งจึงให้ประยงค์จัดการแทน

แม้ว่าจะมีไม้แต่ไม่มีเงินสร้างบ้าน ประยงค์จึงกลับไปหาอาชีพหลักคือทำสวนยาง โดยตอนแรกซื้อที่ทำสวนยางใกล้บ้านคุณพ่อของประยงค์ เป็นพื้นที่ราบ ๗ ไร่ จึงเริ่มทำสวนยางพาราตามหลักวิชาการของกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง โดยปลูกเป็นแถวเป็นแนวและปลูกพืชคลุมดินป้องกันหญ้าคา เป็นต้น อุปสรรคที่มาทำลายประยงค์ได้กลับมาอีกครั้ง ขณะต้นยางพาราอายุได้ ๔-๕ เดือนเกิดน้ำท่วมใหญ่ในเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๘ หลังน้ำท่วมประยงค์จึงปลูกซ่อม เมื่อปลูกซ่อมเสร็จปลายเดือนธันวาคมน้ำท่วมละลอกที่สอง ยางที่ซ่อมไว้รวมทั้งพืชคลุมดินตายหมด ปีต่อมาประยงค์สู้ใหม่โดยปลูกซ่อมยางอีกครั้ง เช่นเดียวกันธรรมชาติมาซ้ำรอยเดิม ปลายปีพุทธศักราช ๒๕๐๘ เกิดน้ำท่วมใหญ่ ต้นยางที่ปลูกตายหมด

ผู้ที่เผชิญภัยประเภทเดียวกันถึงสามรอบเช่นนี้ คงจะรู้สึกไม่แตกต่างกันมากนักแต่สิ่งที่แตกต่างคือ สิ่งที่เรียนรู้จากประสบการณ์เดียวกันนั้น ประยงค์ รัตนรงค์เปิดเผยว่า

โดนรอบที่สามนี้ อย่าว่าแต่ไปทำใหม่เลย แม้แต่ไปดูก็ไม่ไป เพราะกำลังใจหมดแล้ว จึงได้ปรับทุกข์กับภรรยาว่าคงไม่ใช่โชคชะตาหรอก แต่ผิดพลาดที่ความคิด ที่จริงที่เราอยู่เป็นพื้นที่เชิงเขาน้ำก็ไม่ท่วม ถ้าเราตัดสินใจหาที่ดินแถวนี้ เราก็ไม่เจอปัญหาอย่างนี้หรอก แต่เนื่องจากพื้นฐานผมเป็นคนพื้นราบ พอมาเจอพื้นที่ควนเขาเข้าก็ไม่ค่อยชอบ เพราะไม่ถนัด จึงตัดสินใจผิดพลาดทำให้เสียเวลาซึ่งมีค่ามากกว่าเสียเงิน แต่ก็ไม่เป็นไร เพราะคนแก่ ๆ เขาบอกว่านี่คือ การลองผิดลองถูก ผิดแล้วก็ยังทำใหม่ได้ จะสำเร็จได้สักวันหนึ่งถ้าเราไม่เลิกเสียก่อน^{๔๙}

^{๔๘} อ้างแล้ว.

^{๔๙} อ้างแล้ว.

แม้จะล้มเหลวแต่ไม่ล้มเลิก ประยงค์ยังคงความพากเพียรและความตั้งใจแน่วแน่ สร้างสวนยางตามเป้าหมาย แต่เปลี่ยนสถานที่ให้ใกล้บ้านที่เป็นควนเขา ในปีนั้นญาติของภรรยา บอกขายที่ดิน ๓๒ ไร่ห่างจากบ้านเพียง ๗๐๐ เมตร ประยงค์จึงตัดสินใจขายที่แปลงเก่ามาซื้อ ที่ดินแปลงใหม่ซึ่งแม้ไม่มีเอกสารสิทธิ์แต่ใกล้บ้าน น้ำไม่ท่วม เนื้อที่มากพอและราคาไม่แพง ประยงค์กลับมาเริ่มต้นใหม่เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๐ ตอนนั้นประยงค์อายุได้ ๓๐ ปี

ในช่วงรอสวนยางให้ผลผลิต ประยงค์ได้รับแบ่งสวนยางจากพ่อตาให้กรีดยาง แล้วหารายได้เพิ่มจากการรับจ้างตัดตาเงาะ ตัดตายาง มีรายได้ดีแต่ต้องอาศัยฝีมือเพราะรับเงินจาก ตาที่ติดได้เรียบร้อยเท่านั้น ขณะเดียวกันได้วิ่งมอเตอร์ไซด์รับจ้างด้วย พอฤดูฝนวิ่งไม่ได้ ก็รับจ้างไถนาด้วยรถเดินตามซึ่งเป็นรถของพ่อตาซื้อหุ้กับเพื่อน ประยงค์เล่าถึงประสบการณ์ ในช่วงก่อร่างสร้างตัวนี้ว่า “...ผมทำงานหนักมาก ที่สำคัญคือการคิดแล้วคิดอีกก่อนตัดสินใจ แต่เรื่องผมคิดว่ารอบคอบที่สุดแล้ว แต่ก็ยังมีการผิดพลาด ผมเพิ่งมาเข้าใจระยะหลังนี้ว่า ถึงแม้เราคิดว่ารอบคอบแล้ว แต่การขาดประสบการณ์ทำให้เรามีจุดอ่อนมากมาย”^{๕๐}

ปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ ยางที่ปลูกหลังวาทภัยเริ่มเปิดกรีดได้ ประยงค์มียางรุ่นนี้ ๕๐๐ ต้นเป็นยางพันธุ์ดีให้ผลผลิตมากกว่ายางพื้นเมือง ๓ เท่า ดังนั้น ความเป็นอยู่ควรจะดีขึ้น แต่ราคายางกลับตกต่ำเหลือเพียงกิโลกรัมละ ๔ บาท ส่วนราคาสินค้าอื่น ๆ แพงขึ้น ประยงค์สรุปว่า “เป็นอันว่าต้องทำงานหนักขึ้น รายได้เท่าเดิม รายจ่ายเพิ่มขึ้น”^{๕๑}

หลังจากนั้นมีคนพบแร้วลุมแฟรมบนเขาศูนย์ เมื่อข่าวแพร่ออกไป คนจำนวนมากมาเสี่ยงโชค คนไม่เรียงซึ่งมีปัญหาราคายางจึงทิ้งยางขึ้นเขาขาดแร่ ประยงค์ขึ้นไปเช่นกันแต่ไม่ได้อะไร ประยงค์เล่าว่า ขณะกำลังสรุปบทเรียนว่าไม่เหมาะกับนิสัยเพราะเป็นงานเสี่ยงโชค แบบเดียวกับเล่นหวย เล่นพนัน เพราะลงทุนแล้วไม่แน่ว่าจะได้คืนหรือไม่ ขณะนั้นประยงค์ได้ประสบ เหตุการณ์พลิกผันทำให้รีบยุติอาชีพการหาแร่ทันที ประยงค์เล่าว่า

...ผมเดินกลับบ้านตอนเย็นมาเจอคนนอนตายอยู่ข้างทาง ไม่ทราบว่ายตายเพราะเหตุใด ผมตกใจมากซึ่งตรงข้ามกับวัยรุ่น ๓-๔ คนที่เดินมาหน้าผม เห็นมีคนหนึ่งในกลุ่มวัยรุ่นนี้ใช้เท้าสะกิดให้หงายหน้าขึ้นเพื่อดูว่ารู้จักหรือไม่ พอไม่รู้จักก็มีวัยรุ่นอีกคนหนึ่งซึ่งกำลังดูบุหรี่อยู่ ก็ดึงบุหรี่ออกจากปากตัวเองยัดใส่ปากศพพร้อมกับพูดว่าสงสัยกำลังอยากสูบบุหรี่ ทั้งกลุ่มก็หัวเราะครื้นเครงแล้วเดินจากไป ผมเองรู้สึกหดหู่มากรีบเดินจากไปโดยเร็วพร้อมกับคิดว่าสถานที่นี้เราอยู่ไม่ได้อีกแล้ว เพราะจิตใจคนเลวยิ่งกว่าสัตว์ เห็นความตายของคนนำ ตลกสนุกสนานไปเสียแล้ว^{๕๒}

^{๕๐} อ่างแล้ว.

^{๕๑} อ่างแล้ว.

^{๕๒} อ่างแล้ว.

ประยงค์ตัดสินใจขายเพิงพักและเครื่องมือ ลงจากเขาศูนย์กลับบ้าน เพื่อหาช่องทางใหม่ที่เหมาะสมกับตน ประยงค์วิเคราะห์ว่า บนเขาศูนย์มีคนมาอยู่เป็นหมื่นคน เงินสะพัดวันละ ๑๐ ล้านบาท “เราเพียงแค่สร้างช่องทางเก็บเศษเงินก็พอ ไม่ต้องหวังรวยด้วยทางลัด”^{๕๓} ประยงค์จึงวางแผนเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อป้อนคนในชุมชนเขาศูนย์ โดยร่วมมือกับคนขายอาหารไก่ ลูกไก่ในตลาดทานพอ และคนขายไก่ชำแหละ รวมเป็น ๓ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งหาวัตถุดิบ ฝ่ายหนึ่งเลี้ยง อีกฝ่ายชำแหละขาย เอาเงินเข้าบัญชีทุกวันและสรุปกำไรทุกสัปดาห์ ยอดขายไก่จากวันละ ๗๐ ตัว เป็นวันละเกือบ ๒๐๐ ตัว จนประยงค์เลี้ยงคนเดียวไม่ทันต้องหาคนเลี้ยงเพิ่มอีก รายได้ช่วงนั้นแบ่งกันแล้ว ประยงค์ได้กำไรสัปดาห์ละ ๕,๐๐๐ บาทและไม่เสี่ยง เศษเงินจากเขาศูนย์นี้ พอสร้างบ้าน ๒ ชั้นได้ตามเป้าหมายเพื่อเป็นที่อยู่ของลูก ๕ คนซึ่งเป็นลูกชาย ๓ คน ลูกสาว ๒ คน

ผลประโยชน์เร่ร่อนเขาศูนย์นำมาสู่ปัญหาที่รุนแรงยิ่งขึ้นทุกวัน คนในพื้นที่ขัดแย้งแตกแยกเป็นหลายฝ่าย มีการฆ่ากันทั่วไปทั้งบนภูเขาศูนย์และบนพื้นราบ ประยงค์เล่าว่า

คนเห็นเรื่องการตายเป็นเรื่องธรรมดาซึ่งมีทั้งคนในพื้นที่และคนต่างถิ่น ทุกคนเอาเงินเป็นตัวตั้ง ทำลายทุกอย่างที่ขวางหน้า แม้แต่ชีวิตคน ยิ่งภายในขัดแย้งกันมากขึ้น ต่างฝ่ายก็ไปดึงเอาคนภายนอกมาเป็นพวก ซึ่งมีทั้งนักเลงหัวไม้ ผู้มีอิทธิพล จนกระทั่งคอมมิวนิสต์มีพร้อมหมดทั้งเขาศูนย์ จนลูกหลานมาถึงข้างล่าง^{๕๔}

ชีวิตและครอบครัวที่สมบูรณ์ของประยงค์ที่มีทั้งบ้าน ลูก ๆ สวนยาง งานเลี้ยงไก่ ต้องรับผลกระทบจากความขัดแย้งบนเขาศูนย์ด้วยเช่นกัน ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๘-๒๕๑๙ ความขัดแย้งบนเขาศูนย์รุนแรงขึ้นจนคนไม่เรียงฆ่ากันเอง ทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นญาติห่าง ๆ ของภรรยาประยงค์ แต่ละฝ่ายจึงไม่ไว้วางใจว่าประยงค์อยู่ฝ่ายไหน แม้จะขอเป็นกลางแต่ความระแวงยังมีอยู่ ภรรยาของประยงค์จึงขอให้หลบไปอยู่ที่อื่น ประยงค์ไปอยู่กับเพื่อนที่บ้านน้ำเค็ม อำเภอดะกั่วป่า จังหวัดพังงา ประยงค์เล่าว่า เมื่อไปถึงเพื่อนตะโกนบอกคนอื่น ๆ ว่า “ผู้เชี่ยวชาญเรื่องแร้งจากเขาศูนย์มาแล้ว เทียนี่งานเราสำเร็จแน่”^{๕๕} เพราะเพื่อนประยงค์กำลังคุยกันเรื่องทำแร่ดีบุกในทะเลอยู่ แต่ยังไม่ได้อัศจรรย์ประยงค์จึงกลายเป็นคนทำแร่ดีบุกในทะเลในช่วงนั้น

หลังทำแร่ดีบุก ๒ ปี และรอดตายจากคลื่นยักษ์ ประยงค์สรุปว่า “ได้ความรู้ที่เป็นประสบการณ์การปฏิบัติจริงด้านการบริหาร ด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม”^{๕๖}

^{๕๓} อ่างแล้ว.

^{๕๔} อ่างแล้ว.

^{๕๕} อ่างแล้ว.

^{๕๖} อ่างแล้ว.

ต้นปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ ความขัดแย้งที่ชุมชนไม้เรียงเบาบางลง ศัตรูที่ขัดแย้งกันหลังจากฆ่ากันตายเป็นจำนวนมาก มาบัดนี้สงบศึกกัน ประยงค์จึงได้กลับบ้าน แต่ความตึงเครียดกลับมากขึ้น เพราะพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมีอิทธิพลเหนือกว่าทางราชการ จึงจัดระเบียบจากบนเขาศูนย์ถึงพื้นราบ ผู้ฝ่าฝืนจะถูกฆ่า ผู้ทำแตรต้องส่งส่วยให้พรรคคอมมิวนิสต์

คนในไม้เรียงต้องพบกันสภาพเขาควายทั้งจากทางราชการและจากพรรคคอมมิวนิสต์ ประยงค์เล่าเหตุการณ์ช่วงนั้นว่า “ทุกคนจึงมีความเป็นอยู่เหมือนตายแล้วครึ่งตัว ซ้ายก็ตายขวาก็ตาย เพราะฉะนั้นคนที่ผ่านมามาตั้งแต่ครั้งนั้นรอดมาจนถึงปัจจุบันนี้เหมือนตายแล้วเกิดใหม่ รวมทั้งผมด้วย ผมคาดว่าคนตายที่ไม้เรียงในยุคนั้นหลายพันคน...”^{๕๗}

ดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อก่อน จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ หลังจากพลโทจวน วรรณรัตน์ (ยศในขณะนั้น) ได้สั่งปิดเขาศูนย์แล้ว พลโทหาญ ลีนานนท์ (ยศในขณะนั้น) ได้ยกกำลังทหารขึ้นยึดเขาศูนย์ กวาดต้อนคนและส่งกลับภูมิลำเนาหรือถ้าไม่มีภูมิลำเนา ก็ส่งไปตำบลสุคริบน จังหวัดนราธิวาส ประยงค์เล่าถึงคนไม้เรียงที่กลับมาว่า

แต่สำหรับคนไม้เรียง พอกลับมาเกิดความรู้สึกสับสนวุ่นวาย เนื่องจากทั้งถิ่นทั้งอาชีพเดิมไปนานถึง ๑๐ กว่าปี สังคมก็ล่มสลายหมดแล้ว ทำให้ทุกคนมองไม่เห็นอนาคตว่าต่อไปจะทำอะไรกิน รายได้ที่เคยได้วันเป็นพันเป็นหมื่นไม่เคยได้เก็บได้สร้างอาชีพอย่างอื่นไว้ เพราะคิดว่าแร่ลูบแลมบนเขาศูนย์ทำได้ตลอดชีวิตก็ไม่หมด พอรายได้ขาดสะบั้นลงก็ทำให้เคັงคว้งคิดอะไรไม่ออก ประกอบกับความเคยชินกับสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ จนเป็นนิสัย จึงทำอะไรก็ได้ให้อยู่รอดไปวัน ๆ จึงทำให้ชุมชนรอบเขาศูนย์มีแต่สิ่งเลวร้ายตลอดเวลา ไม่ว่าปล้นจี้ จับคนเรียกค่าไถ่ การพนัน สิ่งผิดกฎหมายอบายมุขทุกชนิดมีหมด ตลอดจนลักเล็กขโมยน้อยขโมยใหญ่ สิ่งของทุกอย่างวางเปลอนิดเดียวหายแล้ว แม้แต่ขี้ข้างเหม็น ๆ ถ้าอยู่นอกบ้านก็หายแน่นอน ความปั่นป่วนวุ่นวายเหล่านี้เป็นอยู่นับปีแล้วยังไม่มีหน่วยงานใดจะเป็นผู้รับผิดชอบในการแก้ไข^{๕๘}

ชีวิตของประยงค์ในเวลานั้นได้เดินทางมา ๔๔ ปีแล้ว เป้าหมายของตนเองและครอบครัวในการอยู่ดีกินดีต่างสำเร็จไปเป็นลำดับด้วยความรักในงาน ความพากเพียร ความตั้งใจ และความคิดพิจารณาอย่างรอบคอบ สิ่งที่เหลือคือสร้างบ้านอายุใช้ตลอดชีวิตเพื่อรอเกษียณอายุในปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ ตามเป้าหมาย แต่ชุมชนไม้เรียงที่มีปัญหาสังคมเช่นนี้จะเป็นชุมชนที่คนอยู่เย็นเป็นสุขได้อย่างไร และบทเรียนชีวิตที่ผ่านมาของประยงค์จะเป็นประโยชน์อะไรต่อการแก้ไขปัญหของไม้เรียงนี้.

^{๕๗} อ้างแล้ว.

^{๕๘} อ้างแล้ว.

๓.๒.๒ ประยงค์ รณรงค์กับการก้าวข้ามของบุคคล

ก่อนที่จะนำเสนอปฏิบัติการ (practice) เพื่อสร้างทางออกของประยงค์และคนในไม่เรียงในช่วงวัยผู้นำ (พุทธศักราช ๒๕๓๕-๒๕๕๐) และช่วงวัยชรา (๒๕๕๑-ปัจจุบัน)^{๕๙} นั้น ผู้วิจัยขอประมวลถึงการก้าวข้ามของบุคคลที่เกิดขึ้นกับประยงค์ รณรงค์จนถึงปัจจุบัน ดังนี้

จากการสัมภาษณ์และชีวประวัติที่ประยงค์เขียนสะท้อนตนเอง ผู้วิจัยพบว่าประยงค์มีประสบการณ์การก้าวข้ามของบุคคลเกิดขึ้นหลายขั้นไม่ว่าจะมองจากทางด้านพระพุทธศาสนาหรือทางด้านจิตวิทยา เช่น ของเคน วิลเบอร์, อับราฮัม มาสโลว์ (ดูตารางที่ ๓.๔ ประกอบ)

๓.๒.๒.๑ การก้าวข้ามของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนา

มองทางด้านขั้นการพัฒนาของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าประยงค์ได้ก้าวข้ามจาก**อณุปุถุชน**ในวัยเด็กที่ยังไม่มีการศึกษาธรรม มาสู่**กัลยาณปุถุชนขั้นต้น**เมื่อตัดสินใจบวชเรียนพร้อมกับการวางแผนชีวิต และกลายเป็น**บัณฑิตขั้นต้น**เมื่อตัดสินใจเลิกอบายมุขต่าง ๆ หลังจากดำเนินชีวิตของตนจนบรรลุเป้าหมายจึงได้ขยายการเกื้อกูลผู้อื่นและโลกนำไปสู่การก้าวข้ามเป็น**บัณฑิตขั้นสูง**ในเวลาต่อมา

ก) การสะดุดใจหรือแรงบันดาลใจในการก้าวข้ามสู่กัลยาณปุถุชนขั้นต้น

การพิจารณาการก้าวข้ามของบุคคลนี้ มิใช่กำหนดขึ้นจากปรากฏการณ์ใด ๆ บางประการ อาทิ การบวชเท่านั้น สำหรับบางคนแล้วปรากฏการณ์นี้อาจไม่ก่อให้เกิดการก้าวข้ามก็ได้ เช่นเดียวกับที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับองคุลิมาลว่า “เราหยุดแล้ว องคุลิมาล ท่านต่างหากจงหยุด”^{๖๐} ข้อความนี้สำหรับองคุลิมาลถือเป็นการสะดุดใจ แต่สำหรับคนอื่น ๆ แล้วอาจไม่ได้ช่วยให้เกิดการสะดุดใจแต่ประการใด ส่วนกรณีสารีบุตรปริพาชกได้เห็นพระอัสสชิบิณฑบาตด้วยอาการนำเลื่อมใส^{๖๑} จึงเกิดการสะดุดใจและได้ตามพระอัสสชินได้สอบถามธรรมซึ่งเมื่อพระอัสสชิแสดงธรรมว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” เพียงฟังข้อความนี้ สารีบุตรปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรม^{๖๒} สามารถก้าวข้ามเป็นพระอริยบุคคล สำหรับบุคคลอื่น ๆ บางคนอาจได้ดวงตาเห็นธรรมเมื่อฟังข้อความนี้ เช่นโมคคัลลานปริพาชกที่ฟังสารีบุตรปริพาชกเล่าเรื่องนี้ก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นเดียวกัน^{๖๓} ขณะที่บางคนอาจไม่ได้ผลในลักษณะนั้น

^{๕๙} ในอัตชีวประวัติที่ประยงค์ เขียนไว้ นั้น ได้แบ่งช่วงวัยผู้นำและวัยชราต่อจากวัยครองเรือนซึ่งในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงช่วงวัยดังกล่าวในหัวข้อต่อไป.

^{๖๐} ตูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๗-๓๕๒/๔๒๑-๔๓๓.

^{๖๑} ตูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๒.

^{๖๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๔.

^{๖๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๑/๗๕.

การสะตูดใจของแต่ละคนนั้นจึงขึ้นกับประสบการณ์ที่สั่งสมหรือการรับรู้มาก่อนหน้านั้น เมื่อผนวกกับปรากฏการณ์หรือข้อความบางประการจึงนำไปสู่การสะตูดใจขึ้น การสะตูดใจในปรากฏการณ์หรือข้อความหนึ่ง ๆ จึงไม่สามารถสรุปเป็นการทั่วไปได้ แต่แนวคิดการสะตูดใจเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นเพื่อการก้าวข้ามของบุคคล ในทางพระพุทธศาสนาบุคคลเกิดความเลื่อมใสได้จากสิ่งต่าง ๆ เช่น เลื่อมใสในรูป ในเสียง ในความเศร้าหมองและในธรรม ตามหลัก **ประมาณหรือปมาณิก ๔**^{๖๔} เมื่อคนเกิดเลื่อมใสศรัทธาหรือการสะตูดใจขึ้นบุคคลจึงเริ่มการก้าวข้ามจากทุกข์ไปหาสุขได้ ดังแสดงในอุปนิสสูตร^{๖๕} (ดูภาพที่ ๒.๗ ในบทที่ ๒ ประกอบ)

ในกรณีประยงค์นั้น การบวชถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญจุดแรกในการก้าวข้ามเนื่องจากเป็นจุดแปลงเปลี่ยนแปลงตนเอง (transformation) ให้แตกต่างจากพฤติกรรมก่อนหน้านั้น เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ธรรม การรักษาศีล ละอกุศลกรรม ละอบายมุข

ประเด็นที่น่าสนใจคือ อะไรเป็นการสะตูดใจหรือแรงบันดาลใจให้เกิดการก้าวข้ามจากอหังการเป็นกัลยาณบุรุษเช่นนี้ การก้าวข้ามนี้เป็นการเปลี่ยนขั้นการพัฒนาจิตจากคนที่ไม่เคยเรียนรู้เรื่องคำสั่งสอนในหลักธรรมมาสู่การเรียนรู้และเริ่มต้นการปฏิบัติ คำว่าการเรียนรู้หลักธรรมในขั้นนี้หมายถึง “การไม่ทำบาปทั้งปวง” เรียนรู้การรักษาศีล ละอกุศลกรรมบกก่อนหน้านั้น ประยงค์เป็นคนหนุ่มที่ยังใช้ชีวิตเที่ยวเล่นตามประสาวัยคะนอง แม้ได้กลับมาเริ่มงานทำสวนยางพารากับน้องชายแล้ว แต่อะไรเป็นการสะตูดใจหรือแรงบันดาลใจให้ออกบวชเช่นนั้น เรื่องนี้ประยงค์เล่าว่า “ผมบวชปี ๒๕๐๐ เมื่ออายุ ๒๐ ปี ตาผมบอกว่าใครได้บวชในกึ่งกลางพุทธศาสนาจะได้ **อานิสงส์แรง** ผมอายุครบพอดีก็บวช”^{๖๖} การสะตูดใจหรือแรงบันดาลใจในการบวชครั้งนั้นจึงเป็นเรื่องของ “การได้อานิสงส์แรง” ในช่วงของกึ่งพุทธกาลและอายุครบบวชพอดี เป็นการประจวบเหมาะของโอกาสและเป็นการทำตามคำแนะนำของคุณตาซึ่งเป็นผู้ที่ประยงค์ให้ความเคารพรักตั้งแต่เด็ก รวมทั้งเป็นไปตามประเพณีของสังคมไทยในเวลานั้นที่ชายไทยอายุถึงเกณฑ์ ผู้ใหญ่นิยมให้บวชเรียนเพื่อเตรียมตัวก่อนมีครอบครัวของตนเองต่อไป

ข) การสะตูดใจหรือแรงบันดาลใจในการก้าวข้ามสู่บัณฑิตขั้นต้น

ในช่วงวัยครองเรือนนี้ ประยงค์ได้ก้าวข้ามสู่บัณฑิตขั้นต้น โดยมีทิวทัศน์ความเห็นที่เป็นลักษณะสำคัญอาทิ การรู้จักเหตุ รู้จักผล สะท้อนให้เห็นได้ในตัวอย่างเหตุการณ์น้ำท่วมสวนยางสามครั้งที่ได้กล่าวถึง รวมทั้งการรู้จักกาล รู้จักบุคคลและรู้จักชุมชนในช่วงที่หลบจากพื้นที่ไม่เรียงไปสู่น้ำเค็มและได้ร่วมงานกับเพื่อน ๆ ในการทำแร่ดีบุกในทะเลซึ่งเกี่ยวข้องกับ

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๒-๑๒๓ ดูรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙ และอภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๑-๑๗๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๖๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓/๔๐-๔๓.

^{๖๖} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๑.

คนเป็นจำนวนมากและวัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่น ๆ เช่นชาวมอแกน เป็นต้น นอกจากนี้ ประยงค์ได้ก้าวข้ามด้านทฤษฎีสู่การรู้จักตนและการรู้จักประมาณ ทั้งนี้ จากเดิมประยงค์เริ่มทำการเกษตร ไม่มีทุน จึงรวมกลุ่มและกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรซึ่งเมื่อถึงกำหนดชำระในแต่ละปีจะมีความยุ่งยากอย่างมากในการหาเงินมาชำระ แม้ว่าจะไม่เคยผิดนัดชำระหนี้ แต่หนี้สินได้เพิ่มขึ้น จนประยงค์ตัดสินใจก้าวข้ามความเชื่อเดิมคือการเป็นหนี้ในระบบทุนนิยม เมื่อความเชื่อเปลี่ยน การกระทำจึงเปลี่ยนจนสามารถแก้หนี้สินได้สำเร็จ ประยงค์เล่าให้ฟังว่า

ผมจะเกษียณ แต่การเกษียณของผมจะมอบทุกอย่างให้ลูก แต่ผมจะไม่มอบหนี้ให้ลูก ผมแก้ปัญหาเรื่องนี้ตัวเองผมแก้ได้ก่อนปี ๓๐ นะ...เปลี่ยนใจว่าการเป็นหนี้ ว่าตามคำสอนของศาสนาว่า เป็นหนี้เป็นทุกข์ที่สุดในโลก ที่นี้ผมก็คิดว่าเราเดือดร้อนทุกครั้งเลยเวลาถึงกำหนดชำระหนี้ เราก็ต้องดิ้นเพื่อให้ชำระหนี้ได้ แต่ผมไม่เคยผิดนะ ไม่เคยผิดพลาดเลย ผมจะรักษาสถิติในการชำระหนี้ตรงตามกำหนดตามเวลา แต่ผมก็ดิ้นรนพอสมควรในบางครั้ง แล้วก็ทุกข์จริง ๆ^{๖๗}

การก้าวข้ามจากกัลยาณปฤชณสู่บัณฑิตขั้นต้นนั้น เป็นการเปลี่ยนจากการไม่ทำบาปทั้งปวงไปสู่พระโอวาทปาติโมกข์ที่ว่า “การทำกุศลให้ถึงพร้อม” บัณฑิตขั้นต้นคือผู้ดำเนินชีวิตด้วยกุศลกรรมและปัญญา หรือเป็นสัตบุรุษโดยมีหลักธรรมคือ สัปปริสธรรม ๗ หรือคุณสมบัติของคนดี ได้แก่ รัชมัญญตา (ความรู้จักเหตุ) อุตถัญญตา (ความรู้จักผล) อุตตัญญตา (ความรู้จักตน) มัตตัญญตา (ความรู้จักประมาณ) กาลัญญตา (ความรู้จักกาล) ปริสญญตา (ความรู้จักชุมชน) และ ปุคคลัญญตา (ความรู้จักบุคคล)

การสะดุดใจและแรงบันดาลใจของประยงค์ในการก้าวข้ามนี้ กล่าวได้ว่าเป็นผลจากการตั้งเป้าหมายในชีวิตตามที่ได้ “พลังปาก”^{๖๘} ให้กับคนอื่น ๆ ได้รับรู้ การตั้งเป้าหมายนี้เกิดจากการสะดุดใจตั้งแต่ประยงค์ได้ออกจากโรงเรียนขณะที่เพื่อน ๆ ได้เรียนต่อและมุ่งไปเป็นข้าราชการเพื่อว่าเมื่อเกษียณจะได้มีบำนาญตลอดชีวิต ประยงค์เล่าการสะดุดใจนี้ว่า

ผมก็ถามเพื่อน ๆ ว่าที่เขาจะเรียนต่อเขาจะเป็นอะไร เขาบอกเป็นเสี่ยงเดียวกันเลยว่า เขาอยากเป็นข้าราชการ คิดว่าถ้าเขาได้เป็นข้าราชการแล้วเขาจะทำงานจนอายุครบ ๖๐ เขาก็ได้เกษียณจากข้าราชการแล้วมีบำนาญกินตลอดชีวิต ผมว่าแนวทางนี้นี่นะ ผมไม่มี

^{๖๗} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๕ กันยายน ๒๕๕๕.

^{๖๘} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๓. ช่วงที่ ๑.

โอกาสได้เรียน และผมก็ไม่มีโอกาสได้เป็นข้าราชการ แต่ผมก็มีความมั่นใจว่าเกษตรกรอย่างผมก็สามารถเกษียณได้ด้วยเหมือนกัน แต่ว่าต้องสร้างบำนาญเอง^{๖๙}

การสะดุดใจนี้ต่อมาได้กลายเป็นแรงบันดาลใจในการตั้งเป้าหมายตั้งแต่เมื่อมาเตรียมตัวก่อนบวช รวมทั้งความตั้งใจของประยงค์เมื่อลาสิกขาบทแล้ว ประยงค์เล่าว่า “การที่เราได้บวชครั้งนี้ จะต้องทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ให้สังคมเห็นชัดเจนว่าการได้บวชได้เรียนทำให้คนเป็นคนดีได้ไม่มากนักน้อย”^{๗๐} การกำหนดเป้าหมายในชีวิตและความตั้งใจทำให้ได้ตามเป้าหมายนี้ ถือเป็นแรงบันดาลใจ อันเป็นผลจากการใคร่ครวญด้วยตนเอง (โยนิโสมนสิการ) ตั้งแต่ก่อนหน้าการบวช รวมทั้งการมาอยู่ร่วมกับเพื่อนใหม่ที่เตรียมตัวบวชด้วยกัน (กัลยาณมิตร) ซึ่งเป็นเพื่อนคนละกลุ่มกับชีวิตก่อนหน้านั้น นำมาสู่การแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน (ปรโตโมสะ) ซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจครั้งสำคัญในการตั้งเป้าหมายชีวิตและการเปลี่ยนแปลงความเห็นและความคิด (ทิวฐิและสังกัปปะ) รวมทั้งการกระทำของตนในเวลาต่อมา

ค) การสะดุดใจหรือแรงบันดาลใจในการก้าวข้ามสู่บัณฑิตชั้นสูง

เมื่อสามารถก้าวข้ามปัญหาหนี้สินของตนเองได้ ประยงค์ได้หารือถึงปัญหาของเพื่อน ๆ และนำไปสู่การให้คำปรึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

พอผมแก้ปัญหาเรื่องนี้ได้ ผมก็คิดว่าคนไม่เป็นหนี้ดีที่สุดเลยนะ แล้วพอเวลาไปถามคนอื่นที่เขาเป็นหนี้อยู่เขาก็คิดเหมือนผมเหมือนกัน ว่าเขาจะต้องหาวิธีการที่จะต้องปลดหนี้ให้ได้ จะต้องไม่เป็นหนี้ เพราะเขารู้สึกว่ามันเครียดตลอด แล้วเรามาคุยเรื่องหนี้กันตั้งแต่ปี ๓๘ ๓๙^{๗๑}

หลังจากการก้าวข้ามสู่บัณฑิตชั้นต้นซึ่งมีลักษณะการรู้จักตนและรู้จักประมาณเป็นต้น แล้ว ประยงค์มีบทบาทมากขึ้นในการนำการแก้ไขปัญหาร่วมกับเพื่อนกลุ่มแกนนำ และพัฒนาสู่คนในชุมชนไม่เรียงมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเข้าช่วยผู้นำหลังจากเกษียณในปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ ประยงค์ได้สะสมประสบการณ์และการเรียนรู้จนมีการพัฒนาของบุคคลจากบัณฑิตชั้นต้น ไปสู่การเกื้อกูลตนเอง คนอื่นและโลกหรือเป็น**บัณฑิตชั้นสูง**ในทางพระพุทธศาสนา การก้าวข้ามขั้นนี้ เกิดขึ้นจากการเข้ามีส่วนร่วมในชุมชนไม่เรียง จากเดิมที่ทำตามเป้าหมายของตนเอง ประยงค์ได้เริ่มบทบาทในฐานะผู้นำชุมชนไม่เรียงเพื่อทำงานพัฒนาส่วนรวมเป็นเป้าหมายสำคัญ บทบาทนี้ปรากฏอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่หลังปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ เริ่มจากเมื่อ

^{๖๙} อ้างแล้ว.

^{๗๐} ประยงค์ รัตนรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออัฐชีวะประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๗๑} อ้างแล้ว.

ประยงค์ประกาศลาออกจากการเป็นผู้จัดการโรงยางในปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ ภายหลังจากมีผู้สามารถจัดการต่อได้และเกษียณอายุในปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ ขณะนั้นประยงค์ตั้งเป้าหมายใหม่ ว่า “เวลาที่ยังเหลืออยู่ในบั้นปลายชีวิตนี้จะทำอะไรก็ได้ให้เกิดประโยชน์กับผู้อื่นโดยไม่ต้องการ สิ่งตอบแทน”^{๗๒} เหตุการณ์เหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสะดุดใจจากการเดินทางไปดูงานที่ ประเทศในทวีปยุโรปเป็นเวลา ๑ เดือนเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ การดูงานครั้งนั้นทำให้ ประยงค์เกิดการก้าวข้ามด้านทฤษฎีอีกครั้งหนึ่งเมื่อได้พบเกษตรกรในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ประยงค์แสดงความเห็นว่า

แต่ก่อนผมคิดว่าทำอะไรแล้วเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น เน้นเรื่องความร่ำรวยกันเป็นหลัก แต่ปัจจุบันนี้รู้สึกว่าเป็นทางนั้นที่เราเห็นตัวอย่างที่เกิดขึ้น เรียกว่าเศรษฐกิจทุนนิยม ตะวันตก มันทำท่าจะไปไม่รอดสำหรับเรา สำหรับเราถ้าจะแข่งขันกันโดยทำรายได้ อย่างเดียวโดยไม่ดูเรื่องสังคมไม่ดูเรื่องสิ่งแวดล้อมไม่ดูเรื่องความเป็นอยู่ร่วมกัน ผมว่าตรงนั้น เรายังเสี่ยงพอสมควร^{๗๓}

แม้แต่เกษตรกรในยุโรปซึ่งมีการจัดตั้งสหกรณ์อย่างเข้มแข็งจนมาแทนที่พ่อค้าคน กลาง ประยงค์พบว่าสหกรณ์กลายเป็นธุรกิจทุนนิยม เน้นการทำกำไรสูงสุด เกษตรกรไม่สามารถกำหนดอะไรได้ ประยงค์เล่าถึงการคุยกับเกษตรกรในยุโรปว่า

พอมาถึงตอนนั้นเกษตรกรเขาบอกว่าเขาไม่แน่ใจนะ ว่าอนาคตมันจะเป็นอย่างไร เพราะเขายังมองไม่เห็นอนาคต เพราะเขาไม่มีความสามารถในการไปกำหนดอะไรได้ แล้วตอนนี้ มันใหญ่เกินความสามารถของเกษตรกร แล้วก็ต้องไปอาศัยมืออาชีพ ๖-๗ คน ในนั้นแหละที่เขาเป็นผู้นำพา แล้วเขารู้สึกว่าสักวันหนึ่งมันต้องไปถึงทางตัน เขาบอก อย่างนั้น ผมก็เห็นด้วยว่าถ้าแนวทางการทำธุรกิจที่เป็นทุนนิยมตะวันตกเต็มที่มันเน้นเรื่อง เป้า กำหนดเป้าต้องสูงขึ้นทุกปี ๆ แล้วไม่รู้ว่าจะสุดมันอยู่ตรงไหน เพราะมันไม่มีเป้าหมาย ที่ชัดเจนว่าเราจะไปถึงไหน ไปอย่างไร มันต้องสูงขึ้นกว่าเดิมนั่นเปอร์เซ็นต์เท่านี้ เปอร์เซ็นต์ ชาวบ้านของทางยุโรปทั้งฝรั่งเศสทั้งเยอรมัน เขาก็คิดอย่างนั้นเหมือนกันว่าที่ เขาอาศัยสหกรณ์เป็นเครื่องมือ สหกรณ์เขาตอนนี้ไม่รู้เป็นของใครไปแล้ว เขาเป็นเพียง ผู้ให้บริการเท่านั้นเอง^{๗๔}

การมีรายได้เพิ่มขึ้นซึ่งเดิมเป็นคำตอบเพื่อแก้ปัญหาสังคมหลังปิดเขาศูนย์ ในตอนนี้ ประยงค์เกิดการรับรู้ใหม่ว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งจำเป็นแต่อาจไม่พอเพียงในการพัฒนาชุมชนไม่เรียงให้

^{๗๒} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๒.

^{๗๓} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๑.

^{๗๔} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๕ กันยายน ๒๕๕๕.

ดีขึ้นอย่างยั่งยืน การเห็นทางตันของเกษตรกรยุโรปที่ใช้วิถีทุนนิยมนั้น ประยงค์จะเลือกทำอย่างไร

ผมกลับมาแล้วผมก็มานึกว่า ผมจะพูดอย่างไรดี จะบอกใคร ถ้าบอกชาวบ้าน ชาวบ้านอาจจะไม่เข้าใจ เพราะไม่ได้เห็นภาพ ผมเป็นผู้เห็นภาพ ถ้าบอกนักวิชาการบอกพวกนั้นเขาไม่เชื่อผมหรอก เพราะผมไม่มีดีกรี ก็มาคิดว่าผมก็ต้องไม่พูดมาก ทำอย่างเดียว ทำแล้ววางแผนในใจตัวเอง ไม่บอกใครมาก บอกชาวบ้านแต่เพียงว่าเราจะต้องทำอย่างนี้เพื่อให้มันเป็นอย่างนี้ แต่ไม่บอกว่าความคิดลึก ๆ ของผมคืออะไร คือการป้องกันตัวเท่านั้นเอง เพราะผมเห็นว่าพวกฝรั่งเขาบอกว่าเขายังมองไม่เห็นอนาคต เขาอาจจะถึงทางตันแล้วคิดว่าเราทำไมต้องไปเลียนแบบฝรั่ง เพราะเราอยู่ไม่เหมือนฝรั่งเลย ของที่ฝรั่งเขาอยู่เขาทำลายทรัพยากรอะไรไปหมดแล้ว แล้วเขามาเริ่มตั้งต้นใหม่ในการที่จะดูแล แต่ของเราทรัพยากรของเรายังมีอยู่มากพอสมควร เราไม่ต้องไปทำให้เหมือนเขาก็ได้ **ทำเรื่องที่เราสามารถกำหนด** เพราะเขาก็มีความเห็นด้วยเหมือนกันว่าเขาจะต้องเป็นผู้กำหนดอนาคตของตัวเอง ไม่ใช่ไปฝากไว้กับใครคนใดคนหนึ่ง ผมก็คิดว่าเรายังมีโอกาสที่จะพึ่งตนเองได้อยู่ ก็มาตั้งศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงขึ้นมาเมื่อปี ๓๕ นั่นแหละ^{๗๕}

ประยงค์ได้ก้าวข้ามทิวทัศน์จากการพึ่งพิงหรือการกำหนดจากภายนอกตามระบบทุนนิยมมาสู่ทิวทัศน์ความเห็นในการพึ่งตนเอง มองเห็นการควบคุมไม่ได้ของปัจจัยภายนอก จึงเริ่มการทำงานในบทใหม่เพื่อเตรียมคนในชุมชนไม้เรียงให้พร้อมรับสถานการณ์ในอนาคต บทบาทใหม่นี้จึงนำไปสู่การก้าวข้ามจากการทำงานเพื่อตนเองดังเช่นในวัยครองเรือนที่สร้างรากฐานครอบครัวไปสู่ัยผู้นำที่อุทิศเวลา แรงกายเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม.

ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงวัยผู้นำต่อกับวัยชรา ประยงค์ได้ขยายการเกื้อกูลผู้อื่นกว้างออกไปนอกชุมชนไม้เรียง โดยการวางโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมในอนาคตไว้ให้ อาทิ การผลักดันแผนแม่บทการพัฒนาทางพาราไทย (ฉบับประชาชน) จนเกิดผลในทางปฏิบัติและขยายสู่การผลักดันพระราชบัญญัติการยางแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชาวสวนยางทั้งประเทศ แผนแม่บทชุมชนเพื่อเป็นฐานในการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินผ่านการทำงานในฐานะกรรมการในคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนให้เป็นเครื่องมือของชุมชนทั่วประเทศ เป็นต้น การแพร่ขยายการเกื้อกูลออกไปไม่สิ้นสุดนี้ ในทางพระพุทธศาสนาจัดได้ว่าเป็นการปฏิบัติอัปปมัญญา ๔ หรือพรหมวิหาร ๔ ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นอีกลักษณะหนึ่งของการก้าวข้ามสู่ความเป็น**บัณฑิตชั้นสูง**นั่นเอง.

^{๗๕} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๕ กันยายน ๒๕๕๕.

๓.๒.๒.๒ การก้าวข้ามของบุคคลตามหลักจิตวิทยา

มองจากทางด้านจิตวิทยาด้วยกรอบที่เคน วิลเบอร์สร้างขึ้นนั้น ประยงค์มีการก้าวข้ามจากแถบสีอำพัน (amber) ในวัยเด็ก คือการยอมทำตามประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ผู้ใหญ่อบรมสั่งสอนโดยเฉพาะพ่อเฒ่าเขียน หรือตามกลุ่มเพื่อนเพื่อให้เป็นที่ยอมรับ สังเกตได้ทั้งจากการสมาคมกับเพื่อน ๆ ที่ออกจากโรงเรียนมาด้วยกัน และการบวชตามประเพณีอันเนื่องในโอกาสถึงพุทธกาล ประยงค์ได้ก้าวข้ามมาเป็นแถบสีส้ม (orange) ที่นิยมเหตุผล นิยมการลงมือปฏิบัติในวัยหนุ่มจากประสบการณ์การทำมาหากินในหลายๆ อาชีพเมื่อเข้าสู่ช่วงต้นวัยครองเรือนที่ต้องคิดวางแผนและการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติซึ่งมีทั้งที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวแต่ทั้งหมดไม่ได้โทษโชคชะตาหรือคนอื่น แต่ได้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดและวิธีทำใหม่เพื่อแก้ไขปัญหานั้น ๆ ด้วยการใช้เหตุผลและคิดอย่างรอบคอบ ต่อมาประยงค์ได้ก้าวข้ามมาเป็นแถบสีเขียว (green) หรือพหุนิยมซึ่งเป็นช่วงของการทำงานกับบุคคลต่าง ๆ ในหลายพื้นที่และวัฒนธรรม ต้องอาศัยการทำงานเป็นทีม การอยู่ร่วมกันในสังคม อาทิ ช่วงการทำแร่ดีบุกในทะเล รวมทั้งการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาคุณภาพยาง เป็นต้น ประยงค์ยอมรับในความแตกต่างหลากหลายแต่ขณะเดียวกันก็คงความเป็นปัจเจกบุคคลของตนเอง ความเป็นผู้นำตามธรรมชาติของประยงค์ได้รับการพัฒนาขึ้นตามลำดับ พร้อมกับความเชื่อมั่นทั้งต่อตนเองและกลุ่ม ในขั้นนี้ถ้าใช้กรอบการวิเคราะห์ของอับราฮัม มาสโลว์จะพบว่าเป็นขั้นความต้องการประจักษ์ในศักยภาพของตนเอง (self-actualization) โดยเฉพาะการทำงานที่ท้าทายความสามารถ

อนึ่ง การก้าวข้ามมายังแถบสีที่สูงขึ้นนั้น คุณสมบัติที่ดีในแถบสีที่ผ่านมายังคงหลอมรวมไว้ด้วย อาทิ เมื่อมาสู่ขั้นการยอมรับพหุนิยมแล้วการนิยมเหตุผล การลงมือปฏิบัติ ยังคงอยู่

การก้าวข้ามของบุคคลในกรณีประยงค์ รัตนรงค์ไม่จบเพียงแถบสีเขียว ชีวิตในช่วงต่อมาโดยเฉพาะประสบการณ์การดูงานที่ทวีปยุโรปเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ เป็นการสะดุดใจที่ทำให้พบว่าประยงค์ได้ก้าวข้ามจากแถบสีเขียวหรือพหุนิยมไปสู่แถบสีเขียวเข้ม (teal) ที่มีการบูรณาการระบบหรือกระบวนการทางความคิด ประยงค์ได้ก้าวข้ามความคิดแยกส่วนแบบวิทยาศาสตร์ อาทิ การปลูกพืชเชิงเดี่ยว การอาศัยอาชีพทำสวนยางพาราอย่างเดียวในการสร้างรายได้เพิ่ม หรือแม้แต่มุมมองต่อวิธีการในการรับมือกับสถานการณ์จากการแก้ไขปัญหาไปสู่การป้องกันปัญหาและการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ หรือการแปลงเปลี่ยนสังคม ทั้งหมดนี้เป็นการมองแบบองค์รวมยิ่งขึ้น ตัวอย่างอื่น ๆ เช่น การพัฒนาการเกษตรแบบผสมผสานรวมถึงแนวคิดพืช ๗ ชั้น การสร้างฐานอาชีพต่าง ๆ ให้เป็นอาชีพรองอาชีพเสริมสำหรับคนในชุมชนไม่เรียงได้ดูเป็นตัวอย่าง รวมถึงการทำเครือข่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะเครือข่ายยมนาซึ่งเป็นเครือข่ายข้ามฐานอาชีพ ข้ามฐานทรัพยากร จนมีผู้ไม่เห็นด้วยว่า เครือข่ายประเภทนี้จะเกิดขึ้นได้ โดยอ้างว่าการทำเครือข่ายทำได้เฉพาะฐานอาชีพหรือฐานทรัพยากรเดียวกัน เป็นต้น

ในช่วงกลางของวัยผู้นำนี้ ประยงค์ได้ก้าวข้ามไปสู่**แถบสีเขียวขุ่น (turquoise)** คือ ในด้านการรู้คิด (cognitive) เป็นแบบจิตสากล และมีอัตลักษณ์เป็นแบบบูรณาการ ในระยะนี้ ประยงค์ไม่เพียงทำงานเพื่อไม่เรียงเท่านั้น แต่สิ่งที่ประยงค์ปฏิบัติได้ขยายขอบเขตเป็นงาน วางรากฐานในอนาคตสำหรับสังคมโดยรวม.

สำหรับในหัวข้อต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงปฏิบัติการของประยงค์ตั้งแต่ช่วงการก้าวข้าม มาสู่**แถบสีเขียว**หรือ**พหุนิยม**หรือเป็น**บัณฑิตขั้นสูง** เพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนไม่เรียงซึ่ง ขณะนั้นอยู่ใน**สภาพแถบสีแดง (red)** หรือมีแต่**คนพาล**ตามเกณฑ์พระพุทธศาสนา สังคมแถบสีแดงนี้หมายถึง คนส่วนใหญ่มุ่งปกป้องตนเอง เอาตัวเองเป็นที่ตั้ง ต้องการความปลอดภัย สภาพไม่เรียงเช่นนี้จะพลิกฟื้นได้อย่างไรเป็นประเด็นที่จะนำเสนอในหัวข้อต่อไป.

ตารางที่ ๓.๔ แสดงการก้าวข้ามของประยงค์ ฃรงคค์และระดับชั้นทางพุทธและทางจิตวิทยา

ปี	อายุ (ปี)	เหตุการณ์	ก้าวข้ามจาก	สู่	ชั้นทางพุทธ		ชั้นทางจิตวิทยา	
๒๕๔๓	๖๓	ขยายงาน ระดับประเทศ เช่น แผนแม่บททางพารา แห่งชาติ	ทำเพื่อชุมชน อื่น	ทำเพื่อ ส่วนรวม			แถบสีเขียว ขั้น	จิตสากล
๒๕๓๘	๕๘	สร้างเครือข่ายต่าง ๆ นอกไม่เรียง	ทำเพื่อชุมชน ของตน	ทำเพื่อ ชุมชนอื่น			↑	
๒๕๓๕	๕๕	เกษียณจากอาชีพ เกษตรกร ตั้งเป้า ทำงานให้สังคม	ทำเพื่อตนเอง	ทำเพื่อ ชุมชนของตน	บัณฑิตขั้นสูง	แก้กฎตน ผู้อื่น และโลก พรหม วิหาร	↑	
๒๕๓๔	๕๔	ดูงานที่ทวีปยุโรป	ระบบทุนนิยม	การพึ่งตนเอง	↑		แถบสีเขียว เข้ม	เริ่มบูรณาการ/ ระบบ/ กระบวนการทัศน์
๒๕๓๐	๕๐	ชำระหนี้หนี้ธกส. เสร็จก่อนปี ๒๕๓๐	เป็นหนี้ใน ระบบทุนนิยม	เป็นอิสระ จากหนี้	↑		↑	
๒๕๒๔	๔๔	ปิดเขาศูนย์	อยู่ดีกินดีของ ตน	อยู่เย็นเป็น สุขของสังคม			↑	
๒๕๑๙	๓๙	ออกนอกไม่เรียงไป ทำเหมืองแร่ดีบุก	ทำงานใน พื้นที่ตนเอง	ทำงานในพหุ วัฒนธรรม			แถบสีเขียว	พหุนิยม/ กระบวนการทัศน์ หลังยุคใหม่
๒๕๑๕	๓๕	รวมกลุ่มกู้เงินธกส.	อยู่นอกระบบ ทุนนิยม	เป็นหนี้ใน ระบบทุนนิยม			↑	
๒๕๐๕	๒๕	ประสบวาทภัยแะ เรียด	เกษตรกรรม ผสมผสาน	เกษตร เชิงเดี่ยว			↑	
๒๕๐๒	๒๒	บวชเรียน	อบายมุข	การละ อบายมุข	บัณฑิต ขั้นต้น	กุศลกรรมบถ, ละอายและเกรง กลัวบาป	แถบสีส้ม	เหตุผล/ กระบวนการทัศน์ ยุคใหม่
๒๕๐๐	๒๐	อยู่วัดก่อนบวช	ความไม่ ชัดเจนใน เป้าหมาย	ความชัดเจน ในเป้าหมาย ชีวิต	กัลยาณ บุณชนขั้นต้น	เรียนปรีติและ ปฏิบัติศีลสิกขา ละอกุศลกรรม	↑	
๒๔๙๒	๑๒	ออกจากโรงเรียน	วัยเด็ก	วัยทำงาน	อานรบุณชน	ไม่ได้ฟังธรรม ไม่มีนัยน์ตา ธรรม ศรัทธา, ทาน, ทำตาม ประเพณี	↑	
๒๔๘๔	๔	รับการอบรมจากพ่อ เผ่าเขียน	ไม่รู้กฎเกณฑ์	เรียนรู้ กฎเกณฑ์			แถบสีอำพัน	ขั้นนิทาน/ ประเพณี/ กฎเกณฑ์

๓.๓ ชุมชนไม่เรียงกับกระบวนการผูกมัดเกิดทางสังคม

ในส่วนนี้จะนำเสนอปฏิบัติการ (practice)^{๗๖} และปฏิสัมพันธ์ (interaction) หรือ วาจา กัมมันตะและอาชีวะของคนในชุมชนไม่เรียงที่นำไปสู่กระบวนการผูกมัดเกิดทางสังคม (คูตารางเวลาเหตุการณ์ในภาคผนวก ง ประกอบ) โดยศึกษาปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์เหล่านี้จากการเคลื่อนไหวในการทำหาย ได้แย้ง ต่อต้านหรือสร้างความหมายใหม่ต่อความคิดหลัก วาทกรรมและกิจกรรมภายใต้กระบวนการทัศน์กระแสหลักโดยเฉพาะใน ๔ หน้าที่ของระบบสังคม^{๗๗} คือ หน้าที่การปรับตัว การบรรลุเป้าหมาย การบูรณาการและหน้าที่การรักษาแบบแผน ที่แฝงเร้นซึ่งในกรณีนี้คือปฏิบัติการสร้างแบบแผนใหม่ รวมทั้งวิเคราะห์ว่าปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์เหล่านี้สอดคล้องกับการผูกมัดเกิดทางสังคมตามแนวคิดวิทยาการปัจจุบันหรือไม่อย่างไร

๓.๓.๑ ปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่เรียง

ชุมชนไม่เรียงหลังปิดเขาศูนย์นั้น คนนอกพื้นที่ส่วนใหญ่ได้อพยพออกไป เหลือไว้แต่คนในชุมชนไม่เรียงเดิม พร้อมกับปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจที่คนไม่มีงานขุดแร่ที่หารายได้มากมาย แม้แต่ประยงค์ที่ “เก็บเศษเงิน” โดยการเลี้ยงไก่เนื้อมีกำไรสัปดาห์ละไม่

^{๗๖} ปฏิบัติการ (practice or everyday-life practice) เป็นแนวคิดที่แสดงถึงวิธีปฏิบัติของกลุ่มคนในชีวิตประจำวันเพื่อสร้างคุณค่าหรือความหมายใหม่ โดยมียุทธวิธีหรือกลยุทธ์ (strategy) ที่เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ปฏิบัติการอาจเรียกว่าเป็นกระบวนการต่อต้านวาทกรรมหรือความคิดหลักหรือบรรทัดฐานทางสังคม (social norm) แนวคิดนี้มาจากปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ดูรายละเอียดใน Stephen P. Turner, “Praxis and Practices”, *Encyclopedia of Social Theory*, ed. by Austin Harrington, Barbara L. Marshall, Hans-Peter Müller, (London and NY: Routledge, 2006) : 463-465 และ อานันท์ กาญจนพันธุ์, *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓๔-๓๖.

^{๗๗} หน้าที่ทั้ง ๔ นี้ เป็นการยืมกรอบคิดของทัลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) ที่มองหน้าที่ของระบบ ๔ ด้าน เรียกว่าเค้าโครงหน้าที่ทั่วไป ๔ ด้าน (general four-function scheme or AGIL) สำหรับในระบบสังคมประกอบด้วย หน้าที่การปรับตัว (adaptation-A) มีระบบเศรษฐกิจรองรับ, หน้าที่การบรรลุเป้าหมาย (goal attainment-G) มีระบบการเมืองรองรับ, หน้าที่การบูรณาการ (integration-I) มีชุมชนทางสังคมรองรับและหน้าที่การรักษาแบบแผนที่แฝงเร้น (latent pattern maintenance-L) มีระบบวัฒนธรรมรองรับ ดูรายละเอียดใน James M. Murphy, “AGIL”, *Encyclopedia of Social Theory*, Vol.1, ed. by George Ritzer, (CA: Sage Publications, Inc., 2005): 7; Richard Münch, “Parsons, Talcott”, *Encyclopedia of Social Theory*, Vol. 2, ed. by George Ritzer, (CA: Sage Publications, Inc., 2005): 551-552 และ สมบูรณ์ เอี่ยมอารีวงศ์, “สังคมตื่นรู้: ระบบสังคมที่พึงประสงค์ในพระไตรปิฎก”, *สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕) : ๑๙-๒๐.

น้อยกว่า ๕,๐๐๐ บาทในสมัยนั้นยังต้องหมดตลาดไปด้วย^{๗๘} อาชีพเดิมที่คนไม้เรียงทิ้งไปกว่า ๑๐ ปีคือทำสวนยาง ก็ "ทำไม่ลง"^{๗๙} เนื่องจากราคายางกิโลกกรัมละ ๑๒-๑๓ บาท สวนยางก็ทิ้งร้างเป็นป่า ปัญหาสังคมมีทั้งการรับจ้างฆ่า การจับตัวเรียกค่าไถ่ การขโมย การพนัน เป็นต้น โดยเฉพาะมีมากในหมู่ ๒, หมู่ ๓ และหมู่ ๕^{๘๐} ทำให้ชุมชนไม้เรียงล่มสลาย ไม่สามารถอยู่รอดปลอดภัย หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบไม่มาจัดการ ประยงค์และแกนนำในชุมชนจึงรวมตัวเพื่อเข้ามาดูแลพื้นที่ของตนเอง ความคิดในขณะนั้นคือ

พวกเราต้องทำอะไรสักอย่าง ถ้าเราไม่ทำอะไรเลยไม่รู้จะอยู่กันได้อย่างไร หาความสุขไม่ได้เลย **คุยกันไปคุยกันมาก็มาได้ข้อสรุปว่าเราต้องกลับมาหาอาชีพเดิม กลับมาอาชีพหลักของเราคือสวนยางนี่แหละ** เราทำอย่างอื่นเราไม่ค่อยถนัดแต่เรื่องการทำสวนยางที่เราเคยทำมาก่อนต้องมาพัฒนาตรงนี้ **เพื่อทำให้คนในพื้นที่พอมองเห็นอนาคตบ้าง**^{๘๑}

แต่การแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำเหล่านี้มีสิ่งที่น่าสนใจคือ เริ่มจากกิจกรรมการเมืองซึ่งเป็นหน้าที่การบรรลุเป้าหมายในระบบสังคม โดยมีพื้นฐานจากวัฒนธรรมการรวมกลุ่มปรึกษากันมานานระหว่างประยงค์กับเพื่อนกลุ่มแกนนำเป็นแบบแผนคุณค่าสำคัญ.

๓.๓.๑.๑ การบรรลุเป้าหมาย (ระบบการเมือง) : จำกัดปัญหา พัฒนาความร่วมมือ ยึดถือเป้าหมายรวม

ก) ปฏิบัติการจำกัดปัญหา : แยกปัญหาใหญ่ แก้ไขปัญหาเล็ก

ปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ ประยงค์และแกนนำคณะกรรมการหมู่บ้านหมู่ ๒ บางส่วนที่ช่วยงานกำนันตั้งแต่ครั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒ ได้หารือกันเห็นว่าควรช่วยกันเร่งแก้ไขสถานการณ์ในชุมชนไม้เรียง โดยเริ่มจากการแยกหมู่ ๒ ซึ่งเป็นพื้นที่ยาวห่างกัน ๕ กิโลเมตรระหว่างหัวบ้านคือ ชุมชนใหญ่หลังสถานีรถไฟติดกับหมู่ ๓ ซึ่งเป็นสุขาภิบาลในขณะนั้นกับท้ายบ้านที่จดหมู่ ๕ สำหรับหมู่ ๒ ในเวลานั้นมีบ้านราว ๓๐๐ ครอบครัวย ลดลงจากนับพันครอบครัวหลังปิดเขาศูนย์เนื่องจากอพยพออกจากพื้นที่ การพัฒนาส่วนใหญ่อยู่บริเวณชุมชนหลังสถานีรถไฟ ขณะที่ท้ายบ้านซึ่งมีบ้านกำนันไม้เรียงคือ กำนันคล้อย อินทร์ท่อม รวมทั้งประยงค์และแกนนำอื่น ๆ ไม่ได้รับการพัฒนา

การแยกหมู่ ๒ ออกมาเป็นหมู่ ๙ นั้น สำเร็จในเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า การแยกเป็นหมู่ ๙ ซึ่งมีครอบครัวอยู่ ๑๐๒ ครอบครัวในระยะนั้น ถือ

^{๗๘} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๑.

^{๗๙} อ้างแล้ว.

^{๘๐} อ้างแล้ว.

^{๘๑} อ้างแล้ว.

เป็นกลยุทธ์สำคัญในการเริ่มต้นแก้ไขปัญหามุมชนไม่เรียงซึ่งมักไม่ได้รับการกล่าวถึงนัก เหตุใดจึงเป็นกลยุทธ์สำคัญ ผู้วิจัยเห็นว่าการแยกเป็นหมู่ ๙ นี้ไม่เพียงได้รับประโยชน์ในเรื่องของการพัฒนาตามที่กล่าวถึงเท่านั้น แต่เป็นประโยชน์ในการจำกัดขอบเขตปัญหาให้อยู่ในวงจำกัดที่จัดการได้ เป็นการรู้จักประมาณ เนื่องจากปัญหาล้มสลายในชุมชนไม่เรียงเกิดอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในหมู่ ๒, หมู่ ๓ และหมู่ ๕ การจำกัดพื้นที่ทำให้แก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น รวมทั้งสามารถรวมคนที่มีแนวคิดเดียวกัน ในละแวกบ้านหรือเป็นเครือญาติเข้ามามีส่วนร่วมกันได้.

เมื่อมีการจัดตั้งหมู่บ้านใหม่ กำนันซึ่งมีบ้านอยู่ที่หมู่ ๙ แต่เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒ จึงต้องเปิดให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๙ ขึ้น ประยงค์ในฐานะแกนนำในชุมชนได้รับการเสนอให้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก แต่ประยงค์ปฏิเสธโดยอ้างเหตุผลว่า “ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่ที่ ๙ ต้องเป็นลูกที่เพราะมีญาติพี่น้องมาก เป็นฐานกำลังที่เข้มแข็งของการทำงานบุกเบิกที่สำคัญ”^{๔๒} ขณะที่ประยงค์ถือว่าตนย้ายมาอยู่ไม่เรียง ๒๐ ปีแม้มีคนเชื่อถือมากแต่มีญาติพี่น้องไม่มากนัก ในที่สุดอารมณ์ ราชพิบูลย์ซึ่งปฏิเสธในตอนต้นเนื่องจากอ้างว่าไม่มีความสามารถแต่เมื่อประยงค์ขอให้ลงรับเลือกและพร้อมช่วยเหลืองานเต็มที่ อารมณ์จึงยอมรับและได้รับการเลือกตั้งโดยไม่มีคู่แข่ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเริ่มเกิดในหมู่ ๙

การตัดสินใจของประยงค์ในครั้งนี้ จะด้วยเจตนาหรือมีเหตุผลใดพิเศษก็ตาม ถือว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งในการบูรณาการคนหมู่ ๙ เข้าด้วยกัน ประโยชน์ที่เห็นอย่างน้อย ๒ ประการคือ ในกลุ่มคนเชื่อถือประยงค์เมื่อประยงค์มาเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านย่อมให้ความร่วมมือเต็มที่ ขณะที่ในกลุ่มเครือญาติของผู้ใหญ่บ้านและแกนนำคนอื่น ๆ ย่อมสามารถพูดคุยทำความเข้าใจกันได้โดยง่ายเช่นกัน สิ่งนี้แสดงถึงการรู้จักตน กาล บุคคลและชุมชนของประยงค์เป็นอย่างดี

เป้าหมายของหมู่ ๙ นั้น ประยงค์ได้ย้ำในช่วงนั้นอยู่ตลอดเวลาว่า “เราเป็นหมู่บ้านน้องใหม่ยังล้าหลังกว่าเพื่อน เราต้องช่วยกันยกระดับหมู่บ้านของเราให้มีความเท่าเทียมกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลไม่เรียงให้เร็วที่สุด”^{๔๓} เพียงไม่กี่ปี หมู่ ๙ ได้เป็นหมู่บ้านแรกในไม่เรียงที่ได้ยกฐานะเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) สร้างความภูมิใจอย่างมากให้คนหมู่ ๙ ที่เป็นหมู่บ้านน้องใหม่แต่แก้ปัญหาและพัฒนาหมู่บ้านได้อย่างดีโดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่มีการพัฒนาอาชีพ^{๔๔} หลังจากนั้น มีผู้มาเยี่ยมชมหมู่ ๙ มากขึ้นและกลายเป็นตัวอย่างให้หมู่บ้านอื่น ๆ ในไม่เรียงต้องยกระดับตามจนครบทุกหมู่บ้าน ผลดีประการหนึ่งของการเป็นหมู่บ้าน อพป. คือ ได้รับการยอมรับจากฝ่ายปกครองและความร่วมมืออย่างดีจากหน่วยงานต่าง ๆ^{๔๕}

^{๔๒} ประยงค์ รัตนรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๔๓} อ้างแล้ว.

^{๔๔} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๒.

^{๔๕} อ้างแล้ว.

ข) ปฏิบัติการพัฒนาความร่วมมือ : แสวงหาความเห็นเสมอกัน

ในกรณีองค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการซึ่งประยงค์และกลุ่มแกนนำได้ตั้งขึ้นในปี พุทธศักราช ๒๕๓๕ คือ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงนั้น ความร่วมมือกับทางราชการไม่ราบรื่นเหมือนกรณีการตั้งหมู่ ๙ สำหรับกรณีศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงเมื่อตั้งได้ไม่นานก็ประสบกับความขัดแย้งกับนายกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งจัดตั้งขึ้นครั้งแรกจากการเปลี่ยนสภาตำบลเป็นอบต. ประกอบด้วยกำนันเป็นนายกอบต. โดยตำแหน่ง มีผู้ใหญ่บ้านและผู้ทรงคุณวุฒิหมู่บ้านละ ๒ คนเข้าร่วมด้วย เมื่อจัดตั้งแล้ว กำนันในฐานะนายกอบต.ได้บอกประยงค์ให้ยุติการทำงานเนื่องจากสิ่งที่ทำเป็นหน้าที่ของอบต. ประยงค์เล่าว่า

ผมก็บอกว่าเราไม่ได้มาแย่งกันทำนะ แต่เรามาร่วมมือกันทำได้ไหม เพราะทาง อบต. เขาก็มีความจำเป็นที่จะต้องทำแผนการพัฒนาตำบล เขาเป็นฝ่ายบริหาร เขาก็มีข้อมูลเหมือนกัน ฉะนั้นข้อมูลที่เรากำหนดไว้แล้วก็เอาไปใช้ได้เลยนะ เราไม่ได้หวง เขาก็บอกว่าเขาก็สามารถทำได้ไม่ต้องให้เราทำ ทำนี่มันเกิดการขัดแย้งทางความคิดกัน ที่มันร่วมมือกันยาก เพราะเขาก็คิดว่าเขามีความสามารถในการที่จะไปทำทุกเรื่องตรงนี้โดยไม่ต้องให้เราเป็นผู้เข้าไปเกี่ยวข้อง พวกผมก็รู้สึกลำบากใจเหมือนกัน... พอเขาไม่เอา ชาวบ้านก็เกิดความลังเลขึ้นมา...ชาวบ้านก็ไม่ว่าจะไปฝ่ายไหนดีเหมือนกัน ผมก็ไม่ไปต่อล้อต่อเถียงอะไร เพียงแต่บอกว่าเราทำทุกอย่างที่เรา กำลังทำอยู่นี้ต่อไปได้เรื่อยๆ แต่เราต้องระวังอย่าไปทำอะไรให้มันผิดกฎหมายเพราะมีคนจับตามองเราใกล้ชิด...^{๘๖}

ในช่วงเวลานั้น มีการตั้งข้อสงสัยกับประยงค์และกลุ่มว่าได้งบประมาณจากที่ไหนมาทำงาน และถ้าใครไปร่วมมือด้วยอาจมีปัญหาคความผิดทางอาญาถึงขั้นติดคุกได้ ข้อสงสัยเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านลังเลในการเข้าร่วมมือ แม้ว่าอาจจะสนใจหรือพอใจกับโครงการที่ประยงค์และกลุ่มทำอยู่ก็ตาม ความเข้าใจที่อยู่บนกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกันเช่นนี้ ทำให้การทำงานในช่วงนั้นของประยงค์และกลุ่มมีความยากลำบาก ถึงกระนั้น ประยงค์และกลุ่มก็ไม่ได้ย่อท้อ ไม่ได้ยังงัดทำงานต่อไปโดยมีการวางแผนไว้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะแผนการที่สำคัญคือ การพัฒนาคนให้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ไม่ใช่ต้องไปใช้อำนาจในการบังคับ

เป้าหมายในการพัฒนาชุมชนไม้เรียงของประยงค์และกลุ่มแกนนำคือให้คนในชุมชนเป็นอิสระ ฟังตนเองได้ทั้งในเรื่องเศรษฐกิจและในเรื่องการปกครองตนเองแตกต่างจากแนวคิดกระแสหลักของทางราชการในขณะนั้นที่ต้องการให้ประชาชนเชื่อฟังคำสั่งของทางราชการอยู่แม้ในการบริหารส่วนท้องถิ่นก็ตาม

^{๘๖} อ้างแล้ว.

นอกจากนี้ ความขัดแย้งระหว่างประยงค์และกลุ่มแกนนำกับฝ่ายบริหารท้องถิ่นยังรวมไปถึงแนวทางการพัฒนา โดยฝ่ายบริหารท้องถิ่นใช้งบประมาณในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ขณะที่ประยงค์และกลุ่มแกนนำประสงค์ให้จัดงบประมาณบางส่วนมาทำด้านการพัฒนาปากท้องของคนในพื้นที่ตามแผนชุมชนที่ได้ทำไว้ โดยเฉพาะในเรื่องการเรียนรู้ เรื่องการฝึกอบรมอาชีพ เรื่องการป้องกันปัญหาทางสังคม เป็นต้น แต่ฝ่ายบริหารท้องถิ่นในช่วงนั้นไม่ให้ความสนใจและเห็นว่าไม่ใช่หน้าที่ของประยงค์และแกนนำ แม้แต่คนนอกพื้นที่ที่มาดูงานกลุ่มของประยงค์ที่ไม่เรียง ฝ่ายบริหารท้องถิ่นกลับบอกกลุ่มที่มาดูงานว่า ไม่มีอะไรให้ดู ไม่เห็นมีอะไร การทำงานของประยงค์กับกลุ่มแกนนำในช่วงนั้น จึงทำงานบนแรงเสียดทานจากบริบทซึ่งถ้ามีการแสวงหาพัฒนาที่หนุนหลังอย่างเช่นในปัจจุบัน ประยงค์และกลุ่มแกนนำอาจทำงานได้เร็วกว่าที่ทำมาแล้ว

ความขัดแย้งระหว่างประยงค์และกลุ่มแกนนำกับฝ่ายบริหารท้องถิ่นมีอยู่อย่างต่อเนื่องแม้แต่ภายในหมู่บ้านก็เช่นเดียวกัน เป็นความขัดแย้งระหว่างแกนนำหมู่บ้านละ ๕ คนที่อยู่ในสภาผู้นำชุมชนไม่เรียงกับผู้ทรงคุณวุฒิที่นายก อบต. มอบให้ไปทำกิจกรรม ความขัดแย้งนี้ยุติลง เมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกอบต. ทั้งนี้เนื่องจาก เมื่อกำหนดหมวดและประสงค์จะส่งคนลงในพื้นที่ทุกหมู่บ้านเพื่อประโยชน์ของตนและพรรคพวก ขณะเดียวกัน บุคคลที่ผ่านการพัฒนาแนวคิดในศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเช่นกัน โดยอาสาเป็นตัวแทนของหมู่บ้านต่าง ๆ บุคคลเหล่านี้ถือว่ามีข้อมูลและแนวคิดในการพัฒนาที่สอดคล้องกับกลุ่มของประยงค์ ซึ่งเป็นแนวคิดแนวทางที่สนองความต้องการของคนในพื้นที่ได้โดยตรง เมื่อผลการเลือกตั้งออกมา ตัวแทนที่มีแนวคิดแนวทางสอดคล้องกับประยงค์และกลุ่มแกนนำได้รับการเลือกตั้งเกือบทั้งหมด ชาติไปเพียง ๒ ที่นั่ง

คนของประยงค์และสภาผู้นำชุมชนได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ๑๔ คนจาก ๑๖ คน ความร่วมมือกันจึงดีขึ้น ประยงค์สรุปถึงความร่วมมือระหว่างกันว่า

ในเรื่องที่เป็นหน้าที่เป็นบทบาทของทาง อบต. เราก็ไม่ไปก้าวก่าย เรื่องโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เป็นบทบาทของเขาที่เขาต้องทำ แต่เรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิต เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจของชุมชนเราก็ทำเรื่องตรงนี้ให้ไปอยู่ในแผนงบประมาณของอบต. แล้วอบต.ก็มาสนับสนุนตรงนี้แต่ละหมู่บ้านได้ ก็ทำให้กลายเป็นเรื่องความสัมพันธ์เป็นเนื้อเดียวกันได้^{๘๗}

ปฏิบัติการพัฒนาความร่วมมือของประยงค์จึงไม่เพียงการตั้งรับกับหน่วยงานกระแสหลักเท่านั้น แต่รวมไปถึงการพัฒนาคนให้ทำงานเกื้อกูลชุมชนและเป็นตัวแทนชุมชนรุกเข้าสู่การยึดกุมและแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งให้เป็นความร่วมมืออีกด้วย.

^{๘๗} อ่างแล้ว.

ค) ปฏิบัติการยึดถือเป้าหมายรวม : ขยายผลจากชุมชนสู่นโยบายประเทศ

แม้ว่าประยงค์พร้อมแกนนำและคนในเครือข่ายจะประสบความสำเร็จระดับหนึ่งในการแก้ปัญหาทางพาราให้มีมูลค่าเพิ่มด้วยการแปรรูปยาง แต่ความยั่งยืนในอาชีพการทำสวนยางพารายังเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกอีกหลายประการ อาทิ นโยบายรัฐบาล ราคาตลาดโลก เป็นต้น ด้วยกระบวนการเรียนรู้และการประชุมปรึกษาหารือที่ใช้มาตลอดในทุกปีหาผนวกกับประสบการณ์ที่ยาวนานในเรื่องยางพารา ทำให้ประยงค์ได้หารือกับผู้นำชุมชนชาวสวนยางและในที่สุดมีผู้นำ ๖ คนตัดสินใจร่วมกันจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาทางพาราไทย (ฉบับประชาชน) ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ โดยมีวิชิต นันทสุวรรณช่วยในด้านการประสานงานและด้านวิชาการ นับเป็นครั้งแรกที่ชาวสวนยางสามารถคำนวณต้นทุนของตน แผนแม่บทดังกล่าวจัดทำขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อเสนอรัฐบาลให้กำหนดเป็นนโยบายแก้ปัญหาทางพาราทั้งระบบ ประยงค์และแกนนำได้เสนอแผนแม่บทนี้ให้กับชาวสวนยางพาราทั่วประเทศ โดยเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นใน ๗ จังหวัด ร่วมมือกับเครือข่ายชาวสวนยางระดับชาติ ประชุมร่วมกับหน่วยราชการและการเมืองที่เกี่ยวข้อง ช้อสรูปจากชาวสวนยางในเครือข่ายที่เห็นตรงกันคือ “ยางพาราเป็นพืชการเมือง ปัญหาต่าง ๆ ที่แวดล้อมยางพาราเกิดจากความร่วมมือ ๓ ฝ่ายคือ พ่อค้า ข้าราชการ และนักการเมือง ร่วมกันเกาะกินและรับประโยชน์จากปัญหาและจากชาวสวนยางมายาวนาน”^{๘๘} เมื่อเสนอแผนแม่บทนี้ให้รัฐบาลในสมัยนั้น รัฐบาลไม่ยอมรับ แต่ชาวสวนยางส่วนใหญ่ยังยืนยันดำเนินการตามแผนเท่าที่ทำได้ วิชิตกล่าวถึงบทเรียนที่สรุปร่วมกันคือ “เมื่อนโยบายระดับชาติไม่เปิดโอกาสให้ชุมชน เราจะสร้างนโยบายของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาของเราเอง”^{๘๙}

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ ประยงค์และเครือข่ายชาวสวนยางได้ผลักดันแผนแม่บทการพัฒนาทางพาราไทย (ฉบับประชาชน) ให้อยู่ในนโยบายพรรคการเมือง ๒ พรรค คือ พรรคไทยรักไทยและพรรคความหวังใหม่ รวมทั้งพรรคการเมืองอื่น ๆ ที่มีโอกาส ประยงค์บอกว่า “รอว่าพรรคไหนได้เป็นรัฐบาล ก็จะได้เร่งให้เขาเอานโยบายนี้มาใช้แก้ปัญหาเรื่องยาง”^{๙๐}

เมื่อพรรคไทยรักไทยได้เป็นรัฐบาล ประยงค์กับเครือข่ายจึงไปเร่งนโยบายยางพารา ประยงค์เล่าถึงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์การปลดแอกการผูกขาดราคายางพาราในครั้งนั้นว่า

พอเขาเป็นรัฐบาลเราก็ไปเร่งให้เขาเอานโยบายนี้ออกมาใช้ เมื่อเริ่มแก้ได้ทันทีเลย เพราะทำให้ไม่ต่ำกว่าต้นทุนการผลิต ตอนนั้นต้นทุนการผลิตกิโลละ ๒๓.๖๖ บาท เรบอก

^{๘๘} วิชิต นันทสุวรรณ, “การเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนแม่บทชุมชน : กระบวนการตัดสินใจที่มีอิสระเพื่อกำหนดอนาคตของชุมชน”, เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ๒๐ วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก: ๑๔๙.

^{๘๙} อ่างแล้ว.

^{๙๐} ประยงค์ รัตนรงค์, คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

ว่าถ้าขายได้ไม่ต่ำกว่า ๓๐ บาทเกษตรกรอยู่ได้ ที่นั้นนโยบายของรัฐบาลตอนนั้นก็ไปจับมือ ๓ ประเทศมาร่วมมือกัน ระหว่างประเทศไทยเป็นผู้ผลิตอันดับหนึ่งของโลก ประเทศอินโดนีเซียเป็นผู้ผลิตอันดับสอง มาเลเซียเป็นผู้ผลิตอันดับสาม ผมพบว่ายางที่อยู่ในมือของ ๓ ประเทศนี้ประมาณ ๘๐ เปอร์เซนต์ ในตลาดโลก ถ้า ๓ ประเทศนี้จับมือกันได้เราก็สามารถจะไปกำหนดราคาต่าง ๆ ได้ เหมือนกับที่ทางโอเปกเขาเอาเรื่องน้ำมัน แต่เขารวมกันหลายประเทศ แต่เราแค่ ๓ ประเทศทำได้แล้ว รัฐบาลช่วงนั้นก็ทำแบบนั้นไปทำสนธิสัญญาความร่วมมือกันจัดตั้งกองทุนระหว่างประเทศขึ้นมา บริษัทร่วมทุนระหว่างประเทศขึ้นมา^{๙๑} แล้วประกันราคาว่าถ้าต่ำกว่า ๓๐ บาทบริษัทร่วมทุนจะเข้าไปแย่งประมูลในตลาดกลางแล้วเอาเก็บไว้ในสต็อก ถ้ายางจะเกิน ๓๕ บาทก็จะระบายจากสต็อกออกไป เพื่อให้เสถียรภาพของราคาไม่ปั่นป่วน พอรัฐบาลทำตรงนั้นขึ้นมาก็ทำให้บริษัทยักษ์ใหญ่ที่เขาเป็นผู้ครอบงำเรื่องราคายางที่อยู่ประเทศสิงคโปร์หมดอำนาจทันที...หมดอำนาจในการที่จะไปกำหนดอะไรต่าง ๆ ที่เป็นของผู้ซื้อเอง ก็ทำให้บริษัทนี้ล้ม พอบริษัทนี้ล้มก็ทำให้บริษัทร่วมทุนระหว่างประเทศมีบทบาทมากขึ้น ในตอนนั้นก็ทำให้ราคายางไม่ต่ำกว่า ๓๐ บาทขึ้นมา พอจะเกิน ๓๕ บาท ผู้ใช้ยางบอกว่าถ้าเกิน ๓๕ บาทเขามีปัญหา นะ เพราะทำให้ต้นทุนการผลิตเขาสูง พอต้นทุนการผลิตสูงเขาจะเปลี่ยนไปใช้ยางสังเคราะห์แทนยางธรรมชาติได้ เขาแก้ปัญหาของเขาได้ เราก็บอกว่ามันต้องอยู่ได้ทั้ง ๒ ฝ่าย ผู้ใช้ก็ต้องได้ใช้วัตถุดิบที่ราคาไม่สูงเกินไป แต่ให้ผู้ผลิตสามารถอยู่รอดได้คือขายไม่ต่ำกว่าต้นทุน ระหว่าง ๓๐-๓๕ บาทนี้เราพอใจ พอทำตรงนั้นออกมาช่วงนั้นราคาน้ำมันเริ่มแพงขึ้น ก็ทำให้ยางสังเคราะห์ราคาสูงขึ้น ผู้ใช้ก็เปลี่ยนมาใช้ยางธรรมชาติมากขึ้น ก็ทำให้ราคาเกิน ๓๕ บาท พอเกิน ๓๕ บาทยางในสต็อกที่อยู่ในประเทศไทยหรือประเทศอินโดนีเซียก็ระบายออกมาขาย พอออกมาขายก็ลดลงมา แต่พอระบายครั้งที่ ๒ ยางในสต็อกของทั้ง ๓ ประเทศมันหมด พอหมดแล้วราคายังไม่หยุด มันยังขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ราคาถูกลงมาไม่ได้เพราะยางในสต็อกไม่มี แต่ราคาน้ำมันก็สูงขึ้น ยางสังเคราะห์ก็สูงขึ้น แล้วพวกผู้ใช้ที่บอกว่าถ้าราคายางธรรมชาติสูงขึ้นเขาจะไปใช้ยางสังเคราะห์ แต่ยางสังเคราะห์มันสูงกว่า ตอนนั้นเขาก็หันมาใช้ยางธรรมชาติกันมาก ก็ทำให้ราคายางธรรมชาติมันสูงตามยางสังเคราะห์ไปเรื่อย ในที่สุดความต้องการใช้ยางของโลกก็เพิ่มขึ้น ประเทศจีนเปิดเป็นประเทศอุตสาหกรรมขึ้นมา มันก็ทำให้ราคายางธรรมชาติหลุดออกไปจากวงโคจรการกำกับ ทั้งของรัฐบาลและของในบริษัทร่วมทุนมันก็หลุดมือ พวกนี้มีข้อกำหนดว่าถ้าต่ำกว่า ๓๐ บาทให้เข้าไปแย่งประมูล แต่พออย่างไม่ต่ำกว่า ๓๐ บาทเขาก็ทำอะไรไม่ได้ ที่นี้พอยางเกิน ๓๕ บาทให้ระบายสต็อกออกมา แต่ยางในสต็อกก็ไม่มีก็ระบายไม่ได้ ก็ปล่อยให้ไปตามกลไกของตลาด ถึงทำให้ราคายางตอนนี้มันขึ้นลงตามกลไกของการตลาด คือ

^{๙๑} บริษัทดังกล่าวชื่อ บริษัทร่วมทุนยางพาราระหว่างประเทศ จำกัด (IRCo).

รัฐบาลเพียงเริ่มต้นเท่านั้นแหละ แต่มาถึงปัจจุบันนี้ที่รัฐบาลอ้างว่าจะทำให้ราคายางสูงขึ้น ไม่เกี่ยวกับเรื่องนโยบายของรัฐบาล มันเป็นเรื่องของตลาด แต่ผมก็ยอมรับว่ารัฐบาลตอนนายกทักษิณเป็นผู้ปลดล็อกตรึงนี้ออกมา ไม่ให้พ่อค้าเป็นผู้ควบคุมทั้งหมด แต่ก่อนบริษัทนี้เป็นบริษัทที่มีสาขาอยู่ทุกประเทศที่ใช้ยางทั่วโลก เขาก็เอายางมาทำเป็นเครือข่ายเป็นแผนในการที่จะกำหนดเรื่องราคา กำหนดกำไรต่าง ๆ ได้ทั้งหมด แต่พอเกิดบริษัทรวมทุนนี้ขึ้นมาเขาก็ทำทั้งหมดไม่ได้ ก็ทำให้เขาหากินกับนโยบายรัฐบาลไม่ได้ นั่นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง^{๙๒}

ราคายางพาราซึ่งเคยถูกกำหนดราคาโดยพ่อค้า ข้าราชการและนักการเมือง บัดนี้ถูกปลดพันธนาการแล้ว คงเหลือเพียงราคาตลาดโลกเท่านั้นที่เป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญ ในเรื่องนี้ ประสงค์ยังคงรณรงค์ต่อไปภายใต้บทบาทกรรมการในคณะกรรมการกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (กสย.) เพื่อผลักดันนโยบายให้เกิด “การยางแห่งประเทศไทย” ซึ่งรวมเอากองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง องค์การสวนยางและสถาบันวิจัยยางมาอยู่ในหน่วยงานเดียวกันและมีกฎหมายรองรับโดยเฉพาะ ประสงค์คาดว่า “จะทำให้ชาวสวนยางพอมองเห็นอนาคตได้บ้าง”^{๙๓} ทิศทางที่ประสงค์หวังไว้คือ การพัฒนาพันธุ์ยางและการลดต้นทุนด้านอื่น ๆ ในการผลิตยางพาราของชาวสวนยางให้ไม่เกินกิโลกรัมละ ๓๐ บาท พัฒนาอุตสาหกรรมของคนไทยที่ใช้ยางพาราเป็นวัตถุดิบให้ได้สัดส่วนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ ๑๒ เป็นร้อยละ ๒๐^{๙๔} เป็นต้น

ปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์ในหน้าที่การบรรลุเป้าหมายของประสงค์และกลุ่มแกนนำได้เริ่มต้นจากการจำกัดปัญหาในพื้นที่ที่สามารถจัดการได้คือ ในหมู่ ๙ ต่อมาจึงพัฒนาความร่วมมือในพื้นที่ที่ใหญ่ขึ้นเป็นระดับชุมชนไม้เรียง และขยายเป้าหมายเป็นระดับประเทศในที่สุด.

๓.๓.๑.๒ การปรับตัว (ระบบเศรษฐกิจ) : อาชีพหลักมั่นคง ส่งเสริมเครือข่ายขยายการพึ่งตนเอง

ก) ปฏิบัติการอาชีพหลักมั่นคง : กลุ่มเกษตรกรทำอุตสาหกรรม

ปฏิบัติการในด้านการปรับตัวหรือระบบเศรษฐกิจนั้น ข้อสรุปแรกจากหมู่บ้านที่ประสงค์นำเสนอคือ การจัดตั้งหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒ ขึ้นในหมู่ ๙ เพื่อเน้นการพัฒนาการทำสวนยาง เนื่องจากหน่วยเกษตรกรรมที่ ๑ เน้นการทำนา ขณะที่คนหมู่ ๙ ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทำนาไม้เรียงนั้น ส่วนใหญ่ทำสวนยาง แม้จะมีบางส่วนที่ทำนาเป็นอาชีพรอง การอยู่ในกลุ่มทำนาจึงได้รับประโยชน์น้อย เมื่อแยกเป็นหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒ จึงได้รับการสนับสนุน

^{๙๒} สัมภาษณ์ ประสงค์ รณรงค์, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๑.

^{๙๓} ประสงค์ รณรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๙๔} สัมภาษณ์ ประสงค์ รณรงค์, ๕ กันยายน ๒๕๕๕.

จากเกษตรอำเภอนางิ้วในด้านเครื่องมือทำยางแผ่นในช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ โดยมีเงื่อนไขที่ต้องทำตามนโยบายของทางราชการคือ ให้**ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันรับประโยชน์ ร่วมกันรับผิดชอบ** แต่การรวมกลุ่มกันทำของสมาชิกกว่าร้อยคนในครั้งแรกนี้ไม่ประสบผลสำเร็จ ประยงค์สรุปบทเรียนว่า “การร่วมกันทำโดยคนจำนวนมาก แต่ระดับของคนยังแตกต่างกัน ความขัดข้องที่แนวคิดไม่ตรงกัน มีการได้เปรียบเสียเปรียบกันจึงเกิดความยุ่งยาก”^{๙๕} ประยงค์จึงปรับแนวคิดใหม่แก้ปัญหาในเรื่องการร่วมกันทำ เหลือสมาชิก ๖๒ คนที่ยังคงเห็นด้วย จึงรวมตัวกันด้วยแนวทางใหม่เป็น **ร่วมกันคิด ร่วมกันเรียนรู้ แยกกันทำ รวมกันขาย** แนวทางนี้คือให้สมาชิกเข้าฝึกอบรมการทำแผ่นยางชั้นดี เนื่องจากปัญหาแนวทางเดิมคือ ทำได้คุณภาพไม่เหมือนกัน เมื่ออบรมจนทุกคนทำได้คุณภาพดีเหมือนกันแล้ว เวลา**รวมกันขาย**ย่อมได้ราคาดี ในที่สุดเมื่อทุกคนฝึกทำยางแผ่นชั้น ๑ ได้คุณภาพดีเหมือนกันจึงให้ต่างคนต่างแยกกันทำ ทุก ๑๕ วันจึงนำยางมารวมกันขาย โดยให้เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลเป็นคนกลางตรวจคุณภาพยางและให้พ่อค้ามาประมูล ผลของการรวมกลุ่มตามแนวทางนี้ต้องประสบกับความล้มเหลวอีกครั้ง ประยงค์สะท้อนความผิดหวังและเหตุผลในครั้งนั้นให้ฟังว่า

...ตอนฝึกอบรมทุกคนทำได้ดี แต่พอไปทำ คนไม่จริงจึงไม่รับผิดชอบ ถึงแม้ทำของตัวเองก็ไม่รับผิดชอบหรืออาจจะขึ้นอยู่กับอารมณ์ก็ได้ วันไหนอารมณ์ดีก็ทำยางชั้น ๑ ได้ วันไหนอารมณ์เสียก็จะออกมาเป็นยางชั้น ๓ ชั้น ๔ แต่เวลาเอามารวมกันขายก็ยากได้ราคาเท่า ๆ คนอื่น พ่อค้าผู้ประมูลก็เอาอย่างไม่ดีมาเป็นเงื่อนไขกดราคาลงมาเป็นราคายางละ จึงทำให้ผู้ที่ทำดีอยู่แล้วเสียกำลังใจ ครั้งต่อไปก็ไม่ยอมนำมาขายรวมกลุ่ม ในที่สุดกลุ่มก็ต้องล้มเลิกไปอีกครั้ง^{๙๖}

ปัญหาการรวมกลุ่มครั้งที่ ๒ จึงอยู่ที่การผลิตยางแผ่นที่มีคุณภาพอย่างสม่ำเสมอ การล้มเลิกกลุ่มครั้งนี้ทำให้สมาชิก ๖๒ คนต่างแยกย้ายกระจัดกระจาย พวกที่ทำได้คุณภาพดีก็ทำของตนเองต่อไปไม่คิดมารวมกลุ่ม ส่วนอีกพวกไม่สนใจคุณภาพเห็นว่าทำอย่างไรก็ขายได้ ประยงค์เล่าเหตุผลที่เลือกทำการรวมกลุ่มต่อไป แทนที่จะแยกทำยางแผ่นคุณภาพดีของตนเอง

ถ้าผมตัดสินใจจะทำอะไรแล้วผมต้องทำให้สำเร็จ ไม่เลิก...ทำกลุ่มตรงนี้ให้สำเร็จ ให้ยางมีคุณภาพตรงกับความต้องการของตลาด แล้วเราสามารถจะกำหนด ๓ อย่างได้ กำหนดราคา กำหนดคุณภาพ กำหนดน้ำหนัก ที่เรามีปัญหาอยู่ ถ้าเราไม่สามารถกำหนดทั้ง ๓ อย่างนี้ได้ ผมว่าอาชีพนี้เราไม่มั่นคง”^{๙๗}

^{๙๕} ประยงค์ รณรงค์, **คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง**, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๙๖} อ้างแล้ว.

^{๙๗} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๑.

นอกจากความตั้งใจที่จะทำให้สำเร็จซึ่งย้อนไปถึงวัยเด็กที่ประยงค์ตัดสินใจกรีดยางแทนการเรียนต่อ เนื่องจากยางขณะนั้นราคาดีมาก จนเป็นจุดที่ประยงค์เห็นว่าตัดสินใจผิด ทำให้ตั้งใจว่าต้องเอาชนะเรื่องยางให้ได้^{๙๘} เหตุผลสำคัญอีกประการคือ การทำแผ่นยางคุณภาพดีของตนเองเพียงลำพังเท่านั้นไม่เพียงพอ เนื่องจากยางแผ่นที่ได้มีปริมาณไม่มาก ทำให้ไม่มีอำนาจต่อรอง ปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันจึงจะมีพลังในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบบทุนนิยมได้ ประยงค์เล่าว่า

ผมกำหนดตัวของผมเอง ผมทำได้เสร็จเรียบร้อยตามที่ต้องการ แต่ไม่มีอำนาจ เพราะผลผลิตของเรานั้นนิดเดียว พอค้าเขาไม่ได้สนใจเท่าไร เราไม่มีอำนาจในการต่อรอง พอผมทำเอาไปขายที่ละร้อยสองร้อยกิโล ที่จริงพอค้าก็ยอมรับว่าของเราดีที่สุดแล้ว แล้วตอนนี้ผมไม่รู้จะซื้อเท่าไรดี ผมถามว่าอะไรที่ไม่รู้จะซื้อเท่าไร ของคุณดีมากเลย แล้วที่จริงยางชนิดนี้นั้นก็มีราคาที่สูงกว่าอย่างอื่นอยู่แล้ว แต่ตอนนี้ผมซื้อไม่ได้ พอซื้อของคุณจำนวนเท่านี้แล้วผมต้องเอาไปปนกับยางส่วนใหญ่ที่มีอยู่ แล้วมันไม่มีราคาที่ดีกว่า^{๙๙}

แต่ด้วยความอดทน ความตั้งใจ และการไม่ยอมแพ้ของประยงค์ จึงดึงดูดนำจำนวน ๑๑ คนกลับมาคิดกันต่อ โดยทบทวนความล้มเหลว ๒ ครั้งที่ผ่านมา ประยงค์สรุปว่า

ที่ร่วมกันคิด ร่วมกันทำก็ทำไม่ได้ ที่ร่วมกันคิด ร่วมกันเรียนรู้ แล้วไปแยกกันทำก็ไม่สำเร็จ คิดไปคิดมาผมก็คิดว่าน่าจะต้องมีวิธีที่ทำให้แก้ปัญหาดังนั้นได้ คือร่วมกันคิด แล้วร่วมกันลงทุน แล้วจ้างเขาทำ แล้วมาร่วมกันใช้บริการ คิดว่าถ้าเราร่วมกันลงทุนสร้างเครื่องมือเครื่องมือที่ทันสมัยแล้วเอาน้ำยางของแต่ละคนมา น้ำยางที่ออกจากต้นของทุกคนบริสุทธิ์เหมือนกันหมดเลย แต่ขั้นตอนที่จะแปรรูปการผลิตแหละที่ทำให้คุณภาพไม่สม่ำเสมอ แต่ถ้าเอาน้ำยางมารวมกันแล้วทำด้วยคนๆ เดียว คุณภาพก็ออกมาเป็นหนึ่งเดียว^{๑๐๐}

คนที่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้มีเพียง ๑๒ คน^{๑๐๑} จากชาวสวนในชุมชนไม้เรียงที่มีถึงพันกว่าครอบครัว สำหรับส่วนราชการได้ถอนการช่วยเหลือตั้งแต่เริ่มแนวทางที่สอง เนื่องจาก

^{๙๘} อ่างแล้ว.

^{๙๙} อ่างแล้ว.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ ประยงค์ วรรณรงค์, ๑๗ มกราคม ๒๕๕๒.

^{๑๐๑} ทั้ง ๑๒ คน คือ ประยงค์ วรรณรงค์, อารมณ ราชพิบูลย์, อนันต์ สุวรรณโณ, โกวิท ฤกษ์การ, ประยูร วรรณรงค์, ประภาส เพ็ชรตระกูล, ปรีชา ธิยาพันธุ์, ชานาญ สมแสง, เรียง ยะโส, จำรัส สรรเพชร, ประเสริฐ คงสิทธิ์และวีระศักดิ์ ช่วยพนัง.

ไม่แน่ใจว่าวิธีดังกล่าวจะแก้ปัญหาได้^{๑๐๒} อีกทั้งกลุ่มนี้ปฏิบัติการต่างจากที่ราชการกำหนดให้ ถึงแม้จะมีเพียงผู้เห็นด้วยตรงกัน ๑๒ คน แต่การพูดคุยเพื่อหาวิธีทำร่วมกันใช้เวลานานถึงกว่า ๑ ปี ประยงค์ได้ให้แกนนำเสริมความรู้วิชาการและเทคโนโลยีเพื่อให้เกิดความมั่นใจ โดยมีผู้อำนวยการองค์การสวนยางนาบอนและนักวิชาการที่เห็นผลงานชนะเลิศการประกวดทำยางแผ่นของกลุ่มประยงค์เป็นประจำทุกปีร่วมสนับสนุน การเยี่ยมชมโรงงานยางแผ่นผึ่งแห้ง (Air dry sheet) ขององค์การสวนยางนาบอน จุดประกายความหวังให้คนในกลุ่มเนื่องจากยางแผ่นได้ราคาสูง หลังจากนั้นจึงขอชมโรงงานเอกชน โดยแบ่งหน้าที่ภายในกลุ่มให้ลักจำขั้นตอนต่าง ๆ

ปัญหาในขณะนั้นมีหลายด้าน เริ่มตั้งแต่ขนาดการลงทุนซึ่งเอกชนลงทุน ๑๑ ล้านบาท ทุกคนเห็นว่าเกินกำลัง ประยงค์บอกว่า ของเอกชนมีกำลังผลิต ๑๐ ตันต่อวัน แต่ภายในกลุ่มมีกำลังผลิตน้ำยางเพียง ๕๐๐ กิโลกรัมต่อวันเท่านั้น จึงสามารถยกกำลังการผลิตลงซึ่งจะทำให้ใช้เงินลงทุนลดลงไปด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามภายหลังพบว่ากำลังการผลิตเพียง ๕๐๐ กิโลกรัมจะใช้เวลานานในการรวบรวมเพื่อบรรทุกเต็มคันรถสำหรับส่งขายตลาดต่างประเทศ จึงกำหนดขนาดการผลิตเป็นวันละ ๑.๕ ตัน เงินลงทุนจึงเพิ่มเป็น ๑ ล้านบาท ลำพังกลุ่มแกนนำ ๑๒ คนไม่สามารถลงทุนได้ บางคนจึงเสนอเพิ่มคน เนื่องจากมีผู้สนใจเมื่อนำไปเล่าให้ฟัง

ถึงขั้นนี้ จึงเป็นการขยายผลไปยังเครือข่ายโดยกำหนดว่า “ไปขยายผลกับคนที่มีความรู้ มีเหตุผลพอที่จะคุยกันรู้เรื่อง เพราะหลายคนเป็นห่วงว่าพอคนเยอะขึ้นปัญหาก็จะเยอะตามมา”^{๑๐๓} การขยายผลครั้งนี้มีผู้มาประชุม ๓๗ คน มีการซักถามกันมากมาย ประยงค์เล่าว่า

ทุกคนรู้สึกตื่นเต้นกับการที่ต้องลงทุนถึง ๑ ล้านบาท เพราะเงิน ๑ ล้านบาทสมัยนั้นใหญ่มากสำหรับเกษตรกรรายย่อย แต่ทุกคนเห็นว่าจำเป็นต้องทำ ถ้าเราไม่เริ่มต้นไว้ ลูกหลานเราก็ไม่รู้ว่าจะเริ่มได้เมื่อไร แต่มีคำถามสำคัญที่เขาถามผมเป็นคำถามสุดท้ายและคำตอบที่ผมตอบในวันนั้นขลังจนทำให้ทุกคนตัดสินใจ และมีความมั่นใจ ตั้งใจร่วมกันทำงานใหญ่ครั้งนี้ก็คือ เขาถามว่าถ้าเราลงทุนดำเนินการไปแล้วเกิดปัญหาเหมือนที่คนจีนถูกไว้ในวันที่เราไปดูงานเขาว่า คนไทยหุนหันไม่ได้ เพราะจะมีการโกงกัน ทะเลาะกัน ในที่สุดก็แตกกัน ถ้าเกิดปัญหานี้ขึ้นจริงเราจะแก้กันอย่างไร ผมตอบเขาว่า ผมไม่ได้ละเลยเรื่องนี้หรอก เตรียมทางเลือกไว้แล้ว ๒ ทางคือ ติดต่อกับพ่อค้าไว้แล้วว่าถ้าเราทำไม่ได้เขาจะซื้อกิจการเราในราคาหนึ่งล้านห้าแสนบาท แต่ให้เราเป็นลูกจ้างเขาต่อไป วิธีที่ ๒ คือถ้าเราไม่ยอมเป็นข้าเขา หาวิธีเผาโรงงานโดยที่ไม่ติดคุก เพราะเราจะประกันไฟไว้

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๑.

^{๑๐๓} ประยงค์ รัตนรงค์, คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

๑.๕ ล้านบาท สิ่งที่ทำให้ผมขุ่นลุกในครั้งนั้นคือ ทุกคนประกาศเป็นเสียงเดียวกันว่าเราจะต้องทำให้ได้^{๑๐๔}

ที่ประชุมตกลงให้จัดเป็นนิติบุคคล ในรูปของกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้คงภาพความเป็นเกษตรกรที่มาทำธุรกิจอุตสาหกรรม แต่ปัญหาคือ ทางราชการไม่รับจดทะเบียนเนื่องจากอ้างว่า กลุ่มเกษตรกรที่มีในจังหวัดนครศรีธรรมราชล้มเลิกไปเกือบหมดแล้ว การจดทะเบียนให้จะเป็นการเพิ่มสถิติความล้มเหลว^{๑๐๕} ประยงค์เล่าความรู้สึกขณะนั้นว่า “พวกเรารู้สึกเหมือนถูกตบหน้าอย่างแรง เขาดูถูกว่าเราต้องล้มทั้ง ๆ ที่ยังไม่ทันได้ลงมือทำเลย ทำให้ทุกคนมีความเข้มแข็งมากขึ้น จีบมือกันแน่นมากขึ้น ทุกคนเข้าใจในทางเดียวกันว่า ไม่ว่าทำอะไรย่อมมีปัญหาทุกเรื่อง แต่ปัญหาทุกปัญหาก็มีทางแก้ เมื่อปัญหาเกิดขึ้นก็ช่วยกันหาทางแก้”^{๑๐๖}

ในที่สุด หลังจากหาทางแก้ไขปัญหา ทั้ง ๓๗ คนได้ร่วมกันจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ชื่อกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียงเมื่อต้นปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ พร้อมกับระดมทุน ๑ ล้านบาท จัดสรรเป็นหุ้น ๒๐,๐๐๐ หุ้น มูลค่าหุ้นละ ๕๐ บาท เมื่อเรียกชำระค่าหุ้นร้อยละ ๒๕ ได้แล้ว การก่อสร้างโรงงานยางจึงเริ่มขึ้นโดยอาศัยการจ้างแรงงานจากสมาชิก จนสำเร็จและสามารถดำเนินการได้เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๗ ถือเป็นวันที่เปิดการทดลองการผลิตยางแผ่นผึ่งแห้งของกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียง.

โรงงานยางของกลุ่มเกษตรกรแห่งแรกในประเทศไทยจึงได้ถือกำเนิดขึ้น แต่การรักษาธุรกิจให้อยู่รอดเป็นงานหนักในขั้นต่อไป ที่ประชุมกลุ่มเกษตรกรได้ให้ประยงค์ทำหน้าที่ผู้จัดการ โดยดูแลทั้งการผลิตและการตลาดไปด้วย ในปลายปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ กลุ่มเกษตรกรและโรงงานยางมีชื่อเสียงมากขึ้น เนื่องจากขายยางแผ่นส่งต่างประเทศทั้งหมด และคนที่เคยมองว่าจะล้มเหลว เริ่มมั่นใจกับความสำเร็จและความก้าวหน้าจึงกลับมาให้ความสนใจ

กลุ่มเกษตรกรพื้นที่ต่าง ๆ และหน่วยงานราชการต่างมาดูงานที่โรงงานยางมากขึ้น จนถึงปลายปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ กลุ่มเกษตรกรชาวสวนยาง ๔ กลุ่มขอเป็นสมาชิกของกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียงเพื่อรวบรวมน้ำยางมาส่ง ประยงค์จึงแนะนำให้สร้างโรงงานของตนเอง โดยจะช่วยเหลือเรื่องข้อมูลและประสบการณ์พร้อมทั้งฝึกคนงานให้ ทั้ง ๔ กลุ่มตกลงสร้างโรงงานและสำเร็จในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ กลุ่มที่มาเป็นเครือข่ายนี้ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรทำสวนยางยางค่อม ตำบลยางค่อม อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช, กลุ่มเกษตรกรทำสวนยางบ้านนาสาร อำเภอนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี, กลุ่มเกษตรกรทำสวนสระแก้ว ตำบลสระแก้ว อำเภอท่า

^{๑๐๔} อ้างแล้ว.

^{๑๐๕} อ้างแล้ว.

^{๑๐๖} อ้างแล้ว.

ศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช และกลุ่มเกษตรกรทำสวนดลิ่งชั้น ตำบลดลิ่งชั้น อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช เครือข่ายเหล่านี้ต่อมาได้อาศัยแลกเปลี่ยนและยืมผลิตภัณฑ์เพื่อส่งขายในบางโอกาสเนื่องจากคุณภาพอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มเกษตรกรจากจังหวัดอื่น ๆ ที่มาดูงานแล้วกลับไปสร้างโรงงานในพื้นที่ของตน แต่ไม่ได้เป็นเครือข่ายโดยตรงเพียงแต่แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน

ข) ปฏิบัติการส่งเสริมเครือข่าย : เครือข่ายข้ามสายพันธุ์

ปฏิบัติการในการปรับตัวของชุมชนไม้เรียงและเครือข่ายยังมีตัวอย่างที่น่าสนใจคือ เครือข่ายยมนา (อ่านว่า ยม-มะ-นา) เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ ประยงค์รับทราบวา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า คนยากจนที่สุดในประเทศไทยอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช พระองค์จึงให้มีโครงการพระราชดำริที่ลุ่มน้ำปากพนัง ประยงค์จึงพูดคุยกับผู้นำเครือข่าย ยางพาราและเครือข่ายไม้ผล เห็นว่า จังหวัดนครศรีธรรมราชมีความอุดมสมบูรณ์ในทุกด้าน ทั้ง ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ สวนผลไม้ นาข้าว ทะเลและรับมรสุมทั้ง ๒ ด้าน ไม่สมควรมีคนจนที่สุด^{๑๐๗} ประยงค์จึงประสานให้มีการประชุมระหว่างเกษตรกร ๔ ฐานอาชีพคือ ชาวสวนยาง ชาวสวน ไม้ผล ชาวนาและชาวประมงพื้นบ้าน

ในการประชุมนั้น ชาวนาสะท้อนความลำบากยากแค้นและเห็นว่าอาชีพทำนาไปไม่รอดแล้ว ขอให้ช่วยหาอย่างอื่นทำแทนการทำนา ประยงค์แสดงความเห็นในที่ประชุมครั้งนั้นว่า

พวกเราที่เป็นชาวสวนยาง ชาวสวนไม้ผลและชาวประมงไม่ได้คิดว่าจะมาช่วยชาวนา นะ แต่ตรงกันข้ามเราต้องการมาขอให้ชาวนาช่วยเรา เราผลิตยาง ผลไม้ และประมง แต่เรากินแทนข้าวไม่ได้ เราต้องกินข้าวเป็นอาหารหลัก แต่ข้าวที่เรากินมาจากไหนไม่รู้ จากภาคกลางบ้างภาคอีสานบ้าง เขาใส่อะไรมาบ้างก็ไม่รู้ เราต้องการได้ข้าวที่ผลิตจากจังหวัดเราซึ่งเหมาะสมที่บริโภคในบ้านเรามีความมั่นคงกว่า ท่านคิดว่าชาวนามันแย่ แต่ถ้าเราช่วยให้ท่านเป็นเจ้าแก่ได้ท่านจะเอาไหม คนที่มีโรงสีเขาเรียกเจ้าแก่โรงสี ถ้าชาวนามีโรงสีเป็นของตัวเอง ชาวนาก็เป็นเจ้าแก่ ถ้าท่านสามารถทำข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารได้ พวกเราจะประกันราคาข้าวสารให้ได้^{๑๐๘}

ในการประชุมนั้น แต่ละอาชีพได้คุยถึงแผนงานของตน มีข้อสรุปคือ ชาวสวนยาง ต้องการโรงงานแปรรูปยางเหมือนไม้เรียง ชาวสวนไม้ผลต้องการห้องเย็นชะลอไม่ให้ผลไม้สุกตลาดมากเกินไป ชาวนาลุ่มน้ำปากพนังต้องการเครื่องอบข้าว เพราะมีฉางข้าวแล้ว และต้องการ

^{๑๐๗} อ้างแล้ว.

^{๑๐๘} อ้างแล้ว.

โรงสี ส่วนชาวประมงพื้นบ้านสรุปไม่ได้ “เพราะเคยทำหลายอย่างแล้วไปติดเงื่อนไขจากภายนอกทั้งหมด ฉะนั้นยังเหลือแต่วิธีปิดอ่าวอย่างเดียว”^{๑๐๙}

เอี่ยม อุบลพันธุ์ วิทยากรที่มาบรรยายได้สรุปว่า นครศรีธรรมราชเคยมีตำนานเกลอเขา เกลอละ ที่เป็นการพึ่งพาอาศัยกัน ในปัจจุบันก็น่าจะประยุกต์ใช้ได้ “ถ้าแต่ละกลุ่มจะมาเกี่ยวต้องสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายก็จะมีพลังมากขึ้น เห็นว่ามีอยู่ ๓ กลุ่มที่ตั้งใจจะร่วมมือกัน ก็อาจจะเรียกชื่อย่อว่า ยมหนา ก็ได้ เพราะเป็นอักษรย่อของ ยาง ไม้ผล นาข้าว แต่ไปตรงกับชื่อแม่น้ำสำคัญของอินเดียน่าจะเป็นมงคลกับกลุ่มเกษตรกร”^{๑๑๐} การประชุมที่เกิดความร่วมมือข้ามสายพันธุ์ในครั้งนี้ สุดท้ายมอบให้ประยงค์ดำรงตำแหน่ง “ประธานเครือข่ายยมหนา” ประยงค์ได้เล่าเรื่องเครือข่ายยมหนาให้ฟังว่า

แต่ก่อนเขาบอกว่าการรวมกลุ่มกันได้มันต้องคนอยู่ในอาชีพเดียวกัน พื้นที่เดียวกัน วัฒนธรรมประเพณีคล้ายคลึงกันถึงจะรวมกลุ่มได้ แต่พอเรารวม ๓ ฐานอาชีพนี้ขึ้นมาได้ก่อน เราก็ได้ข้อสรุปว่า ถ้าเราต้องการที่จะรวมคนที่อยู่ต่างพื้นที่ ต่างอาชีพ ต่างวัฒนธรรม มันต้องมีตัวประสานที่เป็นตัวเชื่อม ก็เอากิจกรรมนี้แหละมาเป็นตัวเชื่อม^{๑๑๑}

การทำงานของเครือข่ายยมหนาหลังจากนั้นเป็นแบบแผนใหม่ที่เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก ไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอกเหมือนแต่ก่อน โรงยาง ห้างเย็น ห้างอบข้าวและโรงสี ต่างอยู่ในแผนงานและโครงการที่เกษตรกรเป็นผู้ทำขึ้นซึ่งถือว่า “เป็นเรื่องใหม่วิธีใหม่สำหรับชาวบ้าน”^{๑๑๒} แม้ว่าแผนงานโครงการดังกล่าวจะสำเร็จด้วยดี แต่สิ่งที่ประยงค์แสดงความหนักใจคือ คนที่จะมาบริหารในลำดับต่อไป เพราะการพัฒนาคนต้องใช้เวลา^{๑๑๓}

ขณะทำงานผู้นำเครือข่ายที่มีประยงค์เป็นประธานได้ประชุมกันบ่อยครั้ง ในครั้งหนึ่งผู้นำกลุ่มนาได้เล่าว่า ชาวนาจำนวนหนึ่งต้องทิ้งที่นาของตนที่เป็นนาหลุ่มลึก ไปเช่าที่นาคนอื่น เนื่องจากที่นาของตนปลูกข้าวต้นเตี้ยไม่ได้ ปลูกได้แต่ข้าวพื้นเมืองที่เป็นข้าวแข็ง เมล็ดสั้น คนไม่นิยมบริโภค ขายได้ราคาถูกเพียงตันละ ๓,๒๐๐ บาท ทำแล้วขาดทุน^{๑๑๔}

ประยงค์ทดลองซื้อข้าวพื้นเมืองดังกล่าวที่เรียกว่า ข้าวเหนียว มา ๑,๐๐๐ กิโลกรัม สีเป็นขาวสารได้ ๖๒๐ กิโลกรัม เอาข้าวสารมาทำเป็นแป้งขนมจีนได้แป้งสดหมด ๑ น้ำหนัก

^{๑๐๙} อ้างแล้ว.

^{๑๑๐} อ้างแล้ว.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๔.

^{๑๑๒} ประยงค์ รณรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออดีตชีวิตประวัติ, (อัดสำเนา).

^{๑๑๓} อ้างแล้ว.

^{๑๑๔} อ้างแล้ว.

๘๓๔ กิโลกรัม เอาแบ่งมาทำเส้นขนมจีนได้ ๑,๖๗๒ กิโลกรัม เมื่อถามผู้นำชาวบ้านว่าข้าวดังกล่าวต้องขายได้เท่าไรจึงไม่ขาดทุน ผู้นำชาวบ้านบอกว่าไม่ต่ำกว่าตันละ ๕,๐๐๐ บาท ซึ่งเมื่อคิดเป็นราคาของเส้นขนมจีนแล้วจะมีมูลค่าต่างจากข้าวเปลือกถึงเกือบ ๕ เท่า^{๑๑๕}

วิจิต นันทสุวรรณ จึงเสนอให้พัฒนาเป็นธุรกิจเพื่อมีรายได้เป็นสวัสดิการให้กับผู้นำชุมชนด้วย ที่ประชุมรับหลักการและตั้งกลุ่มศึกษาทั้งโรงงานต้นแบบ วัตถุประสงค์และตลาด

เมื่อมีผลการศึกษาที่ครบถ้วนและวิเคราะห์ความเป็นไปได้พร้อมระยะเวลาคืนทุนแล้ว ที่ประชุมเครือข่ายยมนาจึงมีมติให้จดทะเบียนเป็นบริษัทชื่อ บริษัทเครือข่ายผลิตภัณฑ์อาหาร จำกัด ในครั้งนี้จดทะเบียนเป็นบริษัทแทนที่จะเป็นสหกรณ์ ประสงค์ให้เหตุผลว่า

เนื่องจากสหกรณ์มีข้อจำกัดอยู่ว่า สหกรณ์ต้องทำธุรกิจเฉพาะกับสมาชิกเท่านั้น ถ้าสมาชิกน้อย ไม่พอที่จะเป็นฐานทางธุรกิจ ถ้ามีสมาชิกมากเกินไปการบริหารจัดการยาก และบริการสมาชิก ช่วยเหลือสมาชิกไม่ทั่วถึง และสหกรณ์ก็ไม่สามารถจะสร้างกำไรทางธุรกิจได้ เพราะการทำกำไรคือการซื้อถูกขายแพง เมื่อซื้อถูกขายแพงกับสมาชิกก็จะทำให้สมาชิกเดือดร้อน^{๑๑๖}

แม้จะจัดตั้งในรูปของบริษัท แต่ผสมผสานการจัดการทั้งระบบบริษัทและระบบสหกรณ์เข้ามาประยุกต์ใช้ ถือเป็นแนวทางใหม่สำหรับชาวบ้านที่ไม่ถนัดทำธุรกิจ ไม่พร้อมแข่งขันเต็มรูปแบบ^{๑๑๗} โรงงานแบ่งขนมจีนของเครือข่ายยมนาในนามของบริษัท เครือข่ายผลิตภัณฑ์อาหาร จำกัดนี้ ถือเป็นจุดศูนย์รวมของเครือข่าย เป็นการลงทุนของชาวบ้านโดยตรง ไม่ได้งบประมาณจากทางราชการ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นสวัสดิการของผู้นำชุมชน การเรียกระดมทุนในขั้นต้นมีอุปสรรคเนื่องจากในช่วงนั้น ดอกเบี้ยทั้งเงินฝากและเงินกู้มีอัตราดอกเบี้ยสูงมาก ขณะที่ผลตอบแทนของโรงงานแบ่งขนมจีนยังไม่ปรากฏ แต่คณะทำงานได้เดินหน้าแก้ไขปัญหาจนสามารถสร้างโรงงานและดำเนินธุรกิจได้สำเร็จในปีพุทธศักราช ๒๕๓๙

ผลการดำเนินงานของโรงงานแบ่งขนมจีนในปีพุทธศักราช ๒๕๔๑ ซึ่งเป็นช่วงเกิดวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศ บริษัทสามารถจ่ายเงินปันผลผู้ถือหุ้นในอัตราร้อยละ ๒๒^{๑๑๘} และยังคงอัตราร้อยละ ๒๐ ในปัจจุบัน^{๑๑๙}

^{๑๑๕} อ้างแล้ว.

^{๑๑๖} อ้างแล้ว.

^{๑๑๗} อ้างแล้ว.

^{๑๑๘} อ้างแล้ว.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ ประสงค์ วรรณรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๒.

ค) ปฏิบัติการขยายการพึ่งตนเอง : แบ่งปันการอยู่รอดปลอดภัย อยู่ดีกินดี

การพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายที่อาจพิจารณาได้หลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับเครือข่ายและระดับประเทศ การพึ่งตนเองคือการรู้จักตน รู้จักประมาณ ประยงค์เริ่มจากการทำตนเองให้เป็นที่พักพิงของตนเอง หลังจากนั้นสร้างการพึ่งตนเองได้ในระดับครอบครัว ในเรื่องที่ครอบครัวไม่สามารถทำได้เองเช่นการผลิตยางแผ่นคุณภาพดีจำนวนมากเพื่อให้มีอำนาจต่อรองกับพ่อค้า ประยงค์จึงร่วมกับแกนนำอื่น ๆ ขยายการพึ่งตนเองในระดับชุมชนจากการทำสวนยางให้เป็นอาชีพหลักที่มั่นคงด้วยทำโรงงานยาง เช่นเดียวกับการขยายการพึ่งตนเองโดยเชื่อมโยงกลุ่มอาชีพเพื่อการพึ่งตนเองในระดับเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งในด้านการทำสวนยางพาราและในฐานะอาชีพอื่น ๆ การพึ่งตนเองเหล่านี้ปรากฏเป็นรูปธรรมคือการรวมตัวเป็นวิสาหกิจชุมชนในด้านต่าง ๆ การพึ่งตนเองในระดับต่อมาประยงค์ได้ขยายไปในระดับประเทศโดยได้ร่วมกับเครือข่ายต่าง ๆ ผลักดันวิสาหกิจชุมชน^{๑๒๐} เพื่อเป็นเครื่องมือใหม่ในการจัดการทุนของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน เน้นในเรื่องการจัดการคน ความรู้ และทรัพยากร ทั้งนี้ประยงค์และเครือข่ายได้เสนอร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเข้าสู่พรรคการเมืองและสภาผู้แทนราษฎร จนเป็นพระราชบัญญัติเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๘

การร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนนี้มีที่มาจากตัวอย่างโรงงานแปงขนมจีน^{๑๒๑} ซึ่งขณะนั้นจดทะเบียนเป็นบริษัทแต่บริหารแบบสหกรณ์ คือสมาชิกที่เข้ามาถือหุ้นเป็นผู้ครอบครองวัตถุดิบและมีส่วนทำเรื่องธุรกิจร่วมกันในฐานะลูกค้า ผู้ถือหุ้นมี ๑๒๔ ราย นอกจากนี้ บริษัทยังสามารถทำธุรกิจกับคนภายนอกได้อย่างกว้างขวาง ๖-๗ จังหวัด เป็นการเอื้อประโยชน์ให้ผู้ถือหุ้นทั้งเมื่อผลิตข้าวมาขายโรงงานแปง ชวนาได้กำไรครั้งหนึ่ง เมื่อบริษัทกำไรก็ได้ปันผลอีกครั้งหนึ่ง ส่วนที่ต่างจากสหกรณ์คือสหกรณ์ทำธุรกิจกับสมาชิกเท่านั้น ถ้าสหกรณ์จะโตและมีกำไรก็โดยการซื้อถูกขายแพง เอากำไรจากสมาชิก ทางเครือข่ายยมนาจึงหลีกเลี่ยงที่จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ ขณะที่การเป็นบริษัท สามารถทำธุรกิจหากำไรกับบุคคลภายนอกได้แทนที่จะหากำไรจากสมาชิก^{๑๒๒} อย่างไรก็ตามการตั้งเป็นบริษัทและบริหาร

^{๑๒๐} วิสาหกิจชุมชน หมายถึง คนในชุมชนจำนวนหนึ่งไม่น้อยกว่า ๗ คนมาร่วมกันจัดการทุนของชุมชน เพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาและพัฒนาทรัพยากรของชุมชนให้เกิดมูลค่าเพิ่ม เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างสร้างสรรค์และเป็นธรรม โดยไม่เน้นกำไรสูงสุดเพียงอย่างเดียว... มีหลักคิดคือหลักการพึ่งตนเอง หลักความเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย และหลักการประสานความร่วมมือกับฝ่ายต่าง ๆ...เน้นการจัดการและเป็นการจัดการโดยเจ้าของทุน ดูรายละเอียดใน ประยงค์ รณรงค์, วิสาหกิจชุมชน, บรรณาธิการโดย วิจิต นันทสุวรรณ, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสถาบันพัฒนาทรัพยากรชุมชน, ๒๕๕๑), หน้า ๗, ๑๒-๑๓ และ ๑๖.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๓.

^{๑๒๒} อ้างแล้ว.

เป็นรูปแบบบริษัทเต็มตัว มีปัญหาเช่นกัน จึงต้องปรับรูปแบบจนพัฒนาเป็นต้นแบบของวิสาหกิจชุมชน กล่าวคือ เจ้าของทุนเป็นทั้งผู้ผลิตและลูกค้าด้วย ประยงค์เล่าว่า

พอจดทะเบียนเป็นบริษัทแล้วทำเหมือนเป็นบริษัทเราไปไม่รอด เพราะเราไปเจอคู่แข่งที่เราสู้เขาไม่ได้...คนถือหุ้นตอนแรกคนทั่วไปที่มีเงินมาซื้อหุ้นได้ในบริษัท แต่พอทำไปตรงนั้นรู้สึกที่เราขาดอุดมการณ์ที่เราจะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มอย่างยมนา ยมนาคือชาวสวนยาง ชาวสวนไม้ผล ชาวประมง ชาวนาข้าว เราต้องการที่จะสร้างความสัมพันธ์กันตรงนี้เพื่อให้ตำนานเกลอเขาเกลอเล มันมาเจอกันให้ได้ แต่พอเวลาไปทำ ไปจดทะเบียนเป็นบริษัทเราก็จะบริหารจัดการแบบบริษัท มันก็รู้สึกว่าไปชนกับคู่แข่งที่สู้เขาไม่ได้ เราก็ปรับว่าเราจะเพิ่มผู้ถือหุ้นให้เป็นเจ้าของวัตถุดิบ แล้วเพิ่มผู้ถือหุ้นที่เป็นผู้ทำการตลาดเข้ามา เช่นผู้ที่ทำเส้นขนมจีนรายย่อยที่รวมกันมาเป็นกลุ่ม เรารับกลุ่มออมทรัพย์เข้ามา ๔ กลุ่ม กลุ่มเกษตรกรเข้ามา ๒ กลุ่ม เข้ามาเป็นผู้ถือหุ้น แล้วสมาชิกของกลุ่มทั้งหมดนี้ไม่น้อยกว่าหกพันคนที่เขาเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยทางอ้อม เขาเป็นสมาชิกของกลุ่มนี้เวลาปันผลไปถึงกลุ่มนี้แล้วกลุ่มนี้ก็ไปปันผลถึงเขา เขาก็รู้เรื่องทั้งหมด แล้วเขาก็ไปทำธุรกิจร่วมกับกลุ่ม เขาไปตั้งโรงทำเส้นขนมจีนแล้วก็มาประสานกับทางนี้ ทางนี้ก็ไปดูแลกิจกรรมตรงนั้นให้เขาทำธุรกิจของเขาได้สะดวก แล้วเขาก็เป็นทั้งลูกค้าและเป็นทั้งกลุ่มผู้ถือหุ้น บางคนถือหุ้นโดยตรง บางคนถือหุ้นทางอ้อมผ่านกลุ่มของเขาเข้ามา มันทำให้ฐานของเรากว้างขวางใหญ่โตมากขึ้น ตอนนั้นเราไม่กลัวเรื่องคู่แข่ง เพราะเรายืนอยู่ในวงของเรา เราไม่ต้องไปแข่งกับใครก็ได้ ฉะนั้นผมคิดว่าคำว่าวิสาหกิจชุมชน ถ้าเราคิดแบบนี้เราก็ไม่ต้องไปเจอคู่แข่ง เพราะเราไม่ต้องไปทำเพื่อการแข่งขันในวงกว้าง แต่เราใช้จุดแข็งของเราคือ เรามาร่วมมือกันระหว่างคนที่มียอดวัตถุดิบอยู่ในมือ แล้วก็มาสร้างมูลค่าเพิ่มจากวัตถุดิบตรงนี้ พอผลิตออกมามันเป็นความต้องการในกลุ่มของเราอยู่แล้ว เราก็เอาผู้ที่เป็นผู้ถือหุ้นแล้วก็ถือวัตถุดิบมาด้วยมาขายให้กับองค์กร แล้วองค์กรเอามาแปรรูปเสร็จแล้วก็ขายให้กับคนที่มาเป็นเจ้าของวัตถุดิบที่มาเป็นผู้ถือหุ้นนี้แหละเอาไปใช้ นอกจากใช้แล้วเขาจะไปขายเราก็ไม่ว่า เขาก็ได้ไปขายในวงของเขาอีก มันทำให้ผู้ถือหุ้นมีวงเล็ก ๆ ที่เขาไปขยายในการร่วมมือกัน ตรงนี้ผมว่าเราจะสู้ได้ ไม่ว่าสถานการณ์จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เราสู้ได้ ตอนนี้มีพื้นที่ที่ตั้งโรงแปงขนมจีนขึ้นมาเยอะ แต่มันมีผลกระทบนิดเดียวคือวัตถุดิบของเราถูกพ่อค้าคนกลางดึงไปส่งให้โรงแปงขนมจีนโรงอื่นที่ไม่ใช่ของเรา นั้นผลกระทบของเรอย่างเดียว แต่ตอนนี้เราเริ่มศึกษาเริ่มประสานไปเรื่องในอนาคตที่คิดว่าในอนาคตการค้าเสรีอาเซียนจะมีผลบังคับร้อยเปอร์เซ็นต์ตอนปี ๒๕๕๘ แล้วข้าวจากกัมพูชา ข้าวจากพม่าที่เป็นข้าวคุณภาพต่ำก็ยังมีอยู่เยอะ และราคาก็ถูกด้วย เราเอามาทดลองทำแล้ว ปรากฏว่าตรงนี้ยังมีช่องทางอยู่ที่เราจะช่วยกันพัฒนาเกษตรกรที่เป็นชาวนาของเราให้เขาพัฒนายกระดับคุณภาพผลผลิตของเราให้ไปอีกระดับหนึ่ง อาจจะหลุดไปจากตรงนี้ส่วนหนึ่ง แต่ให้เขาอยู่รอดได้ แล้วเราก็ไปดึงเอาวัตถุดิบจากภายนอกเข้า

มาทำตรงนี้ ถ้าเราตั้งเข้ามาตอนนี้นะพวกนี้เจ๊งทันที ชาวนาเจ๊งทันที เพราะราคามันถูกกว่ากันก็โลละ ๖ บาท ๗ บาท...แม้ขนส่งก็ตาม มันยังถูกกว่าของชาวนาตรงนี้มาก ที่นี้ถ้าเราต้องการกำไรมหาศาลตอนนี้ เราทำได้ทันที แต่เราบอกว่าไม่ใช่อุดมการณ์เรานะ^{๑๒๓}

การขยายการพึ่งตนเองเช่นนี้ออกไปในทุก ๆ ด้านในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนเป็นผู้จัดการทุนของตนเองซึ่งไม่ใช่เฉพาะเงินทุนเท่านั้น แต่รวมถึงทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรและทุนทางสังคมด้วย การจัดการเช่นนี้เพื่อขยายการรับประโยชน์ของคนในชุมชนไม่เพียงผู้ร่วมทุนแต่รวมถึงการจัดสวัสดิการชุมชนทั่วไปด้วยดังปรากฏแล้วในบางพื้นที่.

๓.๓.๑.๓ การสร้างแบบแผนคุณค่า (ระบบวัฒนธรรม) : ประชุมเรียนรู้กัน เนื่องในพิธี ร่วมคิดพิจารณา สรุปหาการปฏิบัติ

จากการกำหนดเป้าหมายชุมชนหรือหน้าที่ของระบบการเมือง และการปรับตัวหรือหน้าที่ของระบบเศรษฐกิจในการพัฒนาอาชีพหลักของชุมชนไม่เรียง นำมาสู่ปฏิบัติการสร้างแบบแผนคุณค่าทางวัฒนธรรมใหม่ แต่เดิมนั้นชุมชนทั่วไปจะมีการประชุมเมื่อส่วนราชการเรียกร้อง อาจเพื่อชี้แจงหรือจัดโครงการเข้ามายังชุมชนดังสำนวนเพลง “ผู้ใหญ่ลีตีกลองประชุม” โดยที่ชาวบ้านมีหน้าที่ทำตามที่ทางราชการเสนอมาให้ไม่ว่าจะเป็นการแจกโค แจกเม็ดมะม่วงหิมพานต์ แจกสุกร ฯลฯ ชาวบ้านมีหน้าที่รับของแจกและทำตาม แต่ประยงค์และแกนนำได้เริ่มต้นแบบแผนคุณค่าใหม่คือ คณะผู้ใหญ่บ้านและประยงค์ได้หมั่นประชุมกันเพื่อให้มีกระบวนการเรียนรู้ การร่วมกันคิดพิจารณาและเมื่อได้ข้อสรุปจึงลงมือปฏิบัติ โดยประยงค์ในฐานะผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน “พยายามคิดงานคิดกิจกรรมขึ้นมาเสนอในที่ประชุมทุกครั้งที่มีการประชุม เพื่อให้ในที่ประชุมมีสาระและให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการพิจารณา เรื่องอะไรที่ได้ข้อสรุปก็เอลงสู่การปฏิบัติ เรื่องอะไรที่ยังสรุปไม่ได้ ก็ฝากเป็นการบ้านให้ทุกคนไปคิดกันต่อ”^{๑๒๔}

การสร้างแบบแผนคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ทุกคนเรียนรู้ร่วมกัน มีส่วนร่วมในการคิดพิจารณาและนำข้อสรุปลงสู่การปฏิบัตินี้ แม้ดูเป็นเรื่องธรรมดาในการประชุม แต่แบบแผนคุณค่าที่ใช้ในกลุ่มแกนนำนี้ได้พัฒนาไปสู่บรรทัดฐานทางสังคมในเวลาต่อมา ทำให้ชุมชนไม่เรียงสามารถจัดการตนเองได้ แบบแผนนี้กลายเป็นแนวปฏิบัติของชุมชนไม่เรียงในการทำงานภายในชุมชน อาทิ กิจกรรมกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียงและการทำโรงงานยางตั้งแต่เริ่มรวมตัวกันในปีพุทธศักราช ๒๕๒๖ เป็นต้นมา รวมทั้งในการวิเคราะห์นโยบายของส่วนราชการที่เข้ามาสู่ชุมชนผ่านศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงซึ่งกำเนิดขึ้นตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ และผ่านสภาผู้นำชุมชนไม่เรียง ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอต่อไปนี้

^{๑๒๓} อ่างแล้ว.

^{๑๒๔} ประยงค์ รัตนรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

ก) ปฏิบัติการประชุมเรียนรู้กันเองนิตย : เรียนในสิ่งที่ทำ ทำในสิ่งที่รู้จริง

การประชุมเรียนรู้กันเองนิตยเป็นปฏิบัติการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ครั้งการประชุมกลุ่มเพื่อจัดการยางช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ การเรียนรู้วิธีการ “ร่วมกันทำ” ในครั้งแรกไม่เป็นผลสำเร็จ การเรียนรู้วิธีการ “แยกกันทำ” ในครั้งที่สอง ไม่สำเร็จอีกเช่นกัน จนกระทั่งเรียนรู้วิธีการ “ร่วมลงทุนและจ้างทำ” จึงเป็นรูปแบบที่ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง

จากประสบการณ์การเรียนรู้ในช่วงแรก ๆ ประกอบกับภายหลังจากประยงค์ได้เดินทางไปดูงานที่ยุโรป ๑ เดือน จนก้าวข้ามความเห็นในเรื่องการสร้างควมมั่งคั่งตามระบบทุนนิยมสู่การเตรียมชุมชนป้องกันตนเองจากทางตันของทุนนิยมและเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ เมื่อประยงค์ได้เกษียณตนเองจากอาชีพเกษตรกรและการสร้างความมั่นคงให้กับตนเอง ประยงค์ได้หารือกับกลุ่มแกนนำที่คุ้นเคยกันตั้งแต่การตั้งโรงงานยางเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ เรื่องที่วิเคราะห์กันคือ “ที่เราทุ่มเททำเรื่องยางอย่างเดียวนานมาเป็นสิบปี แล้วเราพบว่าปัญหายังมีอยู่เยอะ เราจะมีการปรับปรุงอย่างไร เอาอะไรมาเพิ่มเติมในทิศทางไหนที่ทำให้ปัญหาต่าง ๆ มันคลี่คลายลง”^{๑๒๕}

ในการหาคำตอบ ประยงค์ร่วมกับชาวบ้านไปดูงานโครงการพระราชดำริต่าง ๆ อาทิ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง ห้วยทราย และอ่าวคุ้งกระเบน เป็นต้น นำไปสู่ข้อสรุปร่วมกันคือ “ที่ในหลวงไปตั้งเป็นโครงการพระราชดำรินี้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาต่าง ๆ ขึ้นมา แล้วก็แก้ปัญหาตรงนั้นได้ เราไปเห็นแล้วว่าศูนย์นั้นเน้นการพัฒนาคนเหมือนกัน เอาคนที่มีปัญหาอยู่ในพื้นที่ที่มีปัญหา แล้วก็มาทำให้คนได้เรียนรู้ได้ทดลองเหมือนกับคนเหล่านี้ทำงานวิจัย”^{๑๒๖} ประยงค์จึงได้แปลงปฏิบัติการเรียนรู้ที่ทำมาอย่างต่อเนื่องนั้นให้เป็นสถาบันขึ้นคือ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง แต่เหตุผลของการขยายงานนี้ไม่ใช่อย่างที่คนทั่วไปคิด ประยงค์ให้สัมภาษณ์ว่า

ผมว่ามีหลายคนที่น่าสนใจผิดคิดว่าเราทำเรื่องยางสำเร็จแล้วไปทำเรื่องอื่น ความจริงแล้วเราจะไปทำเรื่องอื่นก็เพราะเราทำเรื่องยางไม่สำเร็จ เราทำเรื่องอื่นก็เพื่อแก้ปัญหาให้สมาชิกรอดได้ เมื่อทำเรื่องยางไม่สำเร็จ โดยเรามาวิเคราะห์กันว่าชาวบ้านไม้เรียงไม่ได้อยู่กับเรื่องยางอย่างเดียว มันต้องทำอย่างอื่นด้วยจึงจะอยู่รอดได้ ในเมื่อเราพยายามทำเรื่องยางจนสุดความสามารถแต่ก็ยังไม่ทำให้สมาชิกดีขึ้น เราจึงต้องหาอาชีพเสริมเพื่อช่วยให้ชาวบ้านดีขึ้นให้ได้แทนอาชีพสวนยาง^{๑๒๗}

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๑๗ มกราคม ๒๕๕๒.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๒.

^{๑๒๗} สุริยันต์ สุวรรณราช, สรณีย์ ฉันทะวิบูลย์, สุภาภรณ์ หาญทอง และอรรพรรณ สุทธิพิทักษ์, การบริหารและการจัดการธุรกิจยางพาราของชุมชน ตำบลไม้เรียง อำเภอดงหวด จังหวัดนครศรีธรรมราช, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๒), หน้า ๙๔.

ที่ผ่านมามีการทำอาชีพร่อน อาชีพเสริมนั้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะทำตามที่ทางราชการ ส่งเสริมหรือทำเลียนแบบกัน วิธีเช่นนี้เสี่ยงต่อความล้มเหลว ประยงค์จึงใช้ศูนย์ศึกษาและพัฒนา ชุมชนไม้เรียงเป็นเวทีให้คนได้เรียนรู้จริงก่อนลงมือทำ ประยงค์ย้ำให้ฟังว่า

คิดว่าเรามีความจำเป็นจะต้องทำให้คนในไม้เรียงมีความรู้ให้ได้ เพราะผมพบว่าปัญหา ต่างๆ ที่เกิดขึ้น เกิดจากคนไม่มีความรู้แล้วไปทำในสิ่งที่ตัวเองยังไม่รู้มันถึงได้มีปัญหา ผม ถึงตั้งเป้าหมายของศูนย์พัฒนาชุมชนไม้เรียงไว้ว่าเราทำคนไม้เรียงตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ เป็นต้น มาว่าใครอยากรู้อะไรให้มาตรงนี้นะ เราจะให้รู้ทุกเรื่องที่คุณอยากจะรู้ เพราะพวกคุณ ต้องรู้ทุกเรื่องก่อนลงมือทำและต้องทำเรื่องของตัวเองรู้จริง ถ้ายังรู้ไม่จริงไม่ควรทำ มันเสี่ยง^{๑๒๘}

ขั้นตอนการส่งเสริมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน เริ่มจากประยงค์เสนอปรัชญาการ เรียนรู้ว่า “เรียนในสิ่งที่ต้องทำ ทำในสิ่งที่รู้แล้ว”^{๑๒๙} ประยงค์ทำคนในไม้เรียงว่าใครอยากรู้อะไร เรื่องอะไร ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงจะจัดการความรู้ให้ จากนั้นจึงรวบรวมฐานข้อมูล บุคคลที่มีความรู้ความสามารถในชุมชน รวมทั้งประสานหน่วยราชการเพื่อให้มาเป็นวิทยากรให้ ความรู้ที่เป็นทฤษฎีและนโยบายต่าง ๆ เป็นการผสมผสานภูมิปัญญาชุมชนและวิชาการ สมัยใหม่เข้าด้วยกันเพื่อถ่ายทอดให้กับชาวบ้านที่สนใจ เพื่อให้ชาวบ้านได้รู้จริง เมื่อรู้จริงแล้วจึง ตัดสินใจได้ ความเสี่ยงจึงลดลง เช่น บางครั้งในตอนต้นอยากจะทำอาชีพร่อนชนิดนี้แต่เมื่อ เรียนรู้จริงอาจเปลี่ยนใจเนื่องจากไม่เหมาะที่จะทำ ทำให้ไม่เสี่ยงเสียเงินและเวลา

ภายหลังจากช่วงวิกฤติเศรษฐกิจในปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ ประยงค์ได้เพิ่มเติม ปรัชญาการเรียนรู้ของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงว่า “เรียนในสิ่งที่ต้องรู้ เรียนในสิ่งที่ ควรรู้”^{๑๓๐} ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์ปัจจัยภายนอกกระทบชุมชนทั้งเร็วและรุนแรงกว่าเดิม จึง ต้องเตรียมคนและชุมชนให้พร้อม การเรียนในสิ่งที่ต้องรู้เป็นการเรียนเพื่อเอาไปทำ ส่วนการ เรียนในสิ่งที่ควรรู้ เพื่อป้องกันตัว สร้างภูมิคุ้มกัน^{๑๓๑} สิ่งที่ต้องรู้นี้ เป็นสิ่งที่ประยงค์ได้รับรู้มา ตั้งแต่เมื่อครั้งดูงานที่ทวีปยุโรปและได้เห็นทางตันของทุนนิยมซึ่งมาในปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ ได้ เริ่มปรากฏชัดขึ้นในประเทศไทยและทั่วโลก ประยงค์ได้ย้ำในเรื่องนี้ว่า “สิ่งที่ควรรู้คือ ที่ผม วางแผนตรงนี้เพราะผมเอาเรื่องความนึกคิดลึก ๆ ในใจที่บอกใครไม่ได้มาถอดแตรก มา

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๑.

^{๑๒๙} ประยงค์ รัตนรงค์, *รวมความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดของชุมชนไม้เรียง*, (นครศรีธรรมราช : ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง, ๒๕๔๖), หน้า ๗๔.

^{๑๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๒.

สวดแทรกไว้ในสิ่งที่เขาควรจะมี ผมไม่บอกว่าอะไรมันเป็นอะไรนะ แต่คิดว่าเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้มันมีส่วนเกี่ยวข้องกับเราในอนาคต”^{๑๓๒}

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง กลายเป็นศูนย์เรียนรู้ที่ชาวบ้านให้ความเชื่อมั่น จึงเป็นศูนย์กลางของการรับรู้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนมากขึ้นด้วยเช่นกัน ปัญหาเหล่านี้มีทั้งปัญหาเฉพาะคน และปัญหาร่วมกันของหลาย ๆ คนซึ่งในกรณีหลังนี้ได้นำไปสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นองค์กรขึ้น ประสงค์กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างการประชุมทั่วไปกับศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงว่า “แต่ก่อนพอคุยกันเสร็จแล้วมีการประชุมกันแล้ว พอเลิกประชุมกลับไปก็หายทุกที แต่ระยะหลังที่เราตั้งศูนย์ศึกษาขึ้นมาแล้ว การพูดคุยแต่ละครั้งไม่ว่าจะเป็นการอบรมเป็นการสัมมนา เราทำจนได้ข้อสรุป พอได้ข้อสรุปแล้วไปลงมือปฏิบัติในทุกเรื่อง”^{๑๓๓}

ในช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๓๘-๒๕๓๙ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงได้ส่งเสริมการเรียนรู้จากเดิมที่มีคนในชุมชนหรือหน่วยราชการภายนอกมาอบรมให้ มาบัดนี้ได้พัฒนาสู่การให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ตนเอง รู้จักตนเองมากขึ้น ทั้งนี้เริ่มจากการจัดตั้งผู้นำชุมชนที่เป็นตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ ๕ คน จำนวน ๘ หมู่บ้าน (ขณะนั้นมีเพียง ๘ หมู่บ้านและไม่ได้รวมเขตเทศบาล) ผู้นำชุมชนเหล่านี้มาประชุมร่วมกันและเรียกว่า **สภาผู้นำชุมชนไม่เรียง** เป็นอาสาสมัครในแต่ละหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นมาช้อนกับผู้นำที่เป็นทางการ^{๑๓๔} ในครั้งแรกทำหน้าที่เก็บข้อมูลในหมู่บ้านร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ลงพื้นที่ชุมชนไม่เรียงเพื่อทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ซึ่งเริ่มใช้ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๐^{๑๓๕} การเก็บข้อมูลทำให้ได้เรียนรู้การทำแผน แต่เมื่อใกล้เสร็จสิ้น ประสงค์นึกคิดได้บางอย่างและนำไปสู่ก้าวสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนไม่เรียง ประสงค์เล่าว่า

พอทำเกือบจะเสร็จเรียบร้อยผมก็นึกเอะใจขึ้นมาว่า ที่เราตั้งหน้าตั้งตาทำร่วมกันเต็มที่มีมันได้ส่วนหนึ่งคือเราได้รับรู้ แต่เราควรจะได้มากกว่านั้น ผมก็คุยกับชาวบ้านว่าถ้าเราทำเรื่องข้อมูลต่าง ๆ แล้วในที่สุดพอส่งให้สภาพัฒนา สภาพัฒนาก็เอาไปหมดจะเหลืออะไร เราน่าจะมีส่วนเหลืออะไร ผมบอกว่าทุกคนที่ร่วมกันทำข้อมูลต่าง ๆ เราก็พยายามถ่ายเอกสารเก็บไว้ ต้นฉบับที่ทำร่วมกับสภาพัฒนาก็ให้เขาไป แต่สำเนาเราเก็บไว้ หลังจากเสร็จสิ้นเรื่องของสภาพัฒนาเราทำแผนของชุมชน เอาข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ ทำเหมือนกับที่สภาพัฒนาเขาทำให้เราเห็น ทำเรื่อง SWOT อะไรต่าง ๆ เราเรียนรู้จากตรงนั้น หากจุดเด่นจุดด้อย โอกาสอะไรต่าง ๆ เราก็จะใช้ประสบการณ์จากตรงนั้นมาคิดมาทำวิเคราะห์จากข้อมูลของพวกเราที่เรา

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ ประสงค์ ธรณรงค์, ๕ กันยายน ๒๕๕๕.

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ ประสงค์ ธรณรงค์, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๑.

^{๑๓๔} ประสงค์ ธรณรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ ประสงค์ ธรณรงค์, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๑.

มีอยู่ ในที่สุดเราได้แผนของชุมชนเมื่อปี ๓๙ เราทำแผนที่ ๑ ของไม้เรียงได้สำเร็จ แล้วเราก็เอาแผนนั้นลงสู่การปฏิบัติตั้งแต่ปี ๔๐ เหมือนกัน^{๑๓๖}

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม้เรียงในการต่อยอดจากการเก็บข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในครั้งนั้น นำไปสู่การผุดบังเกิดทางสังคมอีกประการหนึ่งซึ่งได้แก่ กระบวนการเรียนรู้สู่การจัดทำแผนแม่บทชุมชน กระบวนการเรียนรู้นี้เป็นเครื่องมือที่ทำให้แต่ละครัวเรือนรู้จักตนเอง รวมทั้งรู้จักชุมชนและรู้จักโลกภายนอกร่วมกัน กระบวนการเรียนรู้ก็นำไปสู่การปฏิบัติในเรื่องที่เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นและการพัฒนาสิ่งดี ๆ ให้เกิดขึ้น แผนแม่บทชุมชนไม้เรียงเริ่มใช้ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ จนถึงปัจจุบันเป็นฉบับที่ ๓ ซึ่งเป็นแผนแม่บทชุมชนที่ลงลึกถึงระดับแผนพัฒนาหมู่บ้าน.

ข) ปฏิบัติการร่วมคิดพิจารณา : แก้ปัญหา ป้องกันปัญหา พัฒนาสิ่งดี ๆ

ปฏิบัติการสร้างแบบแผนอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนไม้เรียง คือการร่วมคิดพิจารณา ทั้งนี้ในการวิเคราะห์นโยบายของส่วนราชการที่เข้ามาสู่ชุมชนนั้น คนในชุมชน โดยเฉพาะในสภาผู้นำชุมชนไม้เรียงจะตั้งคำถามว่า นโยบายดังกล่าวนี้จะช่วยแก้ไขปัญหามาได้อย่างไร หรือจะช่วยป้องกันปัญหาได้อย่างไร หรือจะช่วยพัฒนาสิ่งดี ๆ ให้เกิดขึ้นได้อย่างไร คำถามทั้ง ๓ ข้อนี้ถือเป็นคำถามสำคัญที่ต้องหาคำตอบให้ได้จากนโยบายหรือโครงการที่ส่วนราชการนำมาสู่ชุมชน หากนโยบายหรือโครงการไม่ตอบคำถามดังกล่าว ก็จะต้องเจรจาเพื่อให้ได้ประโยชน์กับชุมชนมากที่สุด แบบแผนพฤติกรรมนี้ ข้าราชการบางคนเรียกว่า “เป็นคอมมิวนิสต์พันธุ์ใหม่”^{๑๓๗} “ขัดคำสั่ง” ทางราชการ, หรือไม่ใช่ชุมชนเข้มแข็งแต่ “เป็นชุมชนหัวแข็ง”^{๑๓๘} เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างหนึ่งที่ประยงค์ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ ทางราชการมีนโยบายผ่านทางเกษตรตำบลให้แจกถั่วเขียวและกำหนดให้ปลูกในที่นาหลังการเก็บเกี่ยว^{๑๓๙} เพื่อไม่ให้ที่ดินว่างและมีรายได้เสริม มองในเบื้องต้นโครงการนี้มีเจตนาดี เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร โดยทางราชการกำหนดให้แต่ละหมู่บ้านต้องทำแปลงสาธิตอย่างน้อย ๑ แปลง ๆ ละ ประมาณ ๑ ไร่ โดยมีงบประมาณค่าใช้จ่ายพร้อมเมล็ดถั่วเขียวและปุ๋ยให้เรียบร้อย แต่พอมาที่ชุมชนไม้เรียง ปรากฏว่าไม่สามารถหาคนรับโครงการได้ เหตุผลเนื่องจากเมื่อโครงการนี้จะมานั้น มีการประชุมกันในสภาผู้นำชุมชนไม้เรียงถึงเรื่องนี้แล้ว พบว่านาที่ไม้เรียงนั้นเป็นนาลุ่มลึก พอหลังเก็บเกี่ยวหากไปไถปลูกถั่วเขียว พอหลังจากนั้นไม่ถึงเดือน จะมีฝน

^{๑๓๖} อ่างแล้ว.

^{๑๓๗} อ่างแล้ว.

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๓.

^{๑๓๙} อ่างแล้ว.

ใหญ่ตกมาเสมอ น้ำจะท่วมเต็มนา ถั่วเขียวที่ปลูกจะเสียหายหมด ดังนั้นในที่ประชุมจึงเสนอว่าอย่าปลูกในที่นาหลังเก็บเกี่ยวเลยแต่ขอต่อรองว่ายินดีปลูกแปลงสาธิตให้แต่ให้ปลูกบนบกที่เป็นที่ว่างรอการปลูกยางอยู่ เมื่อชาวบ้านเสนอกับเกษตรตำบลว่าอย่าปลูกในที่นาแต่ขอปลูกในที่อื่นเกษตรตำบลบอกว่า “ไม่ได้ คำสั่งมันเป็นอย่างนี้ ถ้าคุณทำมันต้องทำตามคำสั่งที่เขากำหนดมานี้แหละ”^{๑๔๐} ประยงค์เล่าถึงการเจรจาระหว่างชาวบ้านกับเกษตรตำบลให้ฟังว่า

ชาวบ้านบอกว่าแล้วถ้ามันเกิดมีปัญหาที่มีความเสียหายเกิดขึ้นล่ะ คุณรับผิดชอบไหม ผมเสียเวลาเสียแรงด้วยนะ คุณรับผิดชอบไหมล่ะ เขา [เกษตรตำบล-ผู้วิจัย] บอกว่าเขาทำตามคำสั่ง เขาไม่ต้องรับผิดชอบ เป็นปัญหาขึ้นมาเขาก็เพียงรายงาน พอมันมีปัญหาเกิดขึ้นเขารายงานไปต้นสังกัดเพราะหมดหน้าที่แล้ว ชาวบ้านก็ว่าถ้าอย่างนั้นผมไม่ทำนะ มันเสียเวลา ทางผมเหนื่อย แล้วก็เสียงบประมาณเปล่า ๆ ของทางรัฐบาล พอไม่ทำเขาก็บอกว่าเราขัดคำสั่ง เขาก็ไม่รู้จะเอาอะไรไปรายงานว่าโครงการที่เขาสั่งมานี้มันประสบความสำเร็จได้แค่ไหน หรือว่ามันเกิดความล้มเหลวอย่างไร เขารายงานไม่ได้ เพราะชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ เขาก็เดือดร้อนเหมือนกัน แต่ชาวบ้านก็บอกว่ารู้อยู่แล้วว่าปัญหามันจะเกิดขึ้นแล้วไปผินทำทำไม ปัญหาเดิมที่มีอยู่แล้วเรายังแก้ไม่หมด แล้วไปสร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาทำไม นี่คือการสาเหตุของการขัดแย้งระหว่างผิงชาวบ้านกับหน่วยงานราชการ เพราะฉะนั้นพอเขาไม่ทำตามคำสั่ง ทางหน่วยงานระดับล่างที่เขาต้องรับคำสั่งมาให้ต้องไปทำ พอไม่ได้รับความร่วมมือเขาก็ทำอะไรไม่ได้ แล้วเขาก็รายงานไปถึงเรื่องความไม่สำเร็จตรงนี้เขาก็เสียหายเหมือนกัน ข้าราชการไม่มีความสามารถที่จะทำให้ชาวบ้านทำตามนโยบายนี้ได้ ก็เกิดการขัดแย้งกันระหว่างหน่วยงานกับชาวบ้านในพื้นที่ ที่อื่นอาจจะทำได้บ้างไม่ได้บ้างก็สามารถจะรายงานได้ แต่ในตำบลไม้เรียงไม่เอาสักหมู่บ้าน พวกเขาก็หาว่าชุมชนไม้เรียง ไม่ใช่ชุมชนเข้มแข็งนะ เป็นชุมชนหัวแข็ง”^{๑๔๑}

ประยงค์และพวกในเวลานั้นจึงถูกกล่าวหาว่า พวกคิดนอกคอก แต่สิ่งนี้ทำให้ในชุมชนไม้เรียงมีคำพูดว่า “ไม่รบนายไม่หายจน”^{๑๔๒} คือต้องไม่เชื่อฟังเจ้านายหรือข้าราชการจึงจะหายจนได้ ถ้าเชื่อฟังและทำตามมีแต่เกิดปัญหาและความยากจน

ประสบการณ์ที่ประยงค์ได้พบจากการดูงานในทวีปยุโรปเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ ทำให้ประยงค์มองเห็นทางตันในการพัฒนาของระบบทุนนิยม ไม่พ้นแม้แต่การทำเกษตรกรรมแบบทุนนิยม แต่สิ่งเหล่านี้ประยงค์ไม่สามารถบอกทุกคนได้ มีเพียงแกนนำบางคนเท่านั้นที่ได้

^{๑๔๐} อ้างแล้ว.

^{๑๔๑} อ้างแล้ว.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ ไกรณรงค์ ธรฤทธิ์, นายก อบต. ๒๗ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๒.

พูดคุย ดังนั้นการวางแผนแผนคุณค่าการวิเคราะห์นโยบายและโครงการดังกล่าวจึงเป็นการเตือนสติให้ชุมชนไม่เร่ร่อนรู้จักพิจารณาเลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์ และหลีกเลี่ยงการกล้าเข้าสู่การพัฒนาตามกระแสหลักที่ระบบราชการยังยึดถืออยู่ซึ่งมีแต่จะสร้างปัญหาเพิ่มขึ้นในอนาคต การทำงานของประยงค์ในช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๓๖-๒๕๔๐ จึงไม่ย่นยาก ดังที่ประยงค์สรุปไว้ว่า

การทำงานชุมชนสมัยนั้นไม่ได้ง่ายอย่างที่ทุกคนเข้าใจ เพราะคนส่วนใหญ่มารับรู้เอาระยะหลังที่ทุกอย่างเข้าที่เข้าทางแล้ว ไม่ได้เห็นในตอนเริ่มต้นว่าลำบากยากเย็นแค่ไหน และผมเองก็ไม่สามารถบอกอะไรให้คนอื่นเข้าใจเรื่องทั้งหมดหรือเป้าหมายในอนาคตได้ เพราะผมเองคล้ายหมอดูที่พยากรณ์ล่วงหน้าไปถึง ๑๐ ปี การทำทุกอย่างวันนี้เพื่อให้ตอบคำถามใน ๑๐ ปีข้างหน้า ถึงทำให้คนอื่นไม่เข้าใจว่าพวกเรากำลังทำอะไรกันอยู่ ผมปรึกษาหารือกับแกนนำเพียงไม่กี่คน แต่ก็ไม่สามารถบอกให้หมดได้เหมือนกัน เพราะกลัวจะเข้าใจยาก ยิ่งผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. คนเหล่านี้เขายึดถือเพียงคำสั่งของทางราชการเท่านั้น ถ้าไม่มีคำสั่งเขาจะไม่ทำ แต่เรื่องที่เราคิดว่าจะต้องทำ แต่ยังไม่มีการสั่งให้ทำ นอกจากเขาจะไม่ร่วมมือแล้วยังต่อต้านอีกด้วย^{๑๔๓}

ค) ปฏิบัติการสรุปหาการปฏิบัติ : การจัดการคน ความรู้ ทรัพยากร

ปฏิบัติการสร้างแบบแผนใหม่ของชุมชนไม่เรียงอีกประการหนึ่ง คือ การสรุปหาการปฏิบัติ เมื่อได้สร้างกระบวนการเรียนรู้จนได้เป็นแผนแม่บทชุมชนแล้ว สิ่งสำคัญต่อมาคือการนำแผนสู่การปฏิบัติซึ่งเป็นเรื่องการจัดการ

จากกระบวนการเรียนรู้ตนเองและชุมชนของคนในไม่เรียงได้พบข้อมูลที่น่าสนใจคือ “เราพบข้อมูลเรื่องหนี้สินของคนไม่เรียงในครั้งนั้น วันที่ ๓๑ ธันวาคมของปี ๓๘ เราพบว่าหนี้สินของคนไม่เรียง ๑,๕๙๓ ครอบครัว ใน ๑๐ หมู่บ้านเป็นหนี้ ธกส. [ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร-ผู้วิจัย] ยอดรวมไม่ต่ำกว่า ๗๔.๑ ล้านบาท”^{๑๔๔} และเติบโตขึ้นจากปีก่อน ๆ ปีละประมาณ ๑๕ ล้านบาท บางปีสูงถึง ๑๗ ล้านบาท ในแต่ละปีต่างคนต่างไม่สามารถหาเงินมาชำระหนี้เดิมได้ มีแต่กู้หนี้ใหม่มากขึ้นเพื่อจ่ายหนี้เดิมพร้อมดอกเบี้ย สภาพเช่นนี้ในบางพื้นที่เรียกว่า “ผลัดผ้าขาวม้า” คนในชุมชนไม่เรียงได้พบความจริงข้อนี้ และเห็นว่าหากปล่อยให้ดำเนินต่อไปจะถึงพืดานที่ทรัพย์สินที่จำนองไม่พอต่อหลักประกันหนี้สินจนอาจถูกฟ้องยึดที่ดินได้ เมื่อนำเรื่องนี้มาพูดคุยกันต่างถือเป็นปัญหาที่ทุกคนประสบร่วมกัน คำถามคือทำอย่างไรไม่ให้หนี้สินเพิ่มขึ้น แกนนำของชุมชนจากทุกหมู่บ้านที่มาประชุมกัน บางคนเสนอทำงานเพิ่ม ทำธุรกิจเพิ่ม แต่บางคนแย้งว่าทำแล้วต้องลงทุนเพิ่ม เสี่ยงเพิ่ม ธุรการทรัพยากรเพิ่ม สุขภาพ

^{๑๔๓} ประยงค์ รัตนรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๑.

ทรุดโทรมขึ้น บางครั้งรายได้เพิ่มจริงแต่รายจ่ายเพิ่มตามจนไม่มีเงินเหลือ ข้อสรุปในที่ประชุมคือการลดรายจ่าย จึงนำไปสู่การเก็บข้อมูลรายจ่ายของแต่ละครัวเรือนใหม่ เพื่อหาวิธีในการแก้ปัญหาเร่งด่วน วิธีป้องกันปัญหา และวิธีการพัฒนาสิ่งดี ๆ ที่ยังไม่ได้พัฒนา^{๑๔๕}

การเก็บข้อมูลรายจ่ายของครัวเรือนเป็นประจำวัน ประจำเดือน ประจำปี ทำให้กิจกรรมลดรายจ่ายของชุมชนกลายเป็นอาชีพเสริมของคนในชุมชน^{๑๔๖} กล่าวคือ พอเห็นตัวเลขว่าตนใช้จ่ายอะไร เท่าไหร่ หมู่บ้านใช้จ่ายรายการเดียวกันนั้นเท่าไร ถ้าตัวเลขใหญ่ขนาดนั้นสามารถทำให้เกิดธุรกิจในหมู่บ้านได้^{๑๔๗} เช่นไข่ไก่บริโภคจำนวนเท่าไรต่อวัน ทั้งหมู่บ้านเท่าไร นำไปสู่การเลี้ยงไก่ไข่ขึ้นโดยมีหมู่บ้านของตนเป็นตลาด เมื่อผลิตได้เหลือจากบริโภคในหมู่บ้านยังสามารถส่งขายภายนอกได้ หรือตัวเลขค่าใช้จ่ายในหมู่บ้านที่พบนั้นนำไปสู่การลดค่าใช้จ่ายลงโดยตรง เช่น บางหมู่บ้านค่าซื้อเหล้าซื้อเบียร์มากกว่าซื้อข้าว บางหมู่บ้านค่าซื้อหอยมากกว่าซื้อข้าวสาร^{๑๔๘} หากลดค่าใช้จ่ายเหล่านี้โดยตรงลงบางส่วน ก็จะมีเงินเหลือ.

การลงสู่การปฏิบัติเพื่อการลดรายจ่ายและเพื่อการพึ่งตนเองนั้น องค์การที่ดูแลการจัดการคือ สภาผู้นำชุมชนไม่เรียงโดยจัดการแปลงแผนสู่การปฏิบัติผ่านกิจกรรม ตามแผนแม่บทชุมชนฉบับที่ ๑ ที่ใช้ตั้งแต่ปี ๒๕๔๐-๒๕๔๔ ได้สร้างกิจกรรมจนพัฒนาเป็นกลุ่มหรือองค์กรจำนวน ๑๒ องค์กรโดยมีกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียงเป็นองค์กรพี่เลี้ยงซึ่งเดิมก่อนมีแผนชุมชนนั้นมีสมาชิกเริ่มต้นกลุ่มเกษตรกรคือ ๓๗ ครอบครัวและเพิ่มขึ้นเป็น ๑๗๖ ครอบครัวในเวลาต่อมา แต่เมื่อมีแผนชุมชนเกิดขึ้น นอกจากสามารถขยายจำนวนกลุ่มหรือองค์กรจาก ๑ เป็น ๑๒ องค์กรแล้ว ยังสามารถขยายสมาชิกจาก ๑๗๖ ครอบครัวเดิมเป็น ๙๔๙ ครอบครัว (ดูตารางที่ ๓.๕ ประกอบ) สิ่งนี้แสดงถึงการขยายการพึ่งตนเองทั้งองค์กรและพื้นที่ ทั้งนี้กิจกรรมที่เกิดขึ้นเริ่มต้นจากให้มีกินมีใช้ในครอบครัว จากนั้นจึงพัฒนาส่วนเกินไปตามการรับรู้และความชำนาญเพื่อไม่ให้ขาดทุนและมีความเสี่ยงน้อยที่สุด^{๑๔๙} วิชิตสรุปผลของการปฏิบัติตามแผนแม่บทฉบับที่ ๑ ว่า “ตัวเลขในช่องสุดท้ายของตารางกลุ่ม/องค์กรชุมชนที่สังกัดศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง เป็นตัวบ่งชี้ที่ชัดเจนที่สุดในความสำเร็จขั้นต้นของแผนแม่บทฉบับแรก”^{๑๕๐}

^{๑๔๕} อ้างแล้ว.

^{๑๔๖} ประยงค์ รณรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๑.

^{๑๔๘} อ้างแล้ว.

^{๑๔๙} วิชิต นันทสุวรรณ, “การเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนแม่บทชุมชน : กระบวนการตัดสินใจที่มีอิสระเพื่อกำหนดอนาคตของชุมชน”, *เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ๒๐ วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก*: ๑๕๓-๑๕๔.

^{๑๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

ตารางที่ ๓.๕ แสดงกลุ่ม/องค์กรชุมชนที่สังกัดศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง

ที่	กลุ่ม	ปีที่ก่อตั้ง	สถานที่	สมาชิกเริ่มต้น	สมาชิกปัจจุบัน	ทุนเริ่มต้น	ทุนปัจจุบัน
๑.	เกษตรกรทำสวนไม้เรียง	๒๕๒๗	หมู่ที่ ๙	๓๗	๑๗๖	๕๐๐,๐๐๐	๕,๘๐๐,๐๐๐
๒.	ธนาคารหมู่บ้าน	๒๕๔๑	หมู่ที่ ๙	๔๐	๒๗๒	๑๙,๔๐๐	๕๖๖,๕๕๓
๓.	เลี้ยงไก่พื้นเมือง	๒๕๔๑	หมู่ที่ ๑	๒๕	๕๒	๑๖๖,๐๐๐	๑๙๐,๕๐๐
๔.	แพทย์แผนไทย,สมุนไพร	๒๕๔๑	หมู่ที่ ๘	๓๖	๕๗	๑๒๑,๗๐๐	๒๗๒,๔๐๐
๕.	เพาะเห็ด	๒๕๔๑	หมู่ที่ ๑๐	๓๐	๘๒	๒๓๙,๐๐๐	๒๖๗,๐๐๐
๖.	ปลูกผักปลอดสาร	๒๕๔๑	หมู่ที่ ๒	๒๖	๒๖	-	๑๘๓,๕๕๐
๗.	แปรรูปข้าว (โรงสี)	๒๕๔๑	หมู่ที่ ๖	๔๘	๔๘	๖๖๘,๕๕๐	๗๗๒,๕๕๐
๘.	เลี้ยงปลาน้ำจืด	๒๕๔๑	หมู่ที่ ๔	๓๒	๓๒	-	๒๔๙,๗๕๐
๙.	เลี้ยงหมู	๒๕๔๑	หมู่ที่ ๒	๒๐	๓๖	๓๐๙,๐๐๐	๓๓๓,๕๐๐
๑๐.	เกษตรกรรมยั่งยืน	๒๕๔๒	๖ หมู่บ้าน	๑๒	๒๘	-	-
๑๑.	เยาวชน	๒๕๔๒	ตำบล	๓๐	๓๐	-	-
๑๒.	ผู้สูงอายุ	๒๕๔๓	๕ หมู่บ้าน	๘๒	๙๐	-	๒๔,๐๐๐
๑๓.	เกษตรกรรมเพื่อสิ่งแวดล้อม	๒๕๔๔	๕ หมู่บ้าน	๒๐	๒๐	-	-
	รวม			๔๓๘	๙๔๙	๒,๐๒๓,๖๕๐	๘,๖๕๙,๘๐๓

ที่มา : วิชิต นันทสุวรรณ, “การเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนแม่บทชุมชน : กระบวนการตัดสินใจที่มีอิสระเพื่อกำหนดอนาคตของชุมชน”, เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ๒๐ วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก: ๑๕๕.

ในแผนแม่บทชุมชนฉบับที่ ๒ (ปี ๒๕๔๕-๒๕๔๙) มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่จนได้แผนหลัก ๘ แผน โครงการหลัก ๒๐ โครงการและกิจกรรมในชุมชน ๖๓ กิจกรรม วิชิตสรุปว่า “เปลี่ยนจากการสร้างผลผลิตทางการเกษตรไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่งเริ่มต้นที่ตลาดภายในชุมชน (เพื่อกินเพื่อใช้สอยทดแทนการนำเข้าหรือการซื้อหา) เพื่อการพึ่งตนเองและลดการพึ่งพากระบบการจัดการภายนอก และสนองตลาดภายนอกโดยขายในรูปวัตถุดิบให้น้อยที่สุด”^{๑๕๑} สำหรับกิจกรรมเหล่านี้จะนำไปสู่การเกิดวิสาหกิจชุมชนต่อไป

หัวใจสำคัญประการหนึ่งของการลงสู่การปฏิบัติคือการจัดการ ซึ่งเป็นจุดอ่อนของชาวบ้าน ในอดีตคนภายนอกเข้ามาจัดการทรัพยากรชุมชนทำให้ประโยชน์ตกไปสู่ภายนอก คนในชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของทุนเจ้าของทรัพยากรถูกเอารัดเอาเปรียบและต้องยากจนลง

^{๑๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

การจัดการทุน^{๑๕๒} ของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างสร้างสรรค์และเป็นธรรมนั้น ชุมชนไม้เรียงเรียกชื่อนิยามนี้ว่า **วิสาหกิจชุมชน** วิสาหกิจชุมชนแตกต่างจากธุรกิจทั่วไปตั้งแต่แนวคิดไปจนถึงวิธีดำเนินการ ในแนวคิดธุรกิจเกิดขึ้นเพื่อความร่ำรวย สะสมกำไร แต่วิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นเพื่อความอยู่รอดของชุมชนร่วมกัน เน้นการแบ่งปัน ส่วนในวิธีดำเนินการ ธุรกิจเน้นขนาดใหญ่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพจากการประหยัดของขนาด วิสาหกิจชุมชนเริ่มต้นจากขนาดเล็ก จำกัดความเสี่ยง เน้นการกินใช้เองขยายสู่ชุมชนอย่างไรก็ตามเนื่องจากการลงทุนตัวเงิน วิสาหกิจชุมชนจึงต้องเลี้ยงตัวเองได้ มีกำไร โดย “ผสมผสานธุรกิจเชื่อมโยงถึงการแก้ปัญหา การจัดการทรัพยากร การสร้างความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนด้วย”^{๑๕๓} ผู้วิจัยสรุปว่า ธุรกิจเป็นเรื่อง “สินค้า” วิสาหกิจชุมชนเป็นเรื่อง “ชีวิต”

ในการจัดการนั้น ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงจะให้เรียนรู้ใน ๓ เรื่องสำคัญ คือ การจัดการคน การจัดการความรู้และการจัดการทรัพยากร^{๑๕๔} ก่อนลงสู่การปฏิบัติเป็นวิสาหกิจชุมชน เมื่อลงสู่การปฏิบัติยังต้องคำนึงถึงการจัดการในด้านอื่น ๆ เพิ่มเติม อาทิ การจัดการองค์กร การจัดการกิจกรรม การจัดการผลประโยชน์ซึ่งเป็นที่พึงประสงค์อันตรงและจุดสร้างประสิทธิภาพ และการจัดการสวัสดิการซึ่งเป็น “กาวใจ” ให้สมาชิกปฏิบัติตามข้อกำหนด^{๑๕๕}

ปฏิบัติการสรุปหาการปฏิบัตินั้น กิจกรรมการจัดการทุนโดยใช้วิสาหกิจชุมชนจะเป็นการก้าวสู่การพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนและนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางพระราชดำริ^{๑๕๖}

๓.๓.๑.๔ การบูรณาการ (ชุมชนทางสังคม) : รวมแกนนำ ทำตัวอย่าง สร้างบรรทัดฐาน

ก่อนปิดการทำเหมืองแร่บนเขาศูนย์ ตระกูลหลายตระกูลในไม้เรียงได้เป็นศัตรูกันเนื่องจากขัดผลประโยชน์ในเหมืองแร่ จนมีการฆ่ากันตายฝ่ายละหลายคน ในที่สุดจึงต้องยอมสงบศึกกัน แต่บาดแผลยังคงอยู่ ประกอบกับปัญหาสภาพสังคมหลังการปิดเขาศูนย์ที่มีปัญหาอาชญากรรมทั้งการปล้น ฆ่า ลักพาตัวเรียกค่าไถ่ การพนัน ฯลฯ ทำให้การบูรณาการชุมชน

^{๑๕๒} ทุนในความหมายของชุมชนไม้เรียง หมายถึง ทุนภูมิปัญญา ทุนวัฒนธรรม ทุนที่เป็นผลผลิตและทรัพยากรในชุมชน ทุนทางสังคม เป็นต้น ไม่ได้หมายถึงเฉพาะเงินเท่านั้น ดูรายละเอียดใน ประยงค์ รัตนรงค์, **วิสาหกิจชุมชน**, บรรณาธิการโดย วิจิต นันทสุวรรณ, หน้า ๘.

^{๑๕๓} ประยงค์ รัตนรงค์, **รวมความรู้ ประสบการณ์และแนวคิดของชุมชนไม้เรียง**, หน้า ๑๖๔.

^{๑๕๔} สัมภาษณ์ ขจร ทิพาพงศ์, ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง ๒๔ กันยายน ๒๕๕๓ และ สัมภาษณ์ ขจร ทิพาพงศ์, ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง ๒๖ เมษายน ๒๕๕๕.

^{๑๕๕} การจัดการในด้านต่าง ๆ ดูรายละเอียดใน ประยงค์ รัตนรงค์, **รวมความรู้ ประสบการณ์และแนวคิดของชุมชนไม้เรียง**, หน้า ๑๕๖-๑๗๑.

^{๑๕๖} ประยงค์ รัตนรงค์, **วิสาหกิจชุมชน**, บรรณาธิการโดย วิจิต นันทสุวรรณ, หน้า ๓๕.

ทั้งหมดทำได้ยาก ประยงค์และแกนนำจึงได้แยกหมู่ ๙ ออกมาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง ก่อนเป็นอันดับแรก ความกลมเกลียวภายในหมู่ ๙ เกิดขึ้นตั้งแต่นั้น แต่จะขยายต่อไปอย่างไร

ก) ปฏิบัติการรวมแกนนำ : สรรหาผู้นำธรรมชาติ

การบูรณาการคนในชุมชนไม่เรียง เริ่มจากประยงค์มองหาคนที่มีแนวคิด แนวทางใกล้เคียงกันมาปรึกษาหารือเรียนรู้ร่วมกัน จนพัฒนาเป็นกลุ่ม องค์กร เครือข่าย^{๑๕๗} และรูปแบบอื่น ๆ การรวมตัวกันนี้ได้นำไปสู่การตั้งหมู่ ๙ แต่ในบางครั้งการรวมตัวก็ล้มเหลว อาทิ การรวมกลุ่มแก้ปัญหาทางพาราที่ล้มเหลวถึงสองครั้ง แต่ในที่สุดเมื่อรวมแกนนำที่มีแนวคิดแนวทางเดียวกันได้อย่างมั่นคงจึงสามารถขยายผลไปยังเครือข่ายที่พูดคุยกันได้ จนสำเร็จเป็นกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียงซึ่งมีสมาชิกเริ่มต้น ๓๗ คนและได้ขยายตัวต่อเนื่องมาตามลำดับตามกำลังการผลิตของโรงงาน ปฏิบัติการรวมแกนนำนี้ได้ขยายจากอาชีพทางพาราสู่ด้านอื่น ๆ

ในราวปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ เมื่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสำรวจข้อมูลชุมชนไม่เรียงเพื่อจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ ประยงค์พร้อมทั้งศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงจึงขยายการทำงานครอบคลุมทั้งชุมชนด้วยวิธีการสรรหาแกนนำในหมู่บ้านต่าง ๆ ประยงค์เล่าวิธีการสรรหาให้ทราบว่า

การเตรียมการก่อนจัดเก็บข้อมูลคือการเตรียมคน ผมจึงได้ลงไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ไปนั่งคุยกับคนที่รู้จักกัน ผมถามเขาว่าถ้าคนในหมู่บ้านมีปัญหาเขาจะไปปรึกษาใครหรือใครบ้างในหมู่บ้านนี้ พูดอะไรแล้วมีคนเชื่อ ผมก็ได้รายชื่อคนเหล่านี้มาหมู่บ้านละ ๕-๖ คนจึงได้ชวนเขามานั่งคุยกันถึงปัญหาต่าง ๆ ในแต่ละหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจกัน ก็ได้ผู้นำจากหมู่บ้านต่าง ๆ ๘ หมู่บ้านในเขต อบต. บุคคลเหล่านี้มีทั้งผู้ใหญ่บ้านบ้าง ครูบ้าง อบต. บ้าง ตำรวจบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านธรรมดาที่ไม่มีตำแหน่งอะไร รวม ๘ หมู่บ้าน ๆ ละ ๕ คน ทั้งหมด ๔๐ คน เรานัดคุยกันบ่อยอย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง ตอนปลายหลังจากเสร็จภารกิจการกริดายาง^{๑๕๘}

^{๑๕๗} ประยงค์นิยามแนวคิดเหล่านี้ว่า กลุ่ม คือ คนจำนวนหนึ่งที่มาร่วมมือกันทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์สุขของสังคม ไม่มีกิจกรรมการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์กับสมาชิกโดยตรง, องค์กร คือ คนจำนวนหนึ่งที่มาร่วมมือกันจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์กับสมาชิก มีการแก้ปัญหา ป้องกันปัญหา พัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดมูลค่า ทำให้สมาชิกได้ประโยชน์โดยตรง, เครือข่าย คือ องค์กรตั้งแต่ ๒ องค์กรขึ้นไป ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการจัดการที่ใหญ่ขึ้นและกว้างขวางขึ้น ดูรายละเอียดใน ประยงค์ รัตนรงค์, วิสาหกิจชุมชน, บรรณาธิการโดย วิจิต นันทสุวรรณ, หน้า ๒๖ ส่วนประเภทของกลุ่มนั้นอาจแบ่งได้หลายประเภท เช่น กลุ่มที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเพื่อใช้เฉพาะกิจ อาทิ กลุ่มแชร์แรงงาน ฯลฯ กลุ่มที่จัดตั้งโดยหน่วยงานของทางราชการ, กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับงบประมาณและกลุ่มที่จัดตั้งโดยชุมชนเอง ดูรายละเอียดใน ประยงค์ รัตนรงค์, รวมความรู้ ประสบการณ์และแนวคิดของชุมชนไม่เรียง, หน้า ๑๔๙-๑๕๒.

^{๑๕๘} ประยงค์ รัตนรงค์, คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

กลุ่มคนทั้ง ๔๐ คนนี้รวมเรียกว่า สภาผู้นำชุมชนไม้เรียง ภารกิจแรกเป็นการเก็บข้อมูลเพื่อทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ ต่อมาได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้จนเกิดเป็นแผนแม่บทชุมชนขึ้นโดยมีขั้นตอนและเวทีเรียนรู้อย่างเป็นระบบ^{๑๕๙} กระบวนการเรียนรู้จัดทำแผนแม่บทชุมชนไม้เรียงนี้ถือเป็นการเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย

กิจกรรมการรวมกลุ่มนั้น ไม่ได้เกิดเฉพาะกลุ่มของประยงค์เท่านั้น ก่อนหน้านั้นมีการรวมกลุ่มอื่น ๆ อีกหลายกลุ่มซึ่งเป็นกลุ่มที่ชวนกันทำอบายมุข ประยงค์เล่าว่า

เพราะก่อนหน้านี้อีกมีการรวมกลุ่มกันทุกวันอยู่ ๒ กลุ่ม คือ ๑) **กลุ่มเฝ้าทางแยก** ไม่สามแยกหรือสี่แยกที่มีร้านค้า กลุ่มดื่มเหล้าก็จะไปรวมตัวกันในตอนบ่ายถึงเย็น ๒) **กลุ่มเฝ้าบ้านเพื่อน** บางบ้านจะเห็นปิดเจียบแต่ภายในมีการรวมกลุ่มกันเล่นการพนันทั้งกลางวันกลางคืน พวกเราจึงเป็นกลุ่มที่ ๓ ที่เป็น**กลุ่มคุยเรื่องคนอื่น** ผมได้ชักชวนตัวจัดหาหน้าซากรามาเป็นเครื่องมือในการพูดคุยเริ่มจากคุยเรื่องเล็ก ๆ แล้วก็ไล่ไปเรื่องที่ใหญ่ขึ้นจนถึงเรื่องแผน เพราะสภาพัฒน์ฯ กำลังทำแผนฯ ๘ เราก็ตกลงจะทำแผนชุมชนของเราบ้าง ผู้นำทั้ง ๔๐ คนก็อาสาที่จะช่วยกันทำข้อมูล โดยกำหนดกันเองว่าจะต้องมีข้อมูลด้านไหนบ้าง พอได้ข้อมูลรอบแรกมาวิเคราะห์ก็พบว่ายังไม่ครอบคลุมหมดทุกเรื่อง

^{๑๕๙} แนวทางการจัดเวทีการเรียนรู้การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเริ่มจากขั้นตอน ๑ การเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน จากนั้นจัดเวทีครั้งที่ ๑ เป็นเรื่องประวัติของชุมชน, ข้อมูลกายภาพ, ข้อมูลประชากร, ข้อมูลผู้นำ/แกนนำ, งานต่อเนื่องเรื่องจัดเก็บการรวบรวมข้อมูลครัวเรือนสมาชิกชุมชนและสร้างเวทีย่อยพูดคุยกับสมาชิกเพื่อขยายผล หลังจากนั้นขั้นตอนที่ ๒ การเก็บข้อมูลปัญหาของชุมชนและสมาชิก/เวทีชุมชน เมื่อได้ข้อมูลนำมาจัดเวทีครั้งที่ ๒ เป็นเรื่องข้อมูลปัญหาของชุมชนและสมาชิกในอดีตและวิธีแก้ไขที่เคยใช้, ข้อมูลปัญหาขององค์กรสมาชิกในปัจจุบัน, ปัญหาองค์กรที่จะเกิดขึ้นในอนาคตใกล้ ๆ (คาดการณ์), งานต่อเนื่องเรื่องการศึกษาดูงานและสร้างเวทีย่อย ขั้นตอนที่ ๓ การศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ/เวทีชุมชน จากนั้นมาสู่ เวทีครั้งที่ ๓ เป็นเรื่องรายงานผลการศึกษาดูงาน, ระดมความคิดเห็นกรณีศึกษาต้นแบบในชุมชนของตนเอง, งานต่อเนื่องเรื่อง การรวบรวมข้อมูลศักยภาพขององค์กรและสมาชิกขององค์กรและสร้างเวทีย่อย จากนั้นขั้นตอนที่ ๔ การเก็บข้อมูลศักยภาพของชุมชน/สมาชิก/เวทีชุมชน จากนั้นมาสู่ เวทีครั้งที่ ๔ เป็นเรื่องข้อมูลศักยภาพของชุมชน คน ความรู้ ฯลฯ, วิเคราะห์ศักยภาพที่ควรได้รับการพัฒนา, การสร้างกรอบการจัดทำแผนแม่บทชุมชน, งานต่อเนื่อง เรื่องการยกร่างโครงการและแผนแม่บทชุมชนและสร้างเวทีย่อย จากนั้นเป็นขั้นตอนที่ ๕ ยกร่างกิจกรรม-โครงการ-แผนงาน/เวทีชุมชน จากนั้นเวทีครั้งที่ ๕ เป็นเรื่องการนำเสนอแผนและโครงการ, การระดมความคิดเห็นเพื่อพัฒนาชุมชน-การจัดการต่อเนื่องหลังเสร็จกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ดูรายละเอียดใน ธีรศักดิ์ พูลนวล, “กระบวนการเรียนรู้จัดทำแผนแม่บทชุมชน”, **คู่มือการฝึกอบรม/สัมมนา**, โครงการอบรมฟื้นฟูและพัฒนาลูกคำ ๖.ก.ส. พักชำระหนี้ หลักสูตรพื้นฐานปรับวิถีคิดการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, (นครศรีธรรมราช : ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง, ๒๕๕๕) : ๘ (อัดสำเนา).

คุณวิจิต นันทสุวรรณ ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน ก็ได้อาสาจัดทำแบบฟอร์มในการจัดเก็บข้อมูลใหม่เพื่อให้ได้ข้อมูลครบทุกด้าน พวกเราทำกันหลายรอบ และใช้เวลานานพอสมควร เพราะไม่ให้ทุกคนเสียเวลาในการทำอาชีพปกติ จึงใช้วิธีการค่อยเป็นค่อยไป^{๑๖๐}

การรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่พึงประสงค์นั้น จึงควรเป็นกลุ่มที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ตนเอง ครอบครัว หมู่บ้านและเป็นชุมชน โดยเป็นการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหา ป้องกันปัญหาและพัฒนาสิ่งดี ๆ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ประยงค์สรุปถึงกระบวนการเรียนรู้จนเป็นแผนแม่บทชุมชนไว้ว่า

...ที่ว่ามาจาก ๘ หมู่บ้าน ๆ ละ ๕ คน ๔๐ คนนั้น เราบอกว่าที่จริงที่เรามาคุยกันนี้เราคุยกันเรื่องการพัฒนาพื้นที่ พัฒนาชุมชนของเรา แต่เราต้องเริ่มต้นจากตัวเองก่อนนะ อย่าไปคิดว่าเราจะไปแก้ปัญหาให้เพื่อน แต่เรื่องปัญหาตัวเองที่ยังมีอยู่เรายังไม่ได้แก้ มันจะไม่มีน้ำหนักในการไปพูดกับคนอื่น มันต้องแก้ปัญหาตัวเองก่อน ก็ไล่ถามว่าใครมีปัญหาอะไรบ้าง ตรงนี้ใครมีปัญหาอะไรบ้าง ก็มีกันคนละเล็กคนละน้อย ก็เป็นผู้นำ ปัญหาใหญ่ ๆ ไม่ค่อยมี เพราะเขามีความสามารถระดับหนึ่ง^{๑๖๑}

พอทุกคนรู้สึกที่เราแก้ปัญหาตัวเองได้ระดับหนึ่งแล้ว ปัญหาของแต่ละคนใน ๔๐ คนนั้นไม่รุนแรง เราก็วางแผนกัน อะไรที่มันเป็นปัญหาร่วมกัน เราก็เป็นปัญหากับเขาด้วย แต่ส่วนใหญ่มันเป็นปัญหาเดียวกัน ก็มาคิดเป็นเรื่อง ๆ เราทำข้อมูลทั้งหมดนะ ไม่ได้คิดเฉย ๆ ...ทำข้อมูลตรงนี้แหละที่เราใช้เวลาในการคิดในการวิเคราะห์ในการทำข้อมูลเป็นเรื่อง ๆ พอหลาย ๆ เรื่อง มันมารวมกันเข้า พวกภายนอกเขามาเรียกว่านี่คือแผน แผนแม่บทนะ ที่จริงเราไม่ได้ทำแผน ครั้งแรกเราไม่ได้ทำแผน แผนมันเป็นชื่อขึ้นมาทีหลัง^{๑๖๒}

เพราะฉะนั้นคำว่าแผนแม่บทชุมชนเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้คนมาเรียนรู้ร่วมกัน ผลสรุปของการเรียนรู้จึงออกมาเป็นแผน ถ้าการทำแผนเพียงเพื่อให้ได้แผนไม่ยากหรือใครก็ทำได้ แต่การทำแผนให้ได้ความรู้ในวงกว้างก็จำเป็นต้องใช้เวลา ใช้กระบวนการที่สมบูรณ์ทุกขั้นตอน เพราะการทำแผนอย่างเดียวแต่ไม่นำแผนลงสู่การปฏิบัติ จะไม่สามารถทำให้เกิดการแก้ปัญหา ป้องกันปัญหา และพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้เลย แต่การทำแผนตามกระบวนการแผนแม่บทชุมชน คนส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีส่วนร่วมในการให้

^{๑๖๐} ประยงค์ วรรณรงค์, คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง, ดันฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๑๖๑} สัมภาษณ์ ประยงค์ วรรณรงค์, ๕ กันยายน ๒๕๕๕.

^{๑๖๒} สัมภาษณ์ ประยงค์ วรรณรงค์, ๕ กันยายน ๒๕๕๕.

ข้อมูลร่วมคิดมาตั้งแต่ต้น พอแผนลงสู่การปฏิบัติทุกคนก็เข้าใจว่าทำแล้วจะทำให้เกิดอะไร เขาจะได้ประโยชน์อะไร จึงทำให้ได้รับความช่วยเหลือ ผลดีก็จะเกิดตามมา^{๑๖๓}

ข) ปฏิบัติการทำตัวอย่าง : แปลงเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ประยงค์และกลุ่มแกนนำส่วนใหญ่เป็นผู้นำตามธรรมชาติ ไม่ได้มีบทบาทในฐานะผู้นำท้องถิ่นหรือผู้นำท้องที่ ดังนั้นการบูรณาการผู้คนในไม่เรียง ประยงค์จึงอาศัยการเริ่มต้นทำจากกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีแนวคิดเดียวกันและทำให้เห็นเป็นตัวอย่างจนเกิดผลสำเร็จ เพื่อให้คนอื่น ๆ สนใจเข้าร่วมงานด้วย ประยงค์เล่าว่า มีคนอยู่สามกลุ่ม กลุ่มแรกไม่เกินร้อยละ ๑๕ เป็นพวกอยู่ดีกินดี มีฐานะร่ำรวย พวกนี้ไม่มาร่วมกลุ่ม จะถามว่าทำแล้วได้อะไร ทำไมต้องทำ สนใจแต่หารายได้ให้กับตัวเอง กลุ่มที่สองประมาณร้อยละ ๒๐ เป็นคนที่พูดเหมือน ๆ กัน อยากเห็นการเปลี่ยนแปลง อยากเห็นความร่วมมือ อยากเห็นการพัฒนาาร่วมกัน ส่วนกลุ่มที่สามเป็นคนประมาณร้อยละ ๖๐ ประยงค์บอกว่า กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ “พวกคุณทำก่อนก็แล้วกันนะ แล้วผมจะทำได้ด้วย นั่นคือคนส่วนใหญ่”^{๑๖๔} ประยงค์สรุปและเปรียบกับบัวสีเหล่าไว้อย่างน่าสนใจว่า

การสร้างความร่วมมือที่ดีที่สุดก็คือ การทำตัวอย่างรูปธรรมขึ้น แต่ต้องทำด้วยความรอบคอบรัดกุม โดยให้เห็นตัวอย่างที่ดีและเป็นประโยชน์กับคนอื่น ๆ ในชุมชน อีกทั้งการเริ่มต้นที่เน้นการเปิดกว้างไว้ เพื่อให้สมาชิกคนอื่น ๆ สามารถเข้าร่วมได้ในภายหลัง เป้าหมายก็คือคนส่วนใหญ่ ร้อยละ ๖๐-๗๐ ดังกล่าว แต่ควรมีเงื่อนไขการเข้าร่วมในภายหลังไว้ด้วย เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ที่เข้ามาทีหลัง หวังเพียงเพื่อเข้ามาเอาประโยชน์อย่างเดียว เข้ามาแล้วต้องร่วมกันสร้างความเจริญ สร้างความมั่นคงให้กับกลุ่มด้วย และให้เป็น การเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ ไม่ได้มาร่วมด้วยการชักนำหรือถูกบังคับ ซึ่งที่ผ่านมาผู้ที่เริ่มต้นก่อนมักจะบ่นว่าคนกลุ่มที่เข้าร่วมในภายหลังว่าเป็นการเอาเปรียบผู้อื่น ช่วงบุกเบิกที่มีความเสี่ยง ไม่ให้ความร่วมมือ เมื่อเห็นประโยชน์แล้วจะเข้าร่วม จึงมักจะกีดกันไม่ยอมรับ ถ้าคิดถึงคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เปรียบเทียบคนเหมือนดอกบัวสีเหล่าก็พอจะทำให้ได้ คือกลุ่มที่เริ่มต้นได้ก่อนก็เหมือนดอกบัวที่โผล่พ้นน้ำแล้ว ครั้นพอต้องแสงอาทิตย์ก็สามารถบานเองได้ ส่วนดอกบัวที่ยังอยู่ใต้น้ำทำอย่างไรก็ไม่สามารถบานได้ แต่เมื่อเขาโผล่พ้นน้ำก็อย่าไปปิดกั้นเขา ปลอຍให้บานได้ด้วยเมื่อต้องแสงอาทิตย์ ถ้าคิดได้แบบนี้ก็จะทำให้ยอมรับได้ด้วยเหตุผลความร่วมมือ การเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกัน ก็จะกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้^{๑๖๕}

^{๑๖๓} ประยงค์ รัตนรงค์, *คุณค่าแห่งชีวิตที่ลิขิตเอง*, ต้นฉบับลายมืออัตชีวประวัติ, (อัตสำเนา).

^{๑๖๔} สัมภาษณ์ สุจินต์ อินทศิริ, บุเรง ชิตมาและประยงค์ รัตนรงค์, ๒๕ เมษายน ๒๕๕๕.

^{๑๖๕} ประยงค์ รัตนรงค์, *วิสาหกิจชุมชน, บรรณาธิการโดย วิจิต นันทสุวรรณ*, หน้า ๒๕-๒๖.

ค) ปฏิบัติการสร้างบรรทัดฐาน : ผลิตซ้ำทางสังคม

ประเด็นคำถามหนึ่งที่เกิดขึ้นคือ “เมื่อไม่มีประยงค์ ธรรงค์ ชุมชนไม้เรียงจะเป็นอย่างไร” คำถามนี้ดูเหมือนจะไม่ได้เกิดขึ้นกับผู้วิจัยเพียงคนเดียวแต่มีคนอื่น ๆ สงสัยเช่นกัน คำถามนี้เป็นคำถามเพื่อค้นหาว่าปฏิบัติการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดช่วงหลายทศวรรษนี้ จะสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นสถาบันหรือการรับช่วงต่อของผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ได้หรือไม่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปฏิบัติการดังกล่าวที่ต่อต้านวาทกรรมกระแสหลักนั้น จะสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นวาทกรรม แนวคิดหลักหรือกระบวนทัศน์ใหม่ของสังคมได้หรือไม่ สิ่งสำคัญคือแนวคิดนี้จะมีอย่างต่อเนื่องและจะมีการขยายการปฏิบัติในวงกว้างหรือไม่ ในทางวิชาการเรียกกระบวนการนี้ว่า การผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) เมื่อมีการผลิตซ้ำทางสังคมเกิดขึ้น จะเป็นการเปลี่ยนจากแบบแผนของบุคคลกลายเป็นแบบแผนของสังคม

ในชุมชนไม้เรียง มีปฏิบัติการสร้างบรรทัดฐานเกิดขึ้นเช่นกัน ในที่นี้จะยกตัวอย่างบุคคล ๒ คนที่เป็นผลจากการผลิตซ้ำทางสังคมและปัจจุบันเป็นต้นแบบในการผลิตซ้ำต่อไปอีก คือ สุจินต์ อินทศิริและชจร ทิพาพงศ์ นอกจากนี้การสร้างบรรทัดฐานนี้ยังได้ขยายไปสู่ชุมชนอื่น ๆ เช่น หนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, หนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี, บ้านจำรุง จังหวัดระยอง เป็นต้น สุจินต์ อินทศิริหนึ่งในตัวอย่างได้เล่าถึงการสร้างบรรทัดฐานให้ฟังว่า

ไม้เรียงต้องมีน้ำยงค์ ถ้าไม่มีน้ำยงค์จะอยู่ได้ไหม คือคำถามนี้จะไต่ยินมาตลอด ตั้งแต่เริ่มกระบวนการมา เพราะว่าคนภายนอกเขายอมรับไม้เรียงแล้ว เวลาเขามาเขาจะถามแบบนี้ แล้วเราก็จะตอบว่าลุงยงค์ไม่ได้สอนให้พวกเราเชื่อมั่นที่ตัวบุคคล ไม่ได้สอนให้เชื่อมั่นที่ตัวลุงยงค์ แต่ให้เราคิดเป็นของตัวเอง แต่ที่สำคัญถ้าจะรักษาความเป็นไม้เรียงให้ไม้เรียงเข้มแข็งหรือให้ชุมชนเข้มแข็งไว้ได้ต้อง**ศรัทธาในกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง** วันนั้น พอเป็นโอกาสว่าเราได้ออกจากพื้นที่ที่ใช้กระบวนการชุมชนเข้มแข็งที่ใช้ที่ไม้เรียงเอาไปทำดู ไม่ใช่ว่าทำแล้วเราจะมีความสุขไหม ทำแล้วเราจะรวยไหม ทำแล้วชุมชนที่อื่น เขาจะมีความรู้มีความเข้าใจแล้วก็มีคามเข้มแข็งเหมือนที่ไม้เรียงนี้ไหม ก็เลยเป็นโอกาสได้ไปทำที่นั่น^{๑๖๖}

ปัจจุบันนี้ สุจินต์ อินทศิริได้นำกระบวนการที่เรียนรู้จากชุมชนไม้เรียงไปทำงานที่ขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ขณะเดียวกันสุจินต์ได้ไปดูงานชุมชนอื่น ๆ ที่ได้เรียนรู้กระบวนการจากชุมชนไม้เรียงไปใช้งานประสบความสำเร็จ สุจินต์สะท้อนให้ฟังอีกว่า

ตอนที่เขามาที่ไม้เรียง จากการที่เขาเรียนรู้กับเราแล้วเขากลับไปทำ แต่ในขณะเดียวกันเราออกจากไม้เรียงแล้วไปทำที่อื่นก็ต้องไปดูว่าเขาพัฒนาไปถึงไหน แล้วก็ไป

^{๑๖๖} สัมภาษณ์ สุจินต์ อินทศิริ, บุเรง ชิตมาและประยงค์ ธรรงค์, ๒๕ เมษายน ๒๕๕๕.

เอาความรู้จากเขากลับไปทำที่อื่นด้วย แต่ที่สามารถจะสรุปได้เลยว่าที่ไหนก็แล้วแต่ที่เขาหยิบไปเฉพาะเรื่อง เขาทำไม่สำเร็จ แล้วหน่วยงานหลายหน่วยงานที่หยิบไปเฉพาะเรื่องก็ทำไม่สำเร็จ แต่ถ้าเอาไปเป็นกระบวนการ พื้นที่ที่เขาทำสำเร็จเพราะเขาใช้กระบวนการ คือบางทีก็ทำเฉพาะเรื่องหนึ่ง คือพัฒนาผู้นำ บางทีก็ทำศูนย์เรียนรู้เลย บางทีก็ทำแผนแล้วก็เสร็จ แต่พื้นที่ที่เขาสำเร็จเขาไปเป็นแบบกระบวนการ พัฒนาสร้างแกนนำให้ได้ สร้างผู้นำอินทรีย์ให้ได้ในเรื่องของแผนถ้าหากหน่วยงานไหนมาเรียนรู้แล้วกลับไปทำแผนนี้จบ แต่ถ้าหน่วยงานไหนมาเรียนรู้แล้วกลับไปจัดกระบวนการการเรียนรู้ ทำแผนแม่บทชุมชนก็ได้^{๑๖๗}

สุจินต์ ย้ำถึงกระบวนการและการพัฒนาแกนนำโดยจัดอบรมหลักสูตร ผู้นำอินทรีย์ขึ้นเป็นผู้นำที่มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิและปัญญา ตามหลักพระพุทธศาสนา สุจินต์สรุปว่า

การสร้างผู้นำอินทรีย์ก็คือทำให้ผู้นำในหมู่บ้านนั้นมีจิตวิญญาณถึงระดับปัญญาให้ได้... ฟ้าไปบรรยายไม่ทันจบเลย วิทยากรที่ดำเนินการเขาถาม “ผู้นำอินทรีย์เป็นผู้นำที่ทำปุ๋ยอะไรแบบนั้นหรือ” ไม่ใช่ทำปุ๋ย ผู้นำอินทรีย์ก็คือ หนึ่งถ้าคุณจะทำเรื่องศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้องให้ผู้นำหรือแกนนำในหมู่บ้านนั้นเข้าใจและศรัทธาในสิ่งที่เราจะทำศูนย์เรียนรู้ชุมชน ศรัทธาคือความเชื่อ พอเขาเชื่อมั่นในกระบวนการตรงนี้ พอเขาศรัทธา ใจก็มา เวลาเมื่อเกิด ไปจัดเวทีได้เลย สองก็คือวิริยะ คือความเพียร ความเพียรก็คือความอดทนและอดกลั้น ถ้าไปทำงานชุมชนแล้วไม่มีความอดทน มันก็กระแทกกันไปหมด ถ้าไม่อดกลั้น มันก็ทำไม่ได้ ผู้นำให้สร้างตบะก่อน สามคือสติ ให้ระลึก รู้ตัวเองก่อนทำ รู้ชุมชนก่อนทำ แล้วหลังจากนั้นก็จะเป็นเรื่องของสมาธิ สมาธิคือจิตใจที่แน่วแน่ คือการวิเคราะห์ให้รู้ชัดเจน สุดท้ายอินทรีย์ตัวที่ห้าคือปัญญา^{๑๖๘}

ประสบการณ์ของสุจินต์สะท้อนจากการเข้าร่วมกับสภาผู้นำชุมชนไม่เรียงตั้งแต่แรกจนได้รับการกล่อมเกลามากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม่เรียง ทำให้มีวิธีคิดและบรรทัดฐานคล้ายคลึงกัน สุจินต์ได้เล่าให้ฟังเพิ่มเติมซึ่งยืนยันถึงข้อความข้างต้น

ศรัทธาคือความเชื่อมั่น ใจก็มา ใจมา เวลาเมื่อเกิด แต่ถ้าไม่ศรัทธา เขาชวนก็ครั้งมันไม่ศรัทธามันก็ไม่มา ตัวพี่เองที่มาส่งน้ำยางแล้วยืนฟังลุงประยงค์พูด แล้วเราบอกว่าเรื่องที่ลุงประยงค์พูดทุกอย่างมันคือเรื่องเรา มันตรงกับเรา ชีวิตเรามันย่าแย่แล้ว ที่ลุงประยงค์พูดทุกอย่างตรงกับชีวิตเรา กลับไปแล้วก็บอกกับพี่เขยซึ่งเป็นสมาชิก อบต. ก็บอก “เวลาประชุมเดือนหน้าเมื่อไรจะมาด้วยนะ”...คือมันย่าแย่ หนึ่งครอบครัวก็พูดจากันไม่รู้เรื่อง ไปคนละทิศคนละทาง สองหนี้สินก็เยอะเยะบานปลาย สุขภาพร่างกายก็ไปไม่

^{๑๖๗} อ่างแล้ว.

^{๑๖๘} อ่างแล้ว.

ไหว เพราะเป้าหมายคือต้องการร้ายรวย แล้วที่ลุ่มประยงค์พูดในเรื่องของชุมชนพึ่งตนเอง ตอนนั้นไม่ได้พูดคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงไง ใช้ตัวเราเอง เราหลงทางแล้ว แล้วพี่เขยก็บอก ว่าเขากำลังหาคนหมู่บ้านละ ๕ คน เอาด้วยสิ...พอศรัทธาปั๊บ แล้วที่นี้เราก็น่ามีความอดทน อดกลั้นที่จะรับรู้เรื่องราวตรงนั้น จากนั้นมันระลึกตัวเองว่ามีสติ สติก็คือการรู้ตัวเอง ณ จุดนั้นเลย แต่ที่ต้องที่มาฝึกเยอะกับลุ่มประยงค์ในเรื่องสมาธิ เพราะพี่เป็นคนสมาธิสั้น พอเป็นผู้นำปั๊บ เรามีจุดมุ่งมั่นว่าเราจะต้องทำงานกระบวนการเข้มแข็ง เราจะต้องมีทีม ทีมทุกคนต้องเหมือนที่เราคิดที่เราวางแผนร่วมกัน แต่จริงๆ แล้วมันไม่ใช่ ขนาดคนมาประชุมครั้งแรกเขาลงชื่อแล้วเขาก็กลับ พี่ก็บอกว่าถ้าลงชื่อแล้วกลับไม่ต้องมาก็ได้ แต่ถ้ามาก็ไม่ต้องกินกาแฟเพราะมันเปลือง แล้วคำที่ว่าเป็นผู้นำนะ ต้องมีความอดทน ต้องมีความอดกลั้นนะ เพราะฉะนั้นเราได้ฝึกอินทรีย์ ๕ ไปในตัวเลย สุดท้ายก็คือกลายเป็นพาตัวเองรอดในวงของการเป็นผู้นำ^{๑๖๙}

ในชุมชนไม่เรียง ปฏิบัติการสร้างบรรทัดฐานใหม่ให้เกิดขึ้นเป็นหน้าที่ของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง ทั้งนี้ ขจร ทิพาพงศ์ผู้บริหารศูนย์ศึกษาฯ ได้เล่าถึงสิ่งที่อบรมว่า

ส่วนที่หนึ่งก็เน้นเรื่องแนวคิด แล้วก็หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นส่วนใหญ่เลย เรื่องกระบวนการเรียนรู้ คือเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้วก็เรื่องกระบวนการเรียนรู้เป็นหลักเลย ที่เราเน้นส่วนนี้ใช้ในการฝึกคือส่วนที่หนึ่งให้คนได้รู้จักตัวเอง อันนี้เป็นเรื่องสำคัญเลย คือที่ผ่านมาไม่ได้รู้จักตัวเอง เหมือนกับว่าค้นหาศักยภาพของตัวเองไม่เจอ ที่นี้เราก็มารู้รูปแบบแนวคิดว่าคุณคิดยังไงให้เขาสามารถค้นหาศักยภาพของเขาให้เจอ พอเขาสามารถที่จะรู้ถึงศักยภาพของเขา เขาจะไปวางแผนชีวิตเขาถูก ที่ผ่านมามีคือไปตามกระแสหมด พอใครบอกว่าทำอย่างนั้นดีก็ทำ ทั้ง ๆ ที่ตัวเองยังไม่มีความรู้ไม่มีความสามารถ ที่นี้เราต้องการให้เขามีความสามารถก่อน ให้รู้ถึงจะไปทำ แล้วก็ให้ทำสิ่งที่เขารู้แล้ว ไม่ต้องไปทำสิ่งที่เขาสงสัยว่า เข้าใจว่า ไม่ต้อง ที่นี้เราจะใช้รูปแบบการปรับแนวคิดค้นหาศักยภาพของเขาให้เจอแล้วเขาสามารถกำหนดทิศทางของเขาได้ บนฐานทรัพยากร บนฐานภูมิปัญญาของเขา เหมือนกิจกรรมนี้เป็นแค่ตัวอย่าง การทำของใช้ การเลี้ยงปลา การเลี้ยงกบ อันนี้เป็นกรณีตัวอย่างให้เขาเห็นว่าถ้าคุณมีที่ดินน้อย ๆ ถ้าคุณต้องการจะกินปลาคุณก็สามารถเลี้ยงได้ ถ้าของใช้ทำแบบนี้เนะ มันก็ใช้ได้เหมือนกับที่คุณซื้อจากท้องตลาด เราจะใช้ตรงนี้เป็นตัวให้เขาสามารถมองเห็น พอเขามองเห็นก็บอกว่าคุณไม่ต้องทำเหมือนกับที่ผมว่าทั้งหมด แต่ว่าคุณต้องไปดูว่าคุณเหมาะจะทำเรื่องอะไร^{๑๗๐}

^{๑๖๙} อ้างแล้ว.

^{๑๗๐} สัมภาษณ์ ขจร ทิพาพงศ์, ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง ๒๔ กันยายน ๒๕๕๓.

สิ่งที่น่าสนใจคือ เมื่อเข้าอบรมแล้วจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแนวคิดจนเป็นแบบแผนพฤติกรรมใหม่ในชีวิตได้หรือไม่ แล้ววัดจากอะไร ขจรได้ตอบคำถามผู้วิจัยในเรื่องนี้ไว้ว่า

[เปลี่ยน] ได้ก็ไม่ทั้งหมดนะ แต่ว่าผมคิดอย่างนี้ละว่าจากคนที่เขาไม่เคยมีความรู้เรื่องการทำน้ำหมักชีวภาพทำปุ๋ยชีวภาพ ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการทำประเภทของใช้ น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า สบู่ แต่ก่อนเขาไม่เคยมีความรู้ตรงนี้ เลี้ยงปลาเขาก็ไม่เคยมีความรู้...แต่พอเขาผ่านการฝึกอบรมปุ๊บ ทีนี้เราใช้ตัวชี้วัดง่ายนิดเดียว ถ้าเขายังกลับมาถามอีก...หลังจากจบแล้ว แสดงว่าเขายังสนใจ อันหนึ่งแล้ว สองวัดดูดีบางอย่างไม่มีขายในท้องตลาดทั่วไป อย่างเช่นกากน้ำตาลสำหรับทำปุ๋ยหมัก หัวเชื้อสำหรับทำเป็นสบู่ทำน้ำยาล้างจานมันไม่มี แต่เขากลับมาซื้อ พอเขากลับมาซื้อเราก็ถามว่าตอนนี้ทำอยู่หรือ “ตอนนี้ทำอยู่ทำใช้ดี” เราก็ตอบได้เลยว่าแสดงว่าเขาใช้อยู่ วัดแบบนี้เอาก็ได้...ถ้าเขาไม่ทำจริงเขาไม่กลัลงทุนซื้อ นี่เขายังหมუნกลับมาซื้อ สมมติว่าเขาซื้อไปครั้งหนึ่งเขาไปใช้ประมาณสักสามเดือนสี่เดือนเขาก็มาอีก แสดงว่าคนนี้เขาต่อเนื่อง...แต่บางคนเก่งไปอีกระดับหนึ่งคือสามารถไปขยายผลให้กับคนอื่นได้ เอาไปสอนต่อ ขยายผลในญาติพี่น้อง คนที่อยู่ใกล้ๆ บ้าน แสดงว่าไประดับที่สองแล้ว ก้าวหน้าแล้วไปสอนเพื่อนได้ ผมว่าเป็นเรื่องดี เพราะว่าตรงนี้หนึ่งเราตั้งเป็นศูนย์อิสระ ไม่ขึ้นกับหน่วยงานไหน ทำแบบชาวบ้าน พอเป็นแบบชาวบ้านคนที่เขาเข้ามาใช้บริการก็ถือว่าไม่ได้เป็นระบบราชการ...อันที่สองมันอยู่ในพื้นที่เขาก็สามารถเข้ามาใช้บริการได้ตลอด...เพราะที่นี้เราใช้หลักคิดว่าความรู้หาที่ไหนก็ได้ แต่ถ้ามีความรู้ไม่นำสู่การปฏิบัติมันก็ไม่เกิดการพัฒนา เรียกว่าไม่เกิดปัญญา แต่ที่นี้เราจะใช้สองอย่างควบคู่ ๑.ได้ความรู้ ๒.ได้ปฏิบัติ ทีนี้ถ้าได้ความรู้ได้ปฏิบัติมันก็ได้ปัญญา เพราะคนถ้าได้ทดลองทำมันเหมือนกับว่าถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ก็ได้พิสูจน์ ได้ทดลองว่ามันเป็นอย่างนี้ละ มันค้นหาคำตอบของมันเจอในตัวของมัน”^{๑๗๑}

ในการปรับเปลี่ยนแนวคิดนั้น ศูนย์ศึกษาฯ จะใช้วิธีการเรียนรู้ในสามด้านด้วยกัน ทั้งด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับความเชื่อหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ขจรเล่ารายละเอียดในเรื่องนี้ว่า

แต่เราใช้หลักส่วนใหญ่จะเอาหลักแบบธรรมชาติให้เขาสามารถมองเห็นได้ตลอด คำว่ามองเห็นได้คือหนึ่งในรูปแบบที่เราใช้การปรับแนวคิดคนในการพัฒนาคือมันมีสามส่วนส่วนที่หนึ่งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เวลาคนมาอยู่ร่วมกันอย่างน้อยที่สุดก็ได้รู้จักกัน ทีนี้การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนมันจะเกิดประโยชน์ เพราะคนหนึ่งเก่ง

^{๑๗๑} อ่างแล้ว.

เรื่องหนึ่ง อีกคนหนึ่งเก่งอีกเรื่องหนึ่ง แต่ที่นี้ถ้าเขามีโอกาสได้แลกเปลี่ยนกันนี้สุดยอด ถือว่าเป็นองค์ความรู้หนึ่ง ที่ในส่วนที่สองสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เพราะเราต้องการเน้นว่าถ้าเขาอยู่ในพื้นที่ในชุมชน ถ้าเขาสามารถรู้จักว่าพันธุ์ไม้หรือธรรมชาติต่าง ๆ เชื้อต่อชีวิตเขายังไง เขาจะอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างไร คือแทนที่เขาจะทำลายอย่างเดียวนะ บางทีเขาก็จะเกิดจิตห่วงหาเหว่ เกิดการอนุรักษ์เพิ่มขึ้นอะไรต่าง ๆ ได้เยอะนะ ที่นี้ในส่วนที่สาม มองว่าแนวทางในการพัฒนาการเชื่อมคนให้คนสามารถอยู่ในสังคมกันได้ มันก็ต้องมีวัฒนธรรมมีประเพณีต่าง ๆ เรียกว่าวัฒนธรรมด้านความเชื่อ...วัฒนธรรมด้านความเชื่อเขาจะเชื่อผีสางเทวดาก็แล้วแต่ ตรงนี้ถ้าคนนับถือเขาถือว่าตรงนี้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ คือมันจะเป็นนามธรรมก็จริง แต่เขาถือว่าของศักดิ์สิทธิ์ แสดงว่าเป็นตัวหลอมคนได้ ทำให้คนเกิดความรู้สึกศรัทธาร่วมกัน พอศรัทธาร่วมกันก็สามารถอยู่ในสังคมร่วมกันได้^{๑๗๒}

การมองความสัมพันธ์ทั้งสามด้านนี้ สามารถนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงวิธีคิดได้อย่างไร ขอรอธิบายในเรื่องนี้ว่า

ที่นี้ประเด็นอยู่ที่ว่าที่นี้ถ้าดูผิวเผินเหมือนกับเราไม่ได้ทำอะไร แต่ถ้าลงลึกเวลาเราฝึกอบรมเวลาแลกเปลี่ยน เขาจะให้เห็น นี่คือขั้นตอนการปรับแนวคิดคน มันต้องให้เขาย้อนเห็นตัวเขาให้ได้ ให้เขาย้อนเห็นสังคมรอบนอกให้ได้ ให้เขาย้อนเห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และให้เขาสามารถมองเห็นถึงเชิงของการเปรียบเทียบ เหมือนกับเปรียบเทียบสีดาสีขาว ของดีหรือไม่ดี พอเขาเห็นมันจะนึกภาพออก ก็ไม่มีใครไปทำให้เขาได้ เราจะไปทำให้เขาก็ไม่ได้ใช่ไหม การทำความดีมันอยู่ที่คน แต่ถ้าเรามีแนวคิดที่ว่า ถ้าเราจะทำดีร่วมกันเราจะทำอะไร การเรียนรู้ร่วมกันเป็นเรื่องสำคัญมากเลย

การเปลี่ยนแปลงวิธีคิดนี้ จึงไม่ใช่เป็นการใส่ความคิดใด ๆ ลงไป แต่เป็นการให้แต่ละคนได้เรียนรู้ที่จะเปลี่ยนวิธีคิดของตนเองโดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดต่อตัวเขาและประโยชน์ต่อชุมชน ขอรอธิบาย วิธีการอบรมที่แตกต่างจากการอบรมทั่วไปนี้ให้ฟังว่า

คือเราต้องการให้เขารู้ว่าในสังคมที่เขาอยู่กันแบบไม่แตกแยก ที่เขาสามารถรวมกลุ่มกันได้ เขาสามารถจัดการได้ แสดงว่ามันต้องมีความเชื่ออะไรอยู่อย่างหนึ่ง แต่ว่าไม่จำเป็นต้องเชื่อเหมือนกันทุกอย่าง เพราะแต่ละคนในความเชื่อคือเชื่อคนละแบบกัน แต่ว่าเราต้องมองว่าสิ่งที่เขาเชื่อนั้นมันเป็นส่วนที่ได้ประโยชน์อะไรกับเขา ได้ประโยชน์อะไรกับชุมชนของเขา อย่างเช่นว่าถ้าเขาเชื่อเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ เขาก็ไปจัดการของเขา แต่ว่าให้เขามองเห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนมารวมกันได้ เพราะที่ผ่านมามีพอเรา

รวมกลุ่มเราก็เอาระบบใส่ให้เขาหมดเลย โดยที่เราไม่ดูพื้นฐานของเขา เราคิดอะไรเราก็คิดว่าความคิดของเราคือถูกหมด เราก็บอกละเขาไปว่าต้องทำแบบนี้ ๆ นะ...เอาระบบใส่เข้าไป แต่ว่าอันนี้คือเราจะทำให้เขาเห็นว่าในการทำโดยที่ไม่ดีระบบ แต่ให้มันติดเงื่อนไขตรงที่ว่าทำแล้วไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ผู้อื่นไม่เดือดร้อน วิถีความเป็นอยู่ของเขาดีขึ้นได้ ให้เขากล้าตัดสินใจ^{๑๗๓}

กรณีที่คนมีความเชื่อต่างกัน การจะเชื่อมให้อยู่ร่วมกันนั้นจะมีวิธีอย่างไร ส่วนความเชื่อที่เข้ากันไม่ได้ เช่น กลุ่มเสื้อสีเหลือง สีแดงนั้นจะอธิบายอย่างไร ขจรตอบเรื่องนี้ว่า

ตอนที่เรใช้กระบวนการเรียนรู้ แต่ละคนคือเล่าประสบการณ์ของตัวเอง พออีกคนหนึ่งเล่ามันก็อีกเรื่องหนึ่ง แต่เป้าหมายสูงสุดของแต่ละคนก็คือทำยังไงให้เขาอยู่อย่างมีความสุขได้ ที่นี้การที่เราจะเชื่อมเราก็มองภาพว่าเรื่องนี้ก็ตืออย่างนั้นนะ โน้นก็ดีอีกแบบหนึ่ง ที่นี้ถ้าต่างคนก็ต่างมีของดีแล้วเอาของดีนั้นมาใช้ในชีวิตของเขา มันก็อยู่ได้ แล้วคนถ้ามั่นได้มีการแลกเปลี่ยนกัน บางทีสิ่งที่ตัวเองเชื่อนับถืออยู่บางทีเขาอาจจะคิดในใจว่าแสดงว่าเพื่อนนับถือเหมือนเราเหมือนกัน แต่ว่าอีกแบบหนึ่ง คนนี้อาจจะนับถือพระองค์หนึ่ง คนนั้นก็ศรัทธาอีกองค์หนึ่ง สุดท้ายคนที่เขาศรัทธาแสดงว่าต้องเป็นคนดี เพียงแต่ว่าใครจะมองว่าดีแบบไหน แต่เราอย่าไปชี้วัดเขาว่าอันนี้ต้องเป็นหนึ่งอันนี้ต้องเป็นสอง เพราะมันเปรียบเทียบไม่ได้ เราจะว่าดีเกรด ๑ เกรด ๒ เกรด ๓ ไม่ได้ แต่ว่าดีหมดเลย เพราะถ้าไม่ดีจริงเขาก็ไม่นับถือ มันอยู่ที่การจัดการของคนจัดการ

เราต้องวิเคราะห์ให้ได้ว่าหนึ่งเขาทำเพื่อผลประโยชน์ใหม่ สองที่เขาทำคนส่วนใหญ่ได้ประโยชน์ใหม่ ที่นี้ถ้าเราคุยกับเขารู้จักวิเคราะห์ว่าสินี่คิดยังไง สินี่คิดยังไง แล้วเราทดลองทำใจเป็นกลางก่อนที่จะไปยึดในจุดไหนได้ ตรงนี้เราปรับให้คน แทนที่จะปลูกฝังเรื่องหนึ่งเรื่องใดให้เขาเอาทั้งสองเรื่องมาเปรียบเทียบหาเหตุผลผลดู แล้วอย่าเพิ่งรีบสรุปตามเขาว่า สงสัยว่า เข้าใจว่า แต่ว่าเราต้องสรุปตามเหตุตามผล ที่นี้พอสรุปตามเหตุตามผลมันก็สามารถหาข้อสรุปได้ ทำให้คนแทนที่จะร้อนมันก็เย็นลงได้ ก็เหมือนที่คำพระบอกว่าให้เดินสายกลาง ถ้าเราเดินสายกลางคือมองโลกในแง่ดี แล้วเรารู้จักวิเคราะห์ให้ดี มันก็อยู่เป็นสุขได้^{๑๗๔}

ประสบการณ์ของขจร ทิพาพงศ์เป็นอีกตัวอย่างของคนที่ผ่านมากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม่เรียงแล้วได้เปลี่ยนจากผู้มีวิธีคิดแบบทุนนิยมจนประสบปัญหาไปสู่วิธีคิดแบบ

^{๑๗๓} อ่างแล้ว.

^{๑๗๔} อ่างแล้ว.

พึ่งตนเอง พร้อมทั้งสามารถนำกระบวนการเรียนรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดให้กับคนอื่น ๆ เพื่อให้แต่ละคนสามารถพึ่งตนเองได้ มองเห็นศักยภาพของตนเอง ไม่ดูถูกตนเองและไม่ดูถูกกันเอง

ทั้งสุจินต์ อินทศิริและขจร ทิพาพงศ์ถือเป็นตัวอย่างของผลจากปฏิบัติการสร้างบรรทัดฐานใหม่ในชุมชนไม้เรียง และเป็นตัวอย่างของผู้ผลิตซ้ำกระบวนการดังกล่าวในปัจจุบัน

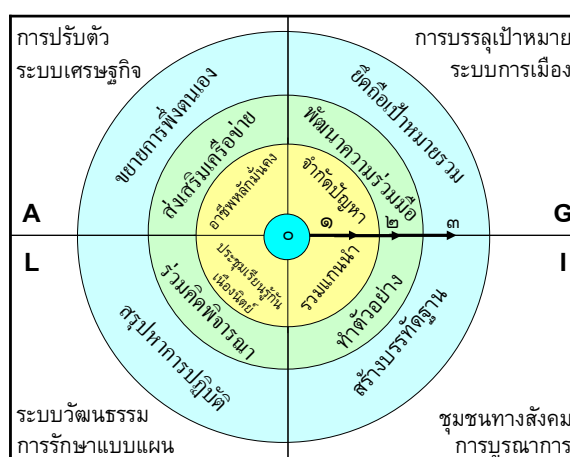
ส่วนในระดับที่กว้างขึ้นนั้น ประยงค์และเครือข่ายได้ขยายผลการสร้างบรรทัดฐานใหม่ อาทิ กระบวนการเรียนรู้การจัดทำแผนแม่บทชุมชน วิสาหกิจชุมชน ฯลฯ ออกไปยังชุมชนอื่น ๆ อย่างไรก็ตามการสร้างบรรทัดฐานใหม่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพราะแม้แต่ชุมชนไม้เรียงเองความสำเร็จยังไม่เกิดขึ้นทั้งหมด ประยงค์กล่าวว่า แต่เดิมเป็นวิธีคิดแบบทุนนิยมเต็มร้อยละร้อย แต่ปัจจุบันปรับเป็นการพึ่งตนเองมากขึ้น เมื่อผู้วิจัยได้ขอให้ประเมินผลดู ประยงค์สรุปว่า “ผมว่าออกจากทุนนิยมประมาณ ๖๐ เปอร์เซ็นต์ได้นะ”^{๑๗๕}

กล่าวโดยสรุป ปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์ของประยงค์และคนในชุมชนไม้เรียงเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมในชุมชนภายหลังการปิดเขาศูนย์เป็นการสร้างคุณค่าใหม่ซึ่งแตกต่างจากบรรทัดฐานของสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว ดังนั้น การต่อต้านจากระบบเดิมจึงปรากฏอยู่อย่างเนื่อง ๆ ในทุกด้าน ทั้งนี้ปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว (ดูภาพที่ ๓.๔ ประกอบ) เริ่มจากการประชุมเรียนรู้กันเรื่องนิตยั ระหว่างประยงค์และแกนนำ ๑๒ คน จนแยกหมู่บ้านเพื่อจำกัดปัญหาซึ่งถ้ามองในระดับระบบจะเป็นหน้าที่การสร้างแบบแผนคุณค่าหรือหน้าที่ของระบบวัฒนธรรม หน้าที่การบูรณาการหรือชุมชนทางสังคมและหน้าที่การบรรลุเป้าหมายหรือหน้าที่ของระบบการเมือง เมื่อกำหนดขอบเขตแล้ว ปฏิบัติการต่อไปคือการปรับตัวในการพัฒนาอาชีพหลักให้มั่นคงซึ่งเป็นปฏิบัติการด้านระบบเศรษฐกิจ จากนั้นกลุ่มของประยงค์ได้ร่วมกันคิดพิจารณาแนวทางของตนเองจนประสบผลสำเร็จและสามารถขยายวงก่อตั้งโรงงานยางขึ้นท่ามกลางความไม่เห็นด้วยของหน่วยงานภายนอก ปฏิบัติการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างปี พุทธศักราช ๒๕๒๓-๒๕๕๕ นี้ ได้ทำให้ประยงค์และกลุ่มเติบโตขึ้นทั้งในด้านจำนวนผู้มีส่วนร่วมมีการปฏิบัติที่หลากหลายและในพื้นที่ที่กว้างขวางขึ้น แต่ปัญหาและผู้ไม่เห็นด้วยยังคงมีอยู่ การสร้างแบบแผนคุณค่าใหม่เป็นระบบวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้มีบรรทัดฐานในการพิจารณานโยบายและโครงการจากส่วนราชการถือเป็นภูมิคุ้มกันให้ชุมชนไม่เอนเอียงตามกระแสการพัฒนาที่มีอนาคตมืดมน การทำตัวอย่างและเริ่มจากกลุ่มคนเล็ก ๆ เป็นวิธีการสำคัญในการพัฒนาความร่วมมือและการสร้างเครือข่าย วิธีนี้ทำให้เกิดความต่อเนื่องกลมเกลียวพร้อมกับการแปลงเปลี่ยนสังคมในเวลาเดียวกันซึ่งตามปกติจะเกิดร่วมกันไม่ถนัดนัก กล่าวคือ ความต่อเนื่องกลมเกลียวจะมาพร้อมกับการรักษาบรรทัดฐานของสังคมเดิมด้วยการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) ส่วนการแปลงเปลี่ยนสังคมจะมาพร้อมกับนวัตกรรม

^{๑๗๕} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๕ กันยายน ๒๕๕๕.

ทางวัฒนธรรม (cultural innovation)^{๑๗๖} ซึ่งทางหนึ่งรักษาสິงเดิม อีกทางนำเสนอสิ่งใหม่ โอกาสเกิดความขัดแย้งรุนแรงจึงมีสูงเมื่อมองด้วยกระบวนทัศน์สมัยใหม่ประเภทเหตุผลนิยมหรือความคิดแบบคู่ตรงข้าม (dichotomy) แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นเช่นนั้นเมื่อมองด้วยกระบวนทัศน์หลังสมัยใหม่แบบมุมมองบูรณาการ กล่าวคือ คุณค่าใหม่นำไปสู่การสร้างบรรทัดฐานใหม่ได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปพร้อมกับบรรทัดฐานเดิมที่จางหายไปอย่างช้า ๆ

ปฏิบัติการต่อหน้าที่ของระบบสังคม

ภาพที่ ๓.๔ แสดงปฏิบัติการต่อหน้าที่ของระบบสังคม

๓.๓.๒ กระบวนการผุดบังเกิดของชุมชนไม้เรียง

การอธิบายกระบวนการอาจทำได้หลายวิธี โดยทั่วไปจะอธิบายกระบวนการด้วยขั้นตอน อาทิ ขั้นตอนการกำหนดเป้าหมาย ขั้นตอนประชุมวางแผน ขั้นตอนดำเนินการ ขั้นตอนขยายผล ขั้นตอนจัดการ ขั้นพัฒนาเป็นสถาบัน เป็นต้น การอธิบายด้วยวิธีนี้เป็นการมองสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดเป็นเส้นตรง (linear) ไม่สัมพันธ์กับบริบท เป็นการมองแบบกลไกที่เป็นเหตุเป็นผลตายตัว ซึ่งต่างจากแนวคิดการผุดบังเกิดที่ “สิ่งใหม่” เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นเส้นตรง คาดการณ์ไม่ได้ ฯลฯ

ในการวิจัยนี้ จะอธิบายกระบวนการผุดบังเกิดใน ๒ มิติ มิติที่หนึ่ง เป็นการอธิบายปฏิบัติการของประยงค์และคนในชุมชนไม้เรียงที่ผุดบังเกิด “สิ่งใหม่” ดังที่ได้นำเสนอปรากฏการณ์ในหัวข้อที่ผ่านมา เป็นการผุดบังเกิดบนบริบทของระบบสังคมที่มีวาทกรรมความคิดหลักและกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกัน ทำให้ปฏิบัติการนั้นไม่สามารถหวังผลได้ว่าจะเกิดการผุดบังเกิด “สิ่งใหม่” หรือไม่ มิติที่สองเป็นการอธิบายความยั่งยืนของ “สิ่งใหม่” ที่เกิดจากกระบวนการผุดบังเกิดนั้นจะสามารถพัฒนาความต่อเนื่องต่อไปได้หรือไม่ ในระดับใด

^{๑๗๖}

Farouk Y. Seif, “Social Change in The “Aperspectival World”: The Paradox of Social Reproduction and Cultural Innovation”, **TRANS** Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften, No. 16/2005, [online] Source: http://www.inst.at/trans/16Nr/01_2/seif16.htm [16 December 2012].

จากปฏิบัติการในหัวข้อที่ผ่านมา จะพบว่ามีลักษณะที่สอดคล้องกับการผุดบังเกิดทางสังคมตามที่นำเสนอไปในบทที่ ๒ กล่าวคือ มีปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์ที่ขยายตัวและเกิดขึ้นซ้ำ ๆ ทั้งการประชุมปรึกษาหารือกัน การลงมือปฏิบัติ ฯลฯ จนมีคุณสมบัติใหม่เกิดขึ้นหลายประการ อาทิ การจัดตั้งหมู่บ้านใหม่ การจัดตั้งหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒, การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียง, การสร้างโรงงานผลิตยางแผ่นผึ่งแห้ง การตั้งศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง การเกิดสภาผู้นำชุมชนไม้เรียง การเกิดแผนแม่บทชุมชนไม้เรียง การเกิดเครือข่ายยางพารานครศรีธรรมราช เครือข่ายยมนา การเกิดวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

การผุดบังเกิดหรือ "การมีความสัมพันธ์ชนิดใหม่บางอย่าง" นี้ มีลักษณะตรงตามที่เทอเรนซ์ ดีคอน ได้นิยามและแสดงไว้ในบทที่ ๒ เช่นกัน กล่าวคือ "สิ่งใหม่" ซึ่งได้แก่รูปแบบแบบแผนหรือหน้าที่นั้น เป็นปรากฏการณ์ซึ่งคุณสมบัติของความสัมพันธ์อยู่เหนือคุณสมบัติขององค์ประกอบในการกำหนดลักษณะการรวมตัวกัน ในกรณีนี้องค์ประกอบได้แก่ สมาชิกแต่ละคนในชุมชน ขณะที่คุณสมบัติของความสัมพันธ์ของสิ่งใหม่ได้แก่ หน้าที่ใหม่ในด้านการบรรลุเป้าหมายหรือระบบการเมือง อาทิ การแยกหมู่บ้าน การทำแผนแม่บทการพัฒนาทางพาราไทย (ฉบับประชาชน) เป็นต้น หน้าที่ใหม่ในการปรับตัวหรือระบบเศรษฐกิจในกรณีหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒ และโรงงานผลิตยางแผ่น เครือข่ายยางพารานครศรีธรรมราช เครือข่ายยมนา และวิสาหกิจชุมชนโรงงานแปงขนมจีน เป็นต้น หน้าที่ในการสร้างแบบแผนคุณค่าใหม่ในกรณีศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง กระบวนการเรียนรู้แผนแม่บทชุมชน เป็นต้น รูปแบบใหม่ในหน้าที่ การบูรณาการ อาทิ การทำงานของสภาผู้นำชุมชนไม้เรียง เป็นต้น

จากปฏิบัติการของประยงค์ คนในชุมชนไม้เรียงและเครือข่ายนำไปสู่คำถามว่า การผุดบังเกิดทางสังคมของความสัมพันธ์ชนิดใหม่เหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร และจะนำไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างไร ทั้งนี้ อาจสรุปการผุดบังเกิดทางสังคมของชุมชนไม้เรียงในทั้งสองมิติได้ดังนี้

๓.๓.๒.๑ มิติที่หนึ่ง การผุดบังเกิด : ผันผวนสู่เจริญขึ้น

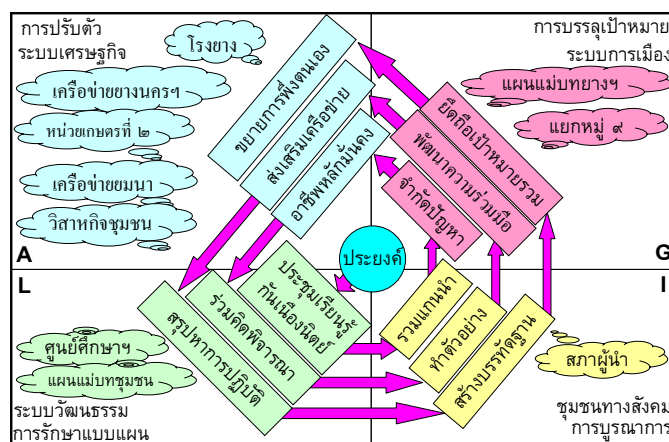
สภาพการณ์ทางสังคมที่มีความผันผวนโดยเฉพาะจากความขัดแย้งระหว่างพลังตรงข้ามกันซึ่งอาจเป็นความเห็นหรือความคิดจะเป็นเชื้ออย่างดีให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ทิศทางการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นไปในทางหนึ่งทางใดระหว่างการเสื่อมลงหรือเรียกว่าการเจาะฐานทำลายตัวเอง (self-undermining) กับการเจริญขึ้นหรือเรียกว่าการผุดบังเกิดทางสังคม (social emergence) ในทางเสื่อมลงคือความผันผวนดังกล่าวทำให้สถาบันทางสังคมที่มีอยู่เดิมไม่สามารถทำหน้าที่ในการบูรณาการกลุ่มที่มีความเห็นหรือความคิดในทางตรงข้ามเข้ามาสู่ระบบเดิมได้ ขณะเดียวกันกลุ่มที่มีความเห็นใหม่ก็ไม่สามารถทำให้เกิดการยอมรับในความเห็นนั้นในสังคมจนกลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ทางสังคมได้ การไม่สามารถทำหน้าที่เดิมหรือเรียกว่าการผลิตซ้ำทางสังคมและการไม่สามารถสถาปนาสถาบันใหม่หรือการเสนอนวัตกรรมทางวัฒนธรรมให้เป็นที่ยอมรับ นำไปสู่ความชะงักงัน ความเสื่อมลงหรือความล่มสลายของสังคมในที่สุด

ในกรณีของชุมชนไม่เรียงปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในช่วงก่อนปิดเขาศูนย์จนเมื่อปิดเขาศูนย์แล้ว กล่าวคือ ในระยะแรกระบบราชการไม่สามารถบูรณาการคนในพื้นที่ไม่เรียง ขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเสนอความคิดใหม่แต่ไม่สามารถสถาปนาสถาบันได้ เมื่อทางราชการสามารถบูรณาการผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยและปิดเขาศูนย์สำเร็จ แต่ภายในพื้นที่ไม่เรียงนั้น อำนาจของทางราชการยังไม่สามารถเข้ามาดูแลจัดการได้ วัฒนธรรมเดิมของการใช้ชีวิตบนเขาศูนย์จึงยังคงดำรงอยู่ ทั้งในเรื่องการใช้จ่ายเงินและการใช้ความรุนแรงนอกกฎหมาย สภาพการณ์ในชุมชนไม่เรียงอยู่ในลักษณะผันผวน มีความไร้ระเบียบสูง (chaos) สภาพการณ์เช่นนี้จึงเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อของการล่มสลายหรือการผุดบังเกิดทางสังคม

ทิศทางของชุมชนไม่เรียงเดินทางมาทางที่เจริญขึ้น ปฏิบัติการต่าง ๆ นำไปสู่การผุดบังเกิดทางสังคม (ดูภาพที่ ๓.๕ ประกอบ) เริ่มจากผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) อันได้แก่ ประยงค์ รัตนรงค์ได้ประชุมรวมแกนนำสำคัญและปรึกษาหารือกันอย่างบ่อยครั้งเพื่อเข้ามาจัดการสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น การกระทำที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำ ๆ และขยายตัวออกไปทั้งในทางพื้นที่และเวลา คือ ทั้งในจำนวนคนที่มาร่วมมากขึ้น ในกิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้น และในเวลาที่ต้องเฝ้าระวังยาวนานเช่นนี้ เป็นพื้นฐานแรกของการกระบวนการผุดบังเกิดทางสังคม แต่การผุดบังเกิดในขั้นตอนนี้ยังเป็นการผุดบังเกิดแบบชั่วคราวโดยเชื่อมโยงเข้ากับความสัมพันธ์ที่มีความผันผวน และยังเป็นขั้นที่พร้อมจะหายไปได้เมื่อความผันผวนหายไป การกระทำซ้ำ ๆ นั้นไม่ใช่จะนำไปสู่การผุดบังเกิดทางสังคมเสมอไปแต่ต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงแนวคิดให้สอดคล้องกับสถานการณ์และพากเพียรในการกระทำซ้ำ ๆ จนเห็นผลลัพธ์ ดังที่ปรากฏเมื่อการรวมกลุ่มในการผลิตยางแผ่นครั้งแรกที่ใช้แนวทางร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันรับประโยชน์ ร่วมกันรับผิดชอบ และในครั้งที่สองที่ใช้แนวทางร่วมกันคิด ร่วมกันเรียนรู้ แยกกันทำ รวมกันขาย ทั้งสองแนวทางนี้ไม่สามารถนำไปสู่การผุดบังเกิดทางสังคมในเวลานั้น จนนำสู่แนวทางที่สามคือร่วมกันคิด ร่วมกันลงทุน จ้างเขาทำ ร่วมกันให้บริการ ซึ่งแม้ว่าแนวคิดจะถูกต้องแต่กว่าจะเห็นผลต้องใช้เวลาอีกยาวนาน อย่างไรก็ตาม แนวทางการบริหารกลุ่มกิจกรรมในแนวทางที่หนึ่งและสองนั้นไม่ใช่จะใช้ประโยชน์ไม่ได้ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงได้สรุปบทเรียนในภายหลังว่า “กลุ่มเล็กไม่เกิน ๑๐ คน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันรับประโยชน์ ร่วมกันรับผิดชอบ กลุ่มใหญ่ขึ้น ร่วมกันคิด แยกกันทำ ร่วมกันเรียนรู้ รวมกันขาย กลุ่มใหญ่คนมาก ร่วมกันลงทุน จ้างเขาทำ ร่วมกันให้บริการ”^{๑๗๗}

^{๑๗๗} แผ่นป้ายประกอบการสอนของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง ๒๔ กันยายน ๒๕๕๓.

มิติที่หนึ่ง ปฏิบัติการนำสู่การผุดบังเกิด

ภาพที่ ๓.๕ แสดงมิติที่หนึ่ง ปฏิบัติการนำสู่การผุดบังเกิด

สำหรับการผุดบังเกิดทางสังคมของชุมชนไม้เรียงนั้น อาจวิเคราะห์ได้จากปฏิบัติการทั้ง ๑๒ ชุดในหัวข้อที่ ๓.๓.๑ และเกลียวพลวัต (spiral dynamic) ที่ปรากฏในภาพที่ ๓.๕ ดังนี้

เริ่มจากประยงค์ วรรรงค์ได้ ๑) ประชุมเรียนรู้ร่วมกับ ๒) แกนนำ ๓) จำกัดปัญหาในชุมชนไม้เรียงด้วยการแยกหมู่ ๔ จากนั้นได้พัฒนา ๔) อาชีพหลักให้มั่นคง เริ่มจากการจัดตั้งหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒ เพื่อเน้นในการทำสวนยาง การปฏิบัติตามแนวคิดของทางราชการไม่สามารถผุดบังเกิดกลุ่มที่มีความยั่งยืนได้ นำไปสู่ ๕) การร่วมคิดพิจารณาแนวทางของตนเอง จากนั้น ๖) ทำตัวอย่างในกลุ่มแกนนำเล็ก ๆ ให้เกิดความมั่นคงทางความคิด เมื่อมีความมั่นคงทางความคิดแล้วจึง ๗) พัฒนาความร่วมมือ ลดความขัดแย้งต่าง ๆ โดยเฉพาะที่มาจากการมองทิศทางเป้าหมายที่ไม่ตรงกัน และ ๘) สร้างเครือข่ายขยายกลุ่มให้ใหญ่ขึ้นเป็นองค์กรและเครือข่าย จนเกิดเป็นโรงงานยาง เครือข่ายยางพารานครศรีธรรมราช เครือข่ายยมนา และวิสาหกิจชุมชน ในทางแบบแผนคุณค่านั้นได้พัฒนาการเรียนรู้ของบุคคลไป ๙) สู่การปฏิบัติอย่างเป็นสถาบันด้วยการจัดตั้งศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง จนนำไปสู่การกล่อมเกลாதาสังคม (socialization) เป็นกระบวนการเรียนรู้ตนเองของคนในชุมชนไม้เรียงและเกิดเป็นแผนแม่บทชุมชนในที่สุด แบบแผนคุณค่าเหล่านี้ได้กลายเป็นสถาบัน (institutionalized) และ ๑๐) สร้างเป็นบรรทัดฐานใหม่ของชุมชนไม้เรียงต่อไป บรรทัดฐานใหม่นี้ได้ขยายสู่ระบบสังคมที่กว้างขึ้นผ่านระบบการเมืองโดย ๑๑) ยึดถือเป้าหมายรวมและ ๑๒) การขยายการพึ่งตนเอง อาทิ การเสนอแผนแม่บทการพัฒนาทางพาราไทย (ฉบับประชาชน) การผลักดันพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เป็นการแบ่งปันสู่ระบบที่ใหญ่ขึ้น

การผุดบังเกิดสิ่งใหม่ขึ้นในชุมชนไม่เรียงนี้ ในเบื้องต้นเป็นการผุดบังเกิดขึ้นชั่วคราวจากสถานการณ์ต่าง ๆ ในขณะนั้น แต่การผุดบังเกิดดังกล่าวจะสามารถพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนได้หรือไม่ ในระดับใด จะนำเสนอในหัวข้อต่อไป

๓.๓.๒.๒ มิติที่สอง ระดับความยั่งยืนของการผุดบังเกิด

ระดับความยั่งยืนของการผุดบังเกิด “สิ่งใหม่” นั้น อาจพิจารณาได้เป็น ๓ ระดับคือระดับที่หนึ่ง การผุดบังเกิดแบบธรรมดา เป็นการผุดบังเกิดเพื่อการปรับปรุงตนเอง ระดับที่สอง การผุดบังเกิดแบบจัดการตนเองได้ เป็นระดับความยั่งยืนที่สูงขึ้นจากระดับที่หนึ่ง “สิ่งใหม่” ที่เกิดขึ้นสามารถพัฒนาระบบของตนเองได้ มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นในองค์ประกอบหรือในหน้าที่ของ “สิ่งใหม่” และระดับที่สาม การผุดบังเกิดแบบวิวัฒนาการ เป็นระดับความยั่งยืนที่สูงสุด “สิ่งใหม่” นั้นสามารถขยายตัวเองต่อไปหรือสามารถทำซ้ำตนเองได้ สำหรับในชุมชนไม่เรียง สามารถแบ่งระดับความยั่งยืนของการผุดบังเกิดได้ดังนี้ (ดูภาพที่ ๓.๖ ประกอบ)

ก) ระดับการผุดบังเกิดแบบธรรมดา : การปรับปรุงตนเอง

การผุดบังเกิดในขั้นนี้ถือเป็นการผุดบังเกิดในระดับที่ ๑ เป็นการรวมกันขององค์ประกอบซึ่งในขั้นนี้ได้แก่สมาชิกในชุมชนไม่เรียงจำนวนมาก คุณสมบัติใหม่ของการผุดบังเกิดนี้ต้องพึงพิงองค์ประกอบอยู่ แต่ทั้งองค์ประกอบและสิ่งที่ผุดบังเกิดนั้นมีคุณสมบัติไม่เหมือนกัน แต่การผุดบังเกิดในขั้นนี้ลดทอนลงมาอธิบายได้ด้วยคุณสมบัติขององค์ประกอบตัวอย่าง การผุดบังเกิดในระดับนี้ได้แก่ การแยกเป็นหมู่ ๙ ซึ่งเป็นการผุดบังเกิดแบบธรรมดาเป็นการปรับปรุงตนเอง คุณสมบัติของหมู่ ๙ แตกต่างจากคนในหมู่ ๙ แต่สามารถอธิบายลดทอนลงมาได้คือหมู่ ๙ ประกอบด้วยคนที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าว นอกจากนี้ หน่วยเกษตรกรรมที่ ๒ ก่อนพัฒนาเป็นกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียงและการตั้งโรงงานยาง ถือเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการผุดบังเกิดในขั้นนี้

ในกรณีของชุมชนไม่เรียงนั้น ขณะที่การแยกเป็นหมู่ ๙ แม้มีการพัฒนาเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) แต่ไม่ได้มีความก้าวหน้าไปจากเดิมทั้งในความซับซ้อนของคนในหมู่บ้านและความชำนาญเฉพาะของหมู่บ้าน ต่างกับกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียงที่มีการผุดบังเกิดต่อเนื่องไปสู่ขั้นที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น.

ข) ระดับการผุดบังเกิดแบบจัดการตนเองได้ : การเป็นระบบ

การผุดบังเกิดแบบธรรมดากำหนดสู่ความยั่งยืนในขั้นต่อไปได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับ การผุดบังเกิดนั้น มีการเพิ่มความซับซ้อนในโครงสร้าง (structural sophistication) หรือมีการเพิ่มประเภทความหลากหลายในสายพันธุ์ (species diversity) หรือไม่ ตามแนวคิดของโจเซฟ โพรอมม์นั้น การเพิ่มความซับซ้อนในโครงสร้างคือการเพิ่มความสามารถหรือวิธีการหรือจำนวนองค์ประกอบที่หลากหลายเข้ามาอยู่มากขึ้น เช่น คนมีฝีมือทำสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น มีอาชีพ

หลากหลายมากขึ้น ส่วนการเพิ่มความหลากหลายในสายพันธุ์คือการเพิ่มความหลากหลายในระบบใหญ่หรือสิ่งที่ผุดบังเกิดนั้นมีความชำนาญเฉพาะขึ้น เช่น มีกลุ่มทำโรงงานยาง เป็นต้น

กลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียงได้ก้าวสู่การผุดบังเกิดในขั้นต่อไปจากการเพิ่มความหลากหลายในสายพันธุ์ให้กับชุมชนไม้เรียง เมื่อกลุ่มเกษตรกรได้ตั้งโรงงานยางแผ่นผึ่งแห้งขึ้น ซึ่งมีระบบการรับน้ำยาง การผลิตยางแผ่น การตรวจสอบคุณภาพ การจัดการด้านการตลาด การซื้อวัตถุดิบ ฯลฯ ทำให้ชุมชนไม้เรียงมีการผุดบังเกิดองค์กรใหม่ที่มีความชำนาญเฉพาะขึ้น

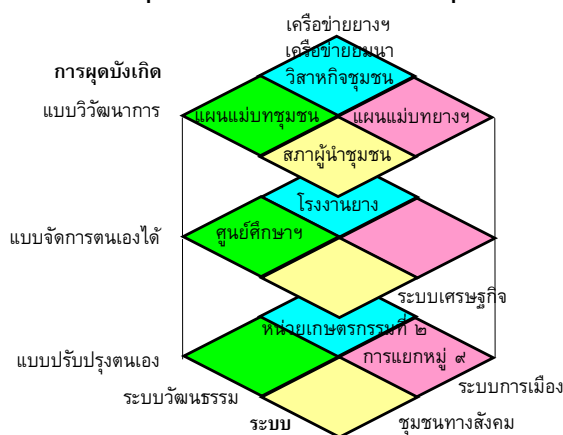
ตัวอย่างอื่น ๆ ของการผุดบังเกิดทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนไม้เรียงในขั้นนี้คือ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง สภาผู้นำชุมชนไม้เรียง กระบวนการเรียนรู้เพื่อทำแผนแม่บทชุมชน และวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

ค) ระดับการผุดบังเกิดแบบวิวัฒนาการ : การขยายตัวเองได้

การผุดบังเกิดในระดับนี้มีคุณสมบัติพิเศษคือ มีรูปแบบข้อมูลหรือความทรงจำ เกิดการให้ความหมายและสามารถสะสมสิ่งที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ขยายตัวผ่านทั้งเวลาและสถานที่ได้ เมื่อมีการส่งต่อข้อมูลไปยังรุ่นต่อ ๆ ไป จะเกิดวิวัฒนาการที่แตกต่างออกไปจากเดิมที่ละน้อย ๆ

ตัวอย่างการผุดบังเกิดแบบวิวัฒนาการนี้ ได้แก่ สภาผู้นำชุมชน กระบวนการเรียนรู้เพื่อทำแผนแม่บทชุมชน การจัดการทุนในรูปวิสาหกิจชุมชน เช่น โรงงานแปงขนมจีน ฯลฯ ตัวอย่างการผุดบังเกิดเหล่านี้มีการสะสมข้อมูลและมีกระบวนการทำซ้ำต่อเนื่อง เช่น กระบวนการเรียนรู้เพื่อทำแผนแม่บทชุมชนได้จัดทำแผนต่อเนื่องเป็นฉบับที่ ๓ รวมทั้งได้ขยายกระบวนการนี้ไปยังชุมชนอื่น ๆ ทั่วประเทศ, สภาผู้นำชุมชนไม้เรียงได้ผลิตเปลี่ยนสมาชิกใหม่เข้ามาเป็นระยะ ๆ แต่แบบแผนการพิจารณานโยบายรัฐบาลและโครงการต่าง ๆ ยังใช้หลักการเดิม นอกจากนี้ยังถ่ายทอดรูปแบบนี้สู่ชุมชนอื่น ๆ รวมทั้งพัฒนาเป็นคณะกรรมการผู้นำชุมชนแห่งชาติตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี พุทธศักราช ๒๕๔๙ อย่างไรก็ตามคณะกรรมการดังกล่าวเป็นการผุดบังเกิดที่ไม่มีความยั่งยืน ต้องล้มเลิกไปตามความผันผวนของสถานการณ์.

ระดับการผุดบังเกิดกับระบบสังคมในชุมชนไม้เรียง

ภาพที่ ๓.๖ แสดงมิติที่สองระดับการผุดบังเกิดกับระบบสังคมในชุมชนไม้เรียง

๓.๔ ชุมชนไม้เรียงกับสังคมตื่นรู้

ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงคุณสมบัติใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนไม้เรียงกับคุณสมบัติของสังคมตื่นรู้ที่ได้นำเสนอในบทที่ ๒ นั้น จะมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอย่างไร รวมทั้งสถานการณ์ในปัจจุบันและความคาดหวังต่ออนาคตของชุมชนไม้เรียงนั้น จะดำเนินไปยังทิศทางที่สอดคล้องกับสังคมตื่นรู้หรือไม่ อย่างไร

๓.๔.๑ คุณสมบัติใหม่ของชุมชนไม้เรียงกับคุณสมบัติสังคมตื่นรู้

คุณสมบัติสังคมตื่นรู้ ได้แก่วัฒนธรรมที่กำกับระบบสังคมที่พึงประสงค์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะจากที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หลักธรรมที่กำกับระบบสังคมนี้ อาจแบ่งเป็นระบบย่อยได้ ๔ ระบบย่อย คือ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ชุมชนทางสังคมและระบบวัฒนธรรม ซึ่งในแต่ละระบบย่อยสามารถแยกเป็นระบบย่อย ๆ ลงได้อีก ๔ ระบบย่อย ๆ ทั้งนี้ในแต่ละระบบไม่ว่าจะเป็นในระดับใดย่อมมีหลักธรรมกำกับอยู่ทั้งสิ้น แต่จะแตกต่างกันตามแต่ลักษณะของเฉพาะของระบบนั้น ๆ^{๑๗๘} (ดูคำอธิบายหลักธรรมที่ใช้ในบทที่ ๒ หัวข้อ ๒.๓ ในงานวิจัยนี้) ตัวอย่างระบบเศรษฐกิจเมื่อมองเป็นระบบใหญ่แบ่งเป็น ๔ ระบบย่อยและมีหลักธรรมกำกับดังนี้ ระบบย่อยการสะสมทุนและการลงทุนมีหลักธรรมกำกับคือ หลักโภควิภาค ๔ และโภคอาทิยะหรือโภคอาทิยะ ๕ เป็นต้น, ระบบย่อยการผลิตการจัดสรรและการขายมีหลักธรรมกำกับคือ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตตนิทรรณ ๔, ระบบย่อยองค์กรการประกอบการมีหลักธรรมกำกับคือ ปาปนิทรรณ ๓ และระบบย่อยการผูกมัดทางเศรษฐกิจซึ่งได้แก่ทรัพยากร

^{๑๗๘}

ดูรายละเอียดใน สมบูรณ์ เอี่ยมอารีวงศ์, “สังคมตื่นรู้ : ระบบสังคมที่พึงประสงค์ในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต: ๓๘-๑๐๗.

ทางกายภาพ ทางวัฒนธรรมและแรงจูงใจมีผลกระทบกำกับคือความสันโดษ การให้ทานหรือการแบ่งปันให้แก่สังคม ทั้งนี้โดยผลกระทบใหญ่ที่ขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจในสังคมต้นรู้คือ อโลภะ

จากแนวคิดสังคมต้นรู้ดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบกับคุณสมบัติใหม่ของชุมชนไม่เรียงจะมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอย่างไร ในที่นี้จะขอนำเสนอตัวอย่างการผูกมัดบังเกิดในชุมชนไม่เรียง ๑๐ ตัวอย่าง โดยแบ่งตามระบบย่อยของระบบสังคมเป็น ๔ ระบบ ดังนี้

๓.๔.๑.๑ ระบบเศรษฐกิจ

๑) การตั้งหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒ เป็นการจัดตั้งขึ้นในลักษณะที่เป็นหน้าที่การบูรณาการในระบบเศรษฐกิจซึ่งได้แก่ระบบย่อยองค์การประกอบการ การจัดตั้งหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒ นี้เพื่อให้ได้รับการส่งเสริมและการรวมกลุ่มกันในการประกอบอาชีพการทำสวนยางโดยเฉพาะในเรื่องการผลิตยางแผ่นให้ได้คุณภาพ ขายได้ราคาดี ในส่วนนี้ผลกระทบที่กำกับในระบบย่อยองค์การประกอบการคือ ปาปณิกธรรม ๓ ได้แก่ หลักพ่อค้าหรือการประกอบการซึ่งสะท้อนถึงการต้องรู้จักสินค้า ต้นทุน ราคาขายและกำไร ต้องมีความสามารถในการซื้อและการขาย รวมทั้งต้องทำตนให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้ จะเห็นได้ว่า การรวมกลุ่มของชาวสวนยางในครั้งแรกและครั้งที่สอง มีปัญหาในเรื่องการรู้จักสินค้าตนเองเนื่องมาจากการผลิตที่ไม่ได้คุณภาพและไม่สม่ำเสมอ รวมทั้งมีปัญหาในการทำตนให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจทำให้คุณภาพไม่เสมอกัน การรวมกลุ่มใน ๒ ครั้งแรกจึงล้มเหลว ต่อมาการรวมกลุ่มทางอาชีพโดยมีผลกระทบในการรู้จักสินค้าของตนเอง การรู้จักธุรกิจที่ซื้อขายดีและการทำให้ตนเป็นที่เชื่อถือและการมีแหล่งเงินทุน จึงทำให้กลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียงผูกมัดบังเกิดขึ้น

๒) การเกิดโรงงานยาง

การเกิดโรงงานยางของกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียงเป็นระบบย่อยการผลิต การจัดสรรและการขายเป็นการผูกมัดบังเกิดเพื่อทำหน้าที่การบรรลุเป้าหมายในระบบเศรษฐกิจ คุณสมบัติของโรงงานยางคือ เป็นธุรกิจผลิตยางแผ่นให้กับสมาชิกทำสวนยางในชุมชนไม่เรียงต้องผลิตให้สอดคล้องกับปริมาณน้ำยางของสมาชิกและผลิตอย่างต่อเนื่อง ต้องมีระบบการเก็บรักษาสินค้าและรายได้เพื่อจ่ายเงินให้กับสมาชิกอย่างถูกต้องตรงเวลา รวมทั้งต้องเป็นธุรกิจที่เป็นมิตรกับทุกฝ่าย ทั้งลูกค้า สมาชิก สิ่งแวดล้อม เป็นต้น รวมทั้งต้องมีการบริหารจัดการรายได้ค่าใช้จ่ายให้เหมาะสมกับฐานะทางการเงินของตนเองด้วย ทั้งหมดนี้สอดคล้องกับหลักธรรมที่กำกับระบบย่อยนี้ในสังคมต้นรู้ได้แก่ หลักธรรมทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ ซึ่งประกอบด้วย การผลิตอย่างต่อเนื่องและใช้ปัญญาในการดำเนินการให้ได้ผลดี (อุฏฐานสัมปทา) เมื่อได้ผลผลิตหรือรายได้ก็ต้องมีระบบการรักษาทรัพย์ที่ดี (อารักขสัมปทา) เป็นมิตรที่ดีกับทุกฝ่าย (กัลยาณมิตตตา) และต้องบริหารจัดการรายได้ค่าใช้จ่ายให้เหมาะสมกับฐานะทางการเงินของตนเองในฐานะเป็นระบบย่อยหนึ่งในระบบเศรษฐกิจ (สมชีวิตา)

๓) การเกิดเครือข่ายอย่างพารานครศรีธรรมราช

คุณสมบัติใหม่จากการผูกมัดบังเกิดเครือข่ายอย่างพารานครศรีธรรมราช เป็นการทำหน้าที่การบูรณาการในระบบเศรษฐกิจ ระบบย่อยนี้คือระบบองค์การการประกอบการ หลักธรรมที่กำกับคือ ปาปณิกธรรม ๓ ได้แก่ หลักพอคำหรือการประกอบการ คือรู้จักสินค้า รู้จักธุรกิจและรู้แหล่งเงินทุน เช่นเดียวกับการจัดตั้งหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒ จนพัฒนาเป็นกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียง คุณสมบัติใหม่นี้เป็นการร่วมมือกันในการจัดการหน้าที่อื่น ๆ ในระบบเศรษฐกิจซึ่งรวมถึงการผลิต การจัดสรรและการขาย (G) ทั้งในด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิตเพื่อส่งมอบลูกค้าในกรณีฉุกเฉิน, เงินทุน (A) จากการเสนอโครงการต่อทางราชการ และแบบแผนคุณค่าของระบบเศรษฐกิจ (L) โดยเฉพาะการสร้างคุณค่าใหม่คือการร่วมมือระหว่างกันแทนการแข่งขันกันตามระบบทุนนิยม

๔) การเกิดเครือข่ายยมนา

เครือข่ายยมนาและโรงงานแป่งขนมจีนในนามของบริษัทเครือข่ายผลิตภัณฑ์อาหาร จำกัด สะท้อนถึงการทำหน้าที่ การสร้างแบบแผนใหม่และการสะสมทุนและการลงทุนของระบบเศรษฐกิจตามลำดับ กล่าวคือ เครือข่ายยมนาเกิดจากแนวคิดการพึ่งตนเอง เป็นการช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกันของกลุ่มเกษตรกร ๓ ฐานทรัพยากร ส่วนโรงงานแป่งขนมจีนเป็นรูปแบบการทำหน้าที่การปรับตัวแนวใหม่ของเครือข่ายเพื่อผสมผสานระหว่างเจ้าของทุน เจ้าของการผลิต และเจ้าของตลาดเข้าด้วยกัน หลักธรรมในสังคมที่รู้ในระบบย่อยการสร้างแบบแผนคุณค่าและระบบย่อยการสะสมทุนและการลงทุนคือ ทานและจาคะหรือการให้และการแบ่งปัน และหลักโภคาติยะหรือโภคาติยะ ๕ ซึ่งสะท้อนถึงถึงการจัดสรรเงินเพื่อใช้สอยนั้นจะใช้ปันผลแก่องค์กรของตน (Share Holder) คู่ธุรกิจและห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ป้องกันภัย บริจาคให้ภาคส่วนต่างๆ (Stake Holder) และบำรุงสถาบันศาสนา ในกรณีเครือข่ายยมนาและบริษัทเครือข่ายผลิตภัณฑ์อาหาร จำกัด ได้ปันผลประโยชน์ตั้งแต่ผู้ผลิตข้าวที่เป็นวัตถุดิบในฐานะส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทาน คู่ธุรกิจซึ่งนำแป่งขนมจีนไปจัดจำหน่าย กลุ่มอมทรัพย์ที่มาร่วมทุนตลอดจนผู้ถือหุ้นและสมาชิกผ่านการจัดสวัสดิการสังคม

๕) การเกิดวิสาหกิจชุมชน

คุณสมบัติใหม่ของวิสาหกิจชุมชนคือ การจัดการทุนของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชนอย่างสร้างสรรค์และเป็นธรรมซึ่งเป็นหน้าที่การปรับตัวของระบบเศรษฐกิจหรือระบบย่อยการจัดการทุน หลักธรรมที่กำกับได้แก่ โภคาติยะหรือโภคาติยะ ๕ เป็นหลักธรรมที่เน้นในเรื่องการจัดสรรประโยชน์ให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องซึ่งแตกต่างจากระบบทุนนิยมที่เน้นการสะสมทุน

๓.๔.๑.๒ ระบบการเมือง

๑) การแยกเป็นหมู่ ๙

การผุดบังเกิดนี้ เป็นส่วนหนึ่งของหน้าที่การบรรลุเป้าหมายคือการสร้างสันติสุข โดยมีระบบย่อยการปกครองทำหน้าที่นี้ การแยกเป็นหมู่ ๙ นี้ เป็นความต้องการแยกปัญหาที่เกิดขึ้นทั่วไปในชุมชนไม่เรียง ณ เวลานั้น ให้มีขอบเขตที่จัดการได้โดยอาศัยกลุ่มคนที่มีความเห็นในแนวทางเดียวกัน คือการพัฒนาอาชีพหลัก เรื่องนี้มีตัวอย่างที่คล้ายคลึงกันในจกกวัดติสสุตร^{๑๗๙} เมื่อสังคมตกต่ำจนมีการฆ่าฟันกันทั่ว บางพวกไม่ต้องการทำกุศลกรรมจึงได้ไปหลบซ่อน จนเหตุการณ์ฆ่าฟันผ่านไป จึงรวมกลุ่มคนที่ไม่ฆ่าฟันกัน แล้วปรึกษากันว่า

‘พวกเราสูญเสียญาติมิตรมากมายเช่นนี้ เพราะยึดถืออกุศลธรรมเป็นเหตุ ทางที่ดีพวกเราควรทำกุศล ควรทำกุศลอย่างไรดี ทางที่ดีพวกเราควรงดเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ควรสมาทานประพตีกุศลธรรมนี้’ แล้วจึงพากันงดเว้นจากปาณาติบาต สมาทานประพตีกุศลธรรมนี้ เพราะสมาทานกุศลธรรมเป็นเหตุ พวกเขাজักเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง...^{๑๘๐}

นอกจากนี้ ระบบย่อยการปกครองตามแนวคิดสังคมที่รู้ยังมีหลักธรรมที่กำกับคือ พรหมวิหาร ๔ หรืออัมปมัญญา ๔ การละอคติ ๔ ทั้งสองกลุ่มนี้เป็นหลักธรรมประจำระบบเพื่อไม่ให้ระบบก่อความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่กดขี่ เบียดเบียนประชาชนด้วยอำนาจการบังคับบัญชา ส่วนหลักธรรมกำกับสมรรถภาพของระบบย่อยการปกครองคือ พละ ๕ ของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งหลักธรรมสงเคราะห์ประชาชนหรือราชสังคหวัตถุ

ในหมู่ ๙ ชุมชนไม่เรียงนั้น นับจากจุดเริ่มต้น ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่เมื่อได้รับเลือกตั้งโดยไม่มีคู่แข่ง ได้ร่วมมือกับแกนนำสำคัญคนอื่น ๆ ในการพัฒนาหมู่บ้านตามหลักพละ ๕ และราชสังคหวัตถุจนกลายเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง มีการบำรุงการเกษตร การส่งเสริมอาชีพ และการใช้ปัญญาในการจัดการกิจกรรมภายในหมู่บ้าน เป็นต้น

๒) การเสนอแผนแม่บทการพัฒนาทางพาราไทย (ฉบับประชาชน)

คุณสมบัติใหม่จากการเสนอแผนแม่บทการพัฒนาทางพาราไทย (ฉบับประชาชน) คือการที่เครือข่ายทางพาราทั่วประเทศได้เสนอความต้องการโดยตรงต่อพรรคการเมืองและสามารถนำไปสู่การปฏิบัติตามแผนดังกล่าว การผุดบังเกิดนี้คือหน้าที่การปรับตัวในระบบการเมืองซึ่งตรงกับระบบการมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นการแสดงความต้องการและการเกื้อหนุนของสมาชิกระบบสังคมที่มีต่อระบบการปกครองและระบบการนำและการตัดสินใจ

^{๑๗๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๑-๑๐๕/๖๗-๗๗.

^{๑๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๗๕.

ในสังคมตื่นรู้หลักธรรมที่กำกับระบบย่อยการมีส่วนร่วมทางการเมืองคือ ขรวาธรรม ๔ และมีความเลื่อมใสผู้นำทางการเมืองจากการถือธรรมหรือธรรมประมาณในปมาณิก ๔

กรณีชุมชนไม่เรียง ผู้นำเสนอแผนแม่บทได้ใช้หลักขรวาธรรมสอดคล้องกับสังคมตื่นรู้ ทั้งในการเสนอความจริงของยางพาราในประเทศไทย การปรับปรุงแผนแม่บทจากการระดมความคิดเห็น การพากเพียรเดินทางรับฟังประชาพิจารณ์ในทุกภาคของประเทศ เป็นต้น หลังจากนั้นจึงได้เสนอแผนแม่บทให้กับพรรคการเมืองที่พร้อมรับไปดำเนินการ พร้อมทั้งให้การสนับสนุนพรรคดังกล่าวในการเลือกตั้งทั่วไป.

๓.๔.๑.๓ ระบบชุมชนทางสังคม

๑) การเกิดสภาผู้นำชุมชน

คุณสมบัติใหม่ของการเกิดสภาผู้นำชุมชนคือ การมีผู้นำธรรมชาติที่เป็นอิสระจากทางราชการเป็นผู้แทนของหมู่บ้านในการมาประชุมหารือเพื่อแก้ไขปัญหา ป้องกันปัญหาและพัฒนาสิ่งดี ๆ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนไม่เรียง คุณสมบัตินี้ตรงกับหน้าที่การปรับตัวในชุมชนทางสังคมหรือระบบย่อยการทำงานและการแก้ปัญหาในพื้นที่ หลักธรรมที่กำกับระบบย่อยนี้คือ อริยวัฑฒิหรืออารยวัฑฒิ ๕, อิทธิบาท ๔, และอภิสเสนธรรม ๔

ในกรณีของชุมชนไม่เรียง สภาผู้นำชุมชนมีคุณสมบัติใหม่สอดคล้องกับหลักธรรมข้างต้นโดยเฉพาะในเรื่องการพิจารณาแล้วเสพ การพิจารณาแล้วอดกลั้น การพิจารณาแล้วเว้น และการพิจารณาแล้วบรรเทา ซึ่งตรงกับแบบแผนการร่วมคิดพิจารณาของสภาผู้นำชุมชนไม่เรียงที่ใช้พิจารณานโยบายและโครงการของทางราชการหากไม่สามารถช่วยแก้ปัญหา ป้องกันปัญหาหรือพัฒนาสิ่งดี ๆ ให้เกิดขึ้น สภาผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนจะปฏิเสธนโยบายหรือโครงการนั้น นอกจากนี้สภาผู้นำชุมชนได้ใช้หลักอริยวัฑฒิหรืออารยวัฑฒิ ๕ และอิทธิบาท ๔ ในการทำงาน กล่าวคือมีความเชื่อในเรื่องการพึ่งตนเอง การมีวินัยและเสียสละโดยสุจริต การเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะการรู้จักตนเอง รู้จักชุมชนและรู้จักโลก การเสียสละเวลาในการทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

๓.๔.๑.๔ ระบบวัฒนธรรม

๑) การเกิดศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง

คุณสมบัติใหม่ของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงคือ การเป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชนในสิ่งที่จะทำและทำในสิ่งที่รู้จริง รวมทั้งการเรียนรู้ในสิ่งที่ต้องรู้และควรรู้ คุณสมบัตินี้ตรงกับหน้าที่การบรรลุเป้าหมายในระบบวัฒนธรรมซึ่งตรงกับระบบย่อยการกล่อมเกลாதงสังคมซึ่งทำหน้าที่ในการกล่อมเกล่าสมาชิกในชุมชนให้เรียนรู้ระบบคุณค่าใหม่ รวมทั้งบรรทัดฐานของสังคมเพื่อให้สมาชิกในชุมชนเกิดการผูกมัดกับคุณค่าใหม่นั้น ๆ

หลักธรรมที่กำกับระบบย่อยนี้คือการห้ามไม่ให้ทำชั่วและให้ตั้งอยู่ในความดีหรือhiri โอตตปปะในบาปและความชั่ว และความไม่ประมาท ในศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงได้

ถ่ายทอดและให้การเรียนรู้หลักธรรมในเรื่องความไม่ประมาทในด้านการสร้างอาชีพหลัก อาชีพรองและอาชีพเสริม รวมทั้งการพึ่งตนเอง

๒) การเกิดกระบวนการเรียนรู้จัดทำแผนแม่บทชุมชน

คุณสมบัติใหม่ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้จัดทำแผนแม่บทชุมชนคือ การรู้จักตนเอง การรู้จักชุมชนและการรู้จักโลกโดยการเก็บข้อมูลจริง สิ่งนี้ตรงกับหน้าที่การบูรณาการในระบบวัฒนธรรมหรือเรียกว่าเป็นระบบย่อยการทำคุณค่าให้เป็นสถาบันกล่าวคือ เป็นกระบวนการที่ทำคุณค่าให้กลายเป็นบรรทัดฐานและเชื่อมติดกับเป้าหมายจนบรรทัดฐานกลายเป็นตัวเป้าหมายของสังคม เป็นการเปลี่ยนการยอมรับข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ค้นพบมาเป็นการผูกมัดต่อการประเมินคุณค่านั้น ๆ

หลักธรรมที่ใช้กำกับระบบย่อยนี้ได้แก่ **ศรัทธาอย่างมีเหตุผล**และนำไปสู่การปฏิบัติตามแบบแผนคุณค่าหรือบรรทัดฐานทางสังคมดังกล่าว ในกรณีชุมชนไม่เรียง ศรัทธาอย่างมีเหตุผลดังกล่าวคือ สิ่งที่ได้ค้นพบจากกระบวนการเรียนรู้ทั้งในตนเองและในชุมชน เป็นการเชื่อจากหลักฐานข้อเท็จจริงและความเป็นเหตุเป็นผล ไม่ใช่จากการคนอื่นเล่าว่า หรือจากการคาดเดาโดยไม่มีหลักฐานสนับสนุน เมื่อได้ข้อเท็จจริงแล้วจึงนำสู่การปฏิบัติซึ่งได้แก่ โครงการและกิจกรรมในแผนแม่บทชุมชน

๓.๔.๑.๕ สรุปคุณสมบัติใหม่ของชุมชนไม่เรียงกับสังคมตื่นรู้

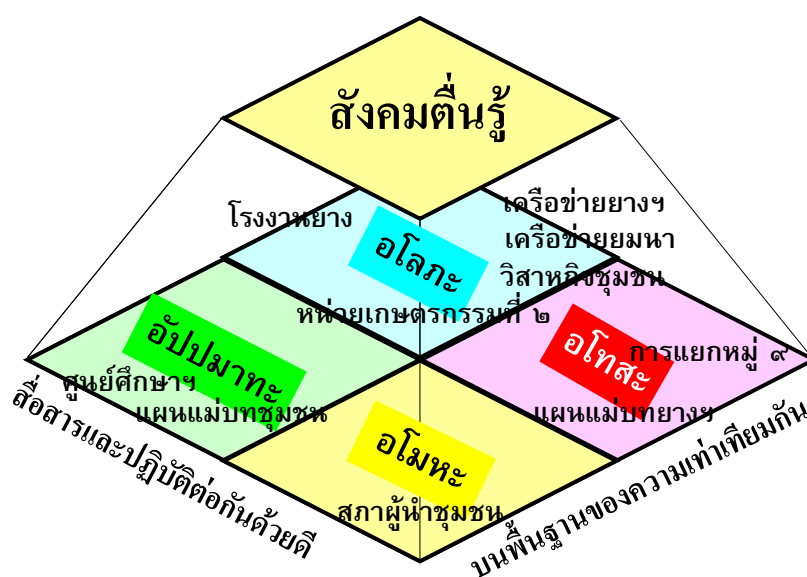
จากตัวอย่างการผุดบังเกิดทั้ง ๑๐ ตัวอย่างในชุมชนไม่เรียง พบว่าคุณสมบัติใหม่ของการผุดบังเกิดนั้นสอดคล้องกับคุณสมบัติหรือหลักธรรมที่กำกับระบบย่อยต่าง ๆ ตามแนวคิดสังคมตื่นรู้

เมื่อนำคุณสมบัติใหม่ของชุมชนไม่เรียงที่ยกมาเป็นตัวอย่างดังกล่าวมาสรุปในสังคมตื่นรู้จะพบว่า ในระบบเศรษฐกิจคุณสมบัติที่ผุดบังเกิดได้แก่ การตั้งหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒, การเกิดโรงงานยาง, การเกิดเครือข่ายยางพารานครศรีธรรมราช, การเกิดเครือข่ายยมนาและการเกิดวิสาหกิจชุมชน การผุดบังเกิดทั้ง ๕ ประการนี้ เมื่อมองในมุมของสังคมตื่นรู้จะอยู่ภายใต้การขับเคลื่อนของ **อโลภะ**หรือการเสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือกันเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง

ในระบบการเมือง คุณสมบัติที่ผุดบังเกิดได้แก่ การแยกเป็นหมู่ ๙ และการเสนอแผนแม่บทการพัฒนาทางพาราไทย (ฉบับประชาชน) การผุดบังเกิดทั้ง ๒ ประการนี้ เมื่อมองในมุมของสังคมตื่นรู้จะอยู่ภายใต้การขับเคลื่อนของ **อโทสะ**หรือเมตตา กรุณา เป็นหลักธรรมที่ตรงกันข้ามกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่กดขี่เบียดเบียนกัน เอาไรต์เอาเปรียบระหว่างฝ่ายปกครองและฝ่ายผู้ได้ปกครองหรือการพัฒนาที่ไม่สมดุลเท่าเทียม

ทางด้านชุมชนทางสังคมนั้น คุณสมบัติที่ผุดบังเกิด คือ การเกิดสภาผู้นำชุมชน เป็นคุณสมบัติที่สอดคล้องกับหลักธรรม **อโมหะ**หรือปัญญาที่ขับเคลื่อนชุมชนทางสังคมในสังคมตื่นรู้

สำหรับระบบวัฒนธรรมนั้น คุณสมบัติที่ผุดบังเกิดในชุมชนไม่เรียงได้แก่ การเกิดศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงและการเกิดกระบวนการเรียนรู้จัดทำแผนแม่บทชุมชน การผุดบังเกิดทั้ง ๒ ประการนี้ ถือว่าเป็นการผุดบังเกิดเพื่อให้ชุมชนเกิดความเท่าทันในการเปลี่ยนแปลงและเข้าใจชัดตามความเป็นจริงของสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งถือว่าสอดคล้องกับหลักธรรม **อัปมาทะ**หรือการมีสติเท่าทันที่เป็นหลักธรรมขับเคลื่อนระบบวัฒนธรรมในสังคมตื่นรู้ (ดูภาพที่ ๓.๗ ประกอบ)

ภาพที่ ๓.๗ แสดงคุณสมบัติใหม่ของชุมชนไม่เรียงกับสังคมตื่นรู้

๓.๔.๒ ปัจจุบันและอนาคตของชุมชนไม่เรียงกับทิศทางสังคมตื่นรู้

นับจากการปิดเขาศูนย์จนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี ชุมชนไม่เรียงมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในทางที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามแนวทางที่ประสงค์ ธรณรงค์และกลุ่มแกนนำได้ริเริ่มและขยายตัวมาเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้มากขึ้นนั้น เป็นเพียงภาพด้านหนึ่งของชุมชนไม่เรียงเท่านั้น ยังมีภาพความจริงในด้านอื่น ๆ ซึ่งจะนำเสนอในหัวข้อนี้ รวมทั้งภาพความคาดหวังในอนาคตที่แต่ละฝ่ายต่างมีมุมมองของตนเอง ภาพเหล่านี้จะเป็นอย่างไร และจะสอดคล้องกับทิศทางของสังคมตื่นรู้หรือไม่ เพียงใด

จากทิวทัศน์ความเชื่อของคน ๆ หนึ่งเติบโตเป็นความคิดของกลุ่มคนเล็ก ๆ จนกระทั่งได้สื่อสารพูดคุยแพร่หลายไปสู่การกระทำของคนจำนวนมากยิ่งขึ้นทุกที เป็นปรากฏการณ์ที่ต้องอาศัยความตั้งใจ ความพากเพียร ความมุ่งมั่นและการใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างรอบคอบต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน เมื่อมองกลับในอดีต สิ่งที่พบความแตกต่างคืออะไรบ้าง ประสงค์เล่าว่า

ที่ต่างกันเห็นชัดเจนนั่นคือความวุ่นวายของชาวบ้านลดลง...หลังจากที่เรามาทำเรื่องการพัฒนา การที่ให้แต่ละคนได้มีการทบทวนเรื่องอดีตของตัวเองว่าปัญหาที่เกิดขึ้น ตอนนั้นมัน

มาตั้งแต่เมื่อไร มันเกิดขึ้นมาอย่างไร การเรียนรู้ตรงนี้ทำให้คนรู้จักตัวเองได้มากขึ้น แล้วก็มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่างๆ ได้พอสมควร มาถึงตอนนี้ผมคิดว่าที่มันแตกต่างกันมาก เรื่องความวุ่นวายของสังคม แต่ก่อนสังคมมันวุ่นวายเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจก็ไม่ได้ เรื่องสังคมก็ไม่ราบรื่น อยู่ร่วมกันอย่างระแวง ตอนนี้หมดไป ก็ทำให้คนอยู่กันอย่างสงบสุข^{๑๘๑}

นอกจากสภาพทางสังคมที่สงบสุขขึ้นและการรู้จักตนเองแล้ว ขจร ทิพาพงศ์ได้สะท้อนเพิ่มเติมถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านความคิดด้วยเช่นกัน ขจรเล่าว่า

ถ้าเมื่อก่อนคนจะยึดติดระบบอุปถัมภ์หมด แต่ถ้าเรามองช่วงนี้คนจะมาคิดมุกกลับนะ บางครั้งอาจจะมองว่าถ้านักการเมืองมาให้ตั้งคัมหมั่งอะไร แต่เมื่อก่อนเขาไม่ได้คิดอะไร “สงสัยเขาส่งสารเรา ถึงเอามาให้” เขาก็คิดอีกแบบหนึ่ง แต่เขาไม่ได้มองว่าคนให้มันมีประโยชน์ แต่ทุกวันนี้คนคิดว่าถ้าคนนี้มาให้อะไร แล้วมันจะเอาอะไรจากเราไป **คนจะมีแนวคิดเป็นของตัวเองขึ้นมาระดับหนึ่ง** สังคมทุกวันนี้มันเกิดการแตกแยกมันอยู่ตรงนี้อยู่ตรงที่คนเริ่มจะเรียนรู้กันเยอะขึ้น พอเรียนรู้เยอะขึ้นมันจะมีของที่เปรียบเทียบให้เห็นเยอะ ที่นี้ในการตัดสินใจแต่ละเรื่องกว่าจะตัดสินใจได้ กว่าจะหาข้อสรุปได้บางทีก็ถกเถียงกันเยอะ คือมันเป็นกระบวนการตรงนี้^{๑๘๒}

ความไร้ระเบียบในอดีตเกิดจากความต้องการในผลประโยชน์ที่ต่างฝ่ายต่างแย่งชิงกันเป็นปัญหาในด้าน**ตัณหา** (ความทะยานอยาก) ขณะที่การมีระเบียบจากการบังคับบัญชาสั่งการแต่ฝ่ายเดียวเป็นปัญหาในด้าน**อำนาจและมานะ** (ความถือตัว) ส่วนคนในชุมชนไม่เรียงที่รู้จักตนเองมากขึ้น มีความเป็นอิสระทางความคิดมากขึ้นในปัจจุบัน กล่าวได้ว่า**มีทฤษฎีความเห็น** เป็นของตนเอง ธรรมทั้งสามนี้ คือ ตัณหา มานะและทิฐิ รวมเรียกว่า **ปญฺญจธรรม** (กิเลสเครื่องเน่นชาหรือกิเลสที่เป็นตัวการทำให้เกิดปรุงแต่งยึดเยื้อพิสดาร) ซึ่งเป็นต้นตอสำคัญของการหนีห่างจากความเป็นจริง ดังนั้นสิ่งหนึ่งที่จะทำให้**ทฤษฎีความเห็น**ที่แตกต่างมากขึ้นนั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้คือ ข้อเท็จจริง การให้เหตุผล และตัวอย่างจากการปฏิบัติซึ่งล้วนเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ความเห็นที่แตกต่างกันนี้ อาจนำไปสู่ความขัดแย้งกันได้เมื่อความเห็นไม่เสมอกันหรือไม่มี**ทฤษฎีสามัญญตา** ความท้าทายสำหรับชุมชนไม่เรียงในอนาคตคือการรักษาการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงนี้ (**สติหรืออัปปมาทะ**) และมี**ปัญญา** (อโมหะ) เข้าใจชัดตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น มิฉะนั้น ความเห็นที่แตกต่างเหล่านี้อาจนำไปสู่ความแตกแยกมากยิ่งขึ้นและเบี่ยงเบนจากทิศทางของสังคมที่รับรู้ สิ่งนี้เป็นคำถามที่รอการพิสูจน์ต่อไป

^{๑๘๑} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๒.

^{๑๘๒} สัมภาษณ์ ขจร ทิพาพงศ์, ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง ๒๔ กันยายน ๒๕๕๓.

สภาพสังคมของชุมชนไม้เรียงในช่วงที่ผ่านมาได้พัฒนาจากความวุ่นวายหลังปิดเขาศูนย์ซึ่งตรงกับระดับแถบสีแดง ตามแนวคิดของเคน วิลเบอร์ (ดูตารางที่ ๒.๒ ในบทที่ ๒ ประกอบ) คือเป็นสังคมที่คนต้องการปกป้องตนเอง ถือตนเป็นใหญ่ ไปสู่สังคมแถบสีอำพันคือมีกฎเกณฑ์ มีบทบาทหน้าที่ ยอมตามคนส่วนใหญ่ และก้าวมาสู่สังคมแถบสีส้ม คือนิยมเหตุผล ยึดถือการปฏิบัติและความเป็นธรรม หรือเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ชุมชนไม้เรียงได้เปลี่ยนจากสังคมที่เป็นอัตตาธิปไตย มาสู่โลกาธิปไตยและธรรมาธิปไตยมากขึ้นตามลำดับ.

อย่างไรก็ตาม ภาพความจริงของชุมชนไม้เรียงตามที่แสดงมานี้เป็นเพียงภาพด้านหนึ่งซึ่งแม้ว่าจะมีความเป็นจริงมากขึ้น แต่ยังมีภาพความจริงอีกด้านหนึ่งซ่อนอยู่เช่นกัน

การพัฒนาอาชีพหลักให้มั่นคงในชุมชนไม้เรียงด้วยการแปรรูปยาง ประกอบกับราคายางที่สูงขึ้นอย่างมากในตลาดโลก ทำให้ชาวสวนยางส่วนใหญ่มีฐานะดีขึ้น การใช้จ่ายจึงมากขึ้น ผนวกกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม้เรียงที่ส่งเสริมให้คนในไม้เรียงมีอาชีพรองและอาชีพเสริมเพื่อป้องกันความเสี่ยงจากอาชีพหลักเพียงอย่างเดียว ทำให้ค่านิยมของคนไม้เรียงในปัจจุบันนำรายได้จากยางพารามาเปลี่ยนเป็นทรัพย์สินในทางหนึ่งคือการสร้างธุรกิจ ประยงค์ได้เล่าถึงผลสืบเนื่องที่เกิดโดยไม่ตั้งใจว่า

แต่มาถึงปัจจุบันนี้การเปลี่ยนแปลงเริ่มเกิดขึ้น มันเจริญทางวัตถุมากขึ้น แต่ก่อนธรรามันไม่วุ่นวายเหมือนเดี๋ยวนี้ แต่เดี๋ยวนี้ความวุ่นวายตรงนั้นมันจะเกิดมากขึ้น นั่นคือความเปลี่ยนแปลงที่เขาคิดว่ามันเจริญ แต่ความรู้สึกของผมว่ามันไม่ได้เจริญหรอก มันสร้างปัญหาต่าง ๆ ความสุขความสงบมันไม่ได้ตามที่เรต้องการ แต่เราก็เห็นด้วยว่าถ้าแต่ละคนยึดอาชีพหลายอาชีพขึ้นมา ความวุ่นวายต่าง ๆ ตรงนี้มันต้องมีแน่ แต่ก่อนเราทำเรื่องการเกษตรทำสวนอย่างเดียว เราอยู่กับสวนอย่างเดียวมันก็สงบเงียบ แต่ตอนนี้เรื่องธุรกิจอื่นที่เป็นอาชีพรองอาชีพเสริมเกิดขึ้น เกิดขึ้นเยอะ...ตั้งแต่ตลาดมาเรื่อย ๆ [จนถึงบ้านประยงค์-ผู้วิจัย] ไม่มีนะครอบครัวไหนที่ทำเรื่องยางอย่างเดียว จะมีอาชีพเสริมทุกครอบครัว อย่างน้อยที่สุดก็เป็นเจ้าของสวนผลไม้ นั่นคือเป็นหลักอยู่แล้ว แต่อาชีพเสริมอย่างอื่นที่ทำเป็นธุรกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ นั่นมีเกือบทุกบ้าน^{๑๘๓}

อาชีพรองและอาชีพเสริมเหล่านี้ สำหรับหลาย ๆ ครอบครัวเมื่อมีโอกาสจึงได้ขยายธุรกิจมากขึ้นซึ่งประยงค์ตั้งข้อสังเกตว่า “พอระยะหนึ่งเห็นช่องทางสร้างควมร่ำรวย แทนที่จะอยู่ในหลักเศรษฐกิจพอเพียง มันเริ่มไม่พอเพียง”^{๑๘๔}

^{๑๘๓} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๒.

^{๑๘๔} อ้างแล้ว.

ไม่เพียงทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้นที่มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไป ทางด้านสังคมและทางด้านสิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้น

ทางด้านสังคมนั้น ปัญหาวัยรุ่นที่รวมตัวแข่งจักรยานยนต์ยามค่ำคืนและปัญหายาเสพติด ได้เข้าสู่ชุมชนไม่เรียงเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วง ๒-๓ ปีที่ผ่านมาโดยเฉพาะปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ มีการเสพยาเสพติดเพิ่มขึ้นมากเป็นพิเศษ สายันต์ ทิพย์สุวรรณก้านตำบลไม่เรียงได้เล่าให้ฟังว่า ปัญหายาเสพติดมีมาก ต้องบุกจับทุกวันร่วมกับทางตำรวจ รวมทั้งไปช่วยตำบลนากะชะที่อยู่ติดกับตำบลไม่เรียงด้วย ยาเสพติดที่พบคือ ยาบ้า ยาไอซ์ กระท่อม เป็นต้น ผู้ที่เสพมียังแต่อายุ ๑๓ ปีขึ้นไปซึ่งถ้าเป็นเด็กอายุต่ำกว่า ๑๘ ปีจะจับไปบำเพ็ญประโยชน์ ส่วนที่โตขึ้นเกินกว่า ๑๘ ปีจะให้ตำรวจดำเนินการ กำนันสายันต์อธิบายสาเหตุที่ปัญหายาเสพติดมีมากในชุมชนไม่เรียงว่า “ผมคิดว่าเกิดจากหลายอย่าง เกิดจากพ่อแม่มีรายได้ดีขึ้น...ลูกขอร้อยก็ให้ร้อยแทนที่จะถามลูกว่าเอาไปซื้ออะไรไม่ถาม...อันที่สองก็พ่อแม่ไม่ดูแลลูก กลางค้ำกลางคืนแทนที่ลูกจะอยู่กับบ้านก็ไม่อยู่ เทียวบ้านเพื่อน ไปพบเพื่อนที่ตึกดีดี ไปพบเพื่อนที่ไม่ดีก็พากันเตลิด เป็ดเปิง”^{๑๘๕} กำนันสายันต์ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่ามีเด็กประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ คนในชุมชนไม่เรียงและเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการติดยาเสพติดประมาณร้อยละ ๘๐ แต่ปัญหาไม่สามารถแก้ไขได้ง่ายเนื่องจากเมื่อถูกจับแล้ว ศาลพิพากษาปรับเงิน พ่อแม่จ่ายค่าปรับแล้วเด็กออกมากลับไปเสพใหม่ ทำให้ต้องจับและปล่อยวนเวียนไม่สิ้นสุด นอกจากนี้ ยังมีการลักลอบเวียนเสพยาเสพติดที่ตำบลไม่เรียง นากะชะ ถ้าพรรณา นาแวงและฉวางซึ่งล้วนเป็นพื้นที่ที่ติดต่อกันทำให้ยากในการจับกุมยิ่งขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ใหญ่บางคนเป็นผู้ค้ายาเสพติดเอง เช่น อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๖ ตำบลไม่เรียงค้ายาเสพติดเมื่อประมาณ ๒ ปีก่อน ปัจจุบันถูกตัดสินจำคุก

พระครูปลัดอุดมศักดิ์ สิริปัญญา เจ้าอาวาสวัดไม่เรียงและเจ้าคณะตำบลนากะชะ ได้แสดงความห่วงใยในเรื่องปัญหายาเสพติดที่ระบาดในวัยรุ่นเช่นกัน แม้แต่เณรที่มาบวชในช่วงที่บวชสามารถหยุดเสพยาเสพติดได้ แต่พอกลับออกไปพบเพื่อนกลุ่มเดิม ๆ ก็กลับมาเสพใหม่^{๑๘๖}

นอกจากปัญหาทางสังคมแล้ว ชุมชนไม่เรียงยังต้องประสบกับความท้าทายอื่น ๆ อีกได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ปัจจุบันชุมชนไม่เรียงมีบริษัทที่เข้ามาซื้อที่ดินเพื่อทำเหมืองแร่ยับยั้งแบบเหมืองเปิดจำนวน ๕ แห่งโดยได้ขุดแร่แล้วจำนวน ๓ แห่ง สำหรับทั้ง ๕ เหมืองนี้มาจากนักการเมืองระดับชาติจังหวัดภูเก็ต ๑ เหมือง, จากนักการเมืองท้องถิ่นสุราษฎร์ธานี ๑ เหมือง, จากบริษัททุ่งสง ๑ เหมือง, จากบริษัทปูนซิเมนต์ระดับชาติ ๑ เหมืองและจากบริษัทหาดใหญ่อีก ๑ เหมือง สำหรับเหมืองที่ขุดแร่ยับยั้งแล้วจะมีรถบรรทุกแร่พร้อมรถพ่วงวิ่งผ่านชุมชนไม่เรียงตั้งแต่เวลา ๖ นาฬิกาถึง ๑๗ นาฬิกา

^{๑๘๕} สัมภาษณ์ สายันต์ ทิพย์สุวรรณ, กำนันตำบลไม่เรียง ๒๖ เมษายน ๒๕๕๕.

^{๑๘๖} สัมภาษณ์ พระครูปลัดอุดมศักดิ์ สิริปัญญา, เจ้าอาวาสวัดไม่เรียง ๒๖ เมษายน ๒๕๕๕.

นอกจากนี้ บริษัททำเหมืองแร่จากต่างประเทศได้มาขอสัมปทานทำแร่บนเขาศูนย์ โดยได้ตั้งสำนักงานที่ชุมชนไม้เรียงและดำเนินการมวลชนสัมพันธ์กับคนในหมู่บ้านต่าง ๆ ของชุมชนไม้เรียงมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว รวมทั้งได้ซื้อที่ดินบนเขาศูนย์ซึ่งเป็นสวนยางพาราโดยให้เจ้าของยังทำสวนยางพาราต่อไปได้ก่อนพร้อมกับมีรายได้เสมือนค่าเช่าให้ในแต่ละปี สำหรับเหมืองของต่างประเทศรายนี้คาดว่าจะเป็เหมืองแบบขุดเป็นอุโมงค์ ส่วนแร่ที่ขุดนั้นคาดว่าจะมีหลากหลายชนิดรวมทั้งทองคำ

ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันซึ่งอาจเกิดจากการทำเหมืองแร่คือ ฝุ่นละอองซึ่งมาพร้อมการขนส่งแร่ตามถนนที่รถบรรทุกวิ่งผ่านชุมชนและสภาวะน้ำที่ีความเป็นกรดสูง เทพประสิทธิ์ อนุพงศ์ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านหนองท่อมและชนะวีร์ ตั้งสุข ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลทานพอ ได้ร่วมกันแสดงความกังวลถึงปัญหาทางเดินหายใจที่เกิดจากฝุ่นเหมืองเรียบขั้มน^{๑๘๗}

การขุดแร่ขั้มนรวมทั้งการทำเหมืองแร่บนเขาศูนย์อีกครั้ง จากบริษัทใหญ่นอกพื้นที่และจากต่างประเทศ จะทำให้ชุมชนไม้เรียงประสบปัญหายิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่หรือไม่ และจะสามารถแก้ไขอย่างไร ถือเป็นการท้าทายภูมิปัญญาของชุมชนไม้เรียงอีกครั้ง ในการสร้างชุมชนอย่างทีตนต้องการ คำถามคือชุมชนไม้เรียงต้องการเห็นอนาคตของตนเป็นอย่างไร

ในเรื่องการฉายภาพอนาคตของชุมชนไม้เรียงนั้น ประยงค์แสดงภาพในใจว่า

เราจะต้องทำให้คนไม้เรียงมีคุณภาพชีวิตที่ดีใกล้เคียงกับคนในเมือง แต่ให้รักษาความเป็นคนชนบทไว้ให้ได้ เราจะไม่พัฒนาให้ไม้เรียงเป็นเมืองแต่ให้มีคุณภาพชีวิตทุกอย่างเทียบเท่ากับคนเมืองให้ได้...หมายความว่าให้มีหลักประกันแล้วก็มีการดูแลสุขภาพปลอดภัย มีการดูแลเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ เรื่องอำนวยความสะดวกในทุกเรื่องเหมือนคนในเมืองที่เขาชอบเข้าไปอยู่ในเมืองกัน เขาบอกว่ามันมีความสุขสบาย แต่เราอยากให้ชีวิตของคนไม้เรียงเป็นอย่างนั้นที่คนในเมืองเป็นกันอยู่ แต่เราต้องรักษาภาพของชุมชนไว้ให้เป็นชนบท เราไม่ต้องการให้ไม้เรียงเป็นเมือง...ให้เป็นชนบทคือให้มันไม่มีอะไรุ่นวายที่มีเรื่องอะไรที่มันต้องแย่งชิง ต้องไม่ทำให้มันเกิดมลภาวะอะไรต่าง ๆ ไม่รู้จะป้องกันได้หรือไม่ แต่เราคิดว่าคนในเมืองที่เขามีปัญหาอยู่คือปัญหาเรื่องมลภาวะต่าง ๆ เริ่มมากขึ้น แต่ความสุขสบายเขาก็ดี หลักประกันเขาก็ดี มีการดูแล ในเมืองส่วนใหญ่แล้วก็จะมีผู้ดูแลใกล้ชิด อำนวยความสะดวก ป้องกันปัญหาต่าง ๆ ในทุกเรื่อง แต่บ้านเรามันไม่มีการป้องกันตรงนี้ได้เลย...เรื่องความปลอดภัยเรารู้สึกว่าที่เรเป็นอยู่ปัจจุบันนี้เราดูแลกันเองเป็นหลัก ไม่มีหน่วยงานที่มารับผิดชอบเรื่องความปลอดภัย^{๑๘๘}

^{๑๘๗} สัมภาษณ์ เทพประสิทธิ์ อนุพงศ์ และชนะวีร์ ตั้งสุข, ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หนองท่อมและทานพอ ๒๗ เมษายน ๒๕๕๕.

^{๑๘๘} สัมภาษณ์ ประยงค์ รณรงค์, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๓ ช่วงที่ ๔.

นอกจากนี้ประยงค์ยังอยากเห็นภาพอนาคตในระดับจังหวัดที่มีความร่วมมือกันด้วย ผมรู้สึกว่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชมีความสมบูรณ์มากกว่าที่ไหนทั้งหมดเลย มันมีทั้งชายฝั่งทะเล มีทั้งลุ่มน้ำที่ทำนา มีทั้งป่าเขาที่เป็นแหล่งสวนยาง สวนผลไม้ ปาล์มน้ำมัน มีครบหมดเลยในจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ขาดการจัดการที่ดีเท่านั้นเองที่เราารู้สึกว่ามันเป็นความอ่อนแออยู่ในบางเรื่องบางช่วง ความต้องการของผมที่อยากเห็นคือการสร้างความสัมพันธ์ สร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่ม ว่าเราจะร่วมมือกันอย่างไร จะช่วยเหลือกันอย่างไร เพื่อให้คนทุกกลุ่มมีประสิทธิภาพมากขึ้นในการจัดการทรัพยากร ผมคิดว่าเรามีทรัพยากรอยู่เยอะมาก แต่เราขาดการจัดการที่ดี คาดว่าถ้าเรายังปล่อยปละละเลยไม่จัดการตรงนี้ให้เป็นรูปเป็นเรื่องแล้ว ในอนาคตคนภายนอกจะเป็นผู้เข้ามาจัดการทรัพยากรของพวกเรา แล้วถึงตอนนั้นแล้วเราจะแก้ไขได้ยาก เพราะมันจะตกไปอยู่ในอำนาจของคนภายนอกที่มากำหนดให้คนที่เป็นเจ้าของทรัพยากรกลายเป็นเครื่องมือของคนอื่นไป...ผมคิดว่าในภาพรวมของจังหวัดมีความจำเป็นที่เราจะช่วยกันผลักดันแนวทางต่าง ๆ เหล่านี้ให้ออกมาในทิศทางที่ว่า ความเข้มแข็งของผู้ที่เป็นเจ้าของทรัพยากรในการที่จะปกป้องคุ้มครอง ในการใช้ทรัพยากรเราให้เกิดประโยชน์สูงสุด^{๑๘๘}

กล่าวโดยสรุป ลักษณะของชุมชนไม่เรียงมีลักษณะสอดคล้องตามแนวคิดสังคมที่รู้ตามหลักพุทธธรรมกล่าวคือ ในด้านการทำหน้าที่การปรับตัวหรือระบบเศรษฐกิจเป็นการปรับตัวโดยรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกับฐานทรัพยากรใช้หลักธรรมการแบ่งปันระหว่างกันดังตัวอย่างเครือข่ายยมนา ในทางด้านการทำหน้าที่การบรรลุเป้าหมายหรือระบบการเมืองนั้นชุมชนไม่เรียงอาศัยการจำกัดขอบเขตปัญหา การพัฒนาความร่วมมือ ทำงานอย่างเกื้อกูลเพื่อให้เกิดความสงบสุขและบรรลุเป้าหมายการพึ่งตนเอง ในด้านการบูรณาการหรือชุมชนทางสังคมชุมชนไม่เรียงได้อาศัยการปรึกษาหารือตั้งแต่แกนนำยุคแรกจนถึงสภาผู้นำชุมชนเพื่อให้ได้ความคิดร่วมกันโดยตั้งบนพื้นฐานของการใช้ปัญญาทั้งจากภูมิปัญญาในท้องถิ่นและจากความรู้ภายนอก ส่วนในเรื่องการสร้างแบบแผนคุณค่าหรือระบบวัฒนธรรมนั้น ชุมชนไม่เรียงได้อาศัยการประชุมเรียนรู้กันเนืองนิตย์ กระบวนการเรียนรู้เพื่อให้มีสติรู้จักตนเองในการคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายหรือโครงการที่รัฐให้การสนับสนุนหรือกิจกรรมของคนในชุมชนเอง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรอบคอบที่สุดในการตัดสินใจและลงมือปฏิบัติ ชุมชนไม่เรียงที่ผ่านมาจึงนับเป็นตัวอย่างที่ดีของแนวคิดสังคมที่รู้ตามหลักพุทธธรรม อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจะเป็นคำตอบถึงความสอดคล้องกับทิศทางสังคมที่รู้ในอนาคต.

ในบทที่ ๓ นี้ เป็นการสำรวจข้อมูลจากกรณีศึกษาทั้งด้านบุคคลและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่กล่าวคือ เป็นการศึกษาถึงการก้าวข้ามของประยงค์ รัตนรงค์ในเรื่องความคิด

^{๑๘๘} สัมภาษณ์ ประยงค์ รัตนรงค์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ ช่วงที่ ๒.

ความเชื่อและการกระทำ รวมทั้งการผูกมัดเกิดสิ่งต่าง ๆ ในชุมชนไม่เรียงอันเนื่องมาจาก ประยงค์และคนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันประชุมหารือและร่วมกันกระทำ การก้าวข้ามของ ประยงค์ในระดับต่าง ๆ ได้มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงความคิดของคนในชุมชนไม่เรียงจนนำไปสู่ การสร้างสรรค์ชุมชนไม่เรียงให้มีแนวคิดและแนวทางของตนเอง ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อเป็น ชุมชนที่พึ่งตนเองได้มากขึ้น ผลจากสิ่งที่ประยงค์และคนในชุมชนไม่เรียงได้ร่วมกันกระทำอย่าง ต่อเนื่อง บากบั่นได้ทำให้ผูกมัดเกิดความสัมพันธ์ใหม่ ๆ ในชุมชนขึ้น คุณสมบัติใหม่เหล่านี้ สอดคล้องกับคุณสมบัติหรือหลักธรรมที่กำกับหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ในสังคมที่รู้เช่นเดียวกัน.

สำหรับในบทที่ ๔ จะเป็นเรื่องแบบจำลองที่สรุปจากการวิเคราะห์ข้อมูลและ เหตุการณ์ของประยงค์ รัตนรงค์และชุมชนไม่เรียงในบทที่ ๓ นี้รวมทั้งความรู้ที่ได้จากแนวคิดที่ เกี่ยวข้องในบทที่ ๒ ความสัมพันธ์ระหว่างคนและสังคมนี้จะมีวิธีอธิบายอย่างไรในทางพุทธธรรม สำหรับในทางจิตวิทยานั้น อับราฮัม มาสโลว์ได้เคยกล่าวอย่างชัดเจนถึงการมองแบบองค์รวม ของความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์การก้าวข้ามของบุคคลกับการปฏิรูปสังคมว่า

คนสายตาสั้นจะมองสิ่งเหล่านี้ [ประสบการณ์การก้าวข้ามของบุคคลและการปฏิรูป สังคม-ผู้วิจัย] เป็นสิ่งตรงข้ามกัน เป็นสิ่งที่แยกจากกันอย่างสิ้นเชิง...มันเป็นสิ่งผิดพลาด ของพวกปรมาณูนิยม...ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ระบุว่า คนที่ประจักษ์ในศักยภาพของ ตนเอง คนที่มีประสบการณ์การก้าวข้ามของบุคคลจะเป็นคนที่มีความกรุณา เป็นนัก ปรับปรุงที่ยิ่งใหญ่และเป็นนักปฏิรูปสังคม เป็นนักสู้ที่มีประสิทธิผลที่สุดต่อความอยุติธรรม ความไม่เท่าเทียม การกดขี่เยี่ยงทาส การทารุณกรรม การเอารัดเอาเปรียบ (รวมทั้งเป็น นักสู้ที่ยอดเยี่ยมเพื่อความเป็นเลิศ ประสิทธิภาพและสมรรถภาพ) และเป็นสิ่งที่ชัดเจนยิ่งขึ้น อีกว่า คนที่เป็น “ผู้ช่วยเหลือ” ที่ดีที่สุดคือคนที่เป็นคนเต็มคนที่สุด ผมอาจเรียกว่าเป็น เส้นทางของพระโพธิสัตว์ (Bodhisattvic path) ซึ่งเป็นการบูรณาการระหว่างการพัฒนา ตนเองและความกระตือรือร้นในการช่วยเหลือสังคม การจะกลายเป็น “ผู้ช่วยเหลือ” ที่ดีขึ้น ก็โดยการกลายเป็นคนที่ดีขึ้น แต่การจะเป็นคนที่ดีขึ้นด้านหนึ่งต้องเป็นคนที่ช่วยเหลือ คนอื่น ดังนั้นจึงต้องและสามารถทำทั้งสองอย่างไปพร้อม ๆ กัน (คำถามว่า “ทำอะไรก่อน” เป็นคำถามของพวกปรมาณูนิยม)^{๑๙๐}

มาสโลว์ยังได้ตั้งคำถามที่น่าสนใจเกี่ยวกับความพยายามที่ล้มเหลวของการเกิด สังคมยูโทเปียว่า “ธรรมชาติของมนุษย์ยอมให้มีสังคมที่ดีได้เพียงใด และสังคมยอมให้ธรรมชาติ ของมนุษย์ดีขึ้นได้เพียงใด”^{๑๙๑} ในบทที่ ๔ จะเป็นการศึกษาว่า สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร.

^{๑๙๐} Abraham Maslow, “Comments on ‘Religions, Values, and Peak-Experiences’”, in **The Farther Reaches of Human Nature**, Abraham H. Maslow, (NY: Viking Press, 1971): 334.

^{๑๙๑} *Ibid.*, p. 335.